

Napút-füzetek

119.

Bakonyi Péter

A prédikátorinas

történelmi esszé-dráma
négy felvonásban
egy gályarab emlékére

Helyszín

Debrecen, Hajdú Vármegye, Magyar Királyság, 1944. június 17–28.

Szereplők

PETRÓNIUSZ (Péter) 24 éves, végzős lelkészhallgató a Tisza István Egyetem Hittudományi Fakultásán, magas termetű, soványabb fiatalember, civilben, de feketében.

ANJA 21 éves, csinos, helyes cseléd lány, tiszta személyzeti ruhában.

SCHULLER ADOLF 18 éves, kollégiumi takarítómunkás, volt gimnazista, költő, sárga csillagos polgár.

Dr. SCHULLER HERMANN 53 éves, zsidó gimnáziumi nyelv- és irodalomtanár, Adolf apja, sárga csillaggal.

(id. Dr. VARGA ZSIGMOND 58 éves, nyugdíjas egyetemi tanár, internátusi nevelő, a Református Kollégium Igazgatótanácsának volt tagja: személyesen a darabban nincsen jelen semmikor.)

ifj. dr. VARGA ZSIGMOND 25 éves, református lelkész, teológus, bölcseész, „civil” egyházi öltözetben.

FŐHADNAGY 28 éves, kémelhárító felügyelő a VI. Magyar Királyi Csendőrkörletti Parancsnokság állományában, jogász, volt református teológiai hallgató: dr. Pálházy Emil.

RABBI 72 éves, a városi 'status quo ante' gyülekezet vezetője: Billitzer Jónás. CSENDŐR 1 44 éves, kis bajuszos főtörzsőrmester (nem helyi tájszólással): Mojzes Sámuel.

CSENDŐR 2 29 éves, nagy bajuszos tizedes, ízes (í-zős) beszédű: Bendecs József.

CSENDŐR 3 36 éves, őrzetű, bajusztalan.

HADNAGY 32 éves, csendőrtiszt, a téglagyári gyűjtőtábor-szállítóbázis új kémelhárító felügyelője.

BOGZAS ELEK 51 éves, városházi hivatalnok, szállítmányozási tisztviselő.

vitéz GERLAY TIBOR 64 éves, kisbirtokos, a Püspöki palota lakója.

Dr. LUKÁCS Dániel 63 éves, nyugalmazott zenetanár, szomszéd a házban.

LUKÁCSNÉ 47 éves, az előbbi felesége: Anna.

HÁZMESTER 48 éves, a Püspöki palota egyik házfelügyelője: Pac Béla.

KOFA 1 51 éves, piaci „őstermelő” a járásból: Cuna néni.

KOFA 2 46 éves, piaci árus egy közeli nagyközségből: Mária komaasszony.

TITKÁR 51 éves, irodai tisztségviselő a megyeházán.

KLÁRA testvér 32 éves, szürke ruhás apáca.

RENDŐR 1 38 éves, kerékpáros tiszt: Szalka József.

RENDŐR 2 29 éves, kerékpáros segédrendőr: Békési Áron.

KATONA 1 20 éves kiskatona.

KATONA 2 30 éves „kiskatona”.

valamint: rendőrök, csendőrök, katonák, kofák, szomszédok, zsidók, debreceniek...

(A szereplők néhányja az í-ző hajdúsági nyelvjárásban használja a szavak egy részét, jelzésként a helynek és az időnek. A szerző által fonetikusán leírt szavak erre csak – nem pontos – példák néhány mondatban: a kétféle é, a hosszú magánhangzók stb.)

I. FELVONÁS

1. jelenet

Szín: Könyvtár- és dolgozószo­ba egy jól ismert debreceni, nagy méretű, úgynevezett egyházi bérház, az éppen 30 éves Püspöki palota egyik emeleti lakásában. Zsidó polgári otthon berendezései: kicsit kopott bőrkanapé, két fotel, vitrin, szögletes íróasztal, kétszárnyú, faragott fekete könyvszekrény, mellette épített könyvesfal, sok-sok könyvvel. Éppen, mint egy nem zsidó polgári otthonban. (Se szombati gyertyatartók, se nyolcágú menóra.) 1944. június 17-én, szombaton, késő délelőtt. A felső ablakok nyitva vannak. Az épület egy másik, földszinti (zenekari árok), hasonlóan nyitott udvari ablakán hegedűszó hallatszik ki: egy néha esetleg önmagát is korrigáló, igen tehetséges növendék gyakorol, vagy talán a zenetanár maga. A darabban tehát zenei és hangeffektek is szerepelnek. Esetleg élő zenei betét!

Jelen vannak: Petróniusz, olvasgat, könyveket rakosgat, dudorászik.

Anja, a lépcsőház felőli hátsó bejárat irányából közelít.

PETRÓNIUSZ (a 26. zsoltárt dúdolja, halkán éneklis) „Próbálg meg, Uram, és kísérs meg, és vizsgál meg veséimet és szívemet!”

ANJA (csendben bejön) Ó, elnézést kérek! Azt hittem, a fiatalúr van itt...

PETRÓNIUSZ Ami azt illeti, kisaszszony, magam se vagyok még huszonégy. Bár néha már érzem magam huszonötnek is.

ANJA (kicsit zavarban, mindvégig) Bocsánat, hogy... csak huszon-

háromnak néztem. De azt hittem, hogy...

PETRÓNIUSZ (ki van nagyobb zavarban?) ...hogya Adolf van itt? Az én Schuller Adolf barátom megengedte, hogy bármikor nézelődhessék náluk, akár, ha ő távol van is... Tudja, kisaszszony, nyitva volt az ajtó. Persze azért én kopogtam. Azt gondoltam, itt lesz ilyenkor – szombaton –, ha már ők úgysem dolgoznak ezen a napon...

ANJA Pedig ma korán elment. Úgy hiszem... az édesanyja miatt... ugyanis nagyon beteg, kórházban van. Az édesapját, a Tanár urat pedig nemrég elvitték valahová a megyébe egy éjszaka, egy csomó másik... zsidó... emberrel együtt. Valamilyen táborba.

PETRÓNIUSZ Tudom, Adolf elmondta. De hogy éppen a zsidó húsvét ünnepén fogták le őket! Adolf szerint azért, hogy a gettó felállítására akadálytalanabb legyen!

ANJA Pedig neki mint világháborús veteránnak mentessége volt: azért nem vették el a lakást sem.

PETRÓNIUSZ Kíméletlen kor ez (nem gúnyos): már hősnek lenni sem éri meg!

(Csend egy pár pillanatra, ezért jobban halljuk a hegedűszólót a szomszédból, s egy pár másodpercre ők is mindketten – velünk együtt – odafigyelnek: Eugène Ysaÿe vallon zeneszerző Obsession című művéből szól egy rész (az egész 2' 23"), mintegy kontrasztjaként a színtér szinte idilli nyugalmanak. Jelentése: megszállottság, zaklatottság, lidércnyomás. Ha lehetséges: Baráti Kristóf felvételéről.)

PETRÓNIUSZ Nyilván tudja, kisaszszony, hogy Adolf a hétköznapo-

kon nálunk takarít az internátusban már egy éve, mióta abbahagyta a gimnáziumot.

ANJA Abbahagyta!?

PETRÓNIUSZ *(mint aki nem felelős, de nem is ártatlan)* Én csak visszahoztam a könyvtári belépőjét, mert ott felejtette. De meg egy régi, református énekeskönyvet is keresnék. 1778-ban jelent meg, úgy nevezik: „az öreg debreczeni”. Csakhogy annyi itt a jobbnál jobb „öreg”, hogy valamelyik folyton elcsábítja a figyelmemet.

ANJA Talán ott, a „vallás” táblácskánál, fentről a második sorban, hátul. Ott vannak a graduálék.

PETRÓNIUSZ *(igazán meglepődik)* Ó, mint egy igazi kis könyvtáros! Azzal a pontosítással, ha megengedi, hogy a graduále inkább a katolikus liturgiák, a miseénekek könyve, mi, protestánsok zoltárokönyvet mondunk, vagy régiesen kancionálét. Természetesen van belőle a kollégiumi nagykönyvtárnak, csak nincs kikölcsönözhető példány, én meg most a záró énekvizsgámra készülök, és nem bánnám, ha egész nap velem lenne, mint bőr a bőrrel. Úgy vagyok vele, mint azzal, akit nagyon szeretünk. Ezt nyilván ön is megérti, kisasszony.

ANJA Kevesebbtől is elpirultam már.

PETRÓNIUSZ Gondoltam, Schuller tanár úr könyvtárában van belőle, és ő most talán tudja nélkülözni... *(Javít.)* Pardon, ez elég fanyar tréfa volt.

ANJA Az volt, uram, de csak tesék nyugodtan keresgélni! A könyv ugyanis mindenkié, az közös kincs, és csak a papiros az, amit külön-külön birtokolhat bárki is.

PETRÓNIUSZ Ó, ez jó mondás. Ezt maga találta ki?

ANJA Lehet. De lehet, hogy csak hallottam valahol. *(Ez magyarázatra szorul.)* Tudja, korábban én a Svetits Leánygimnáziumba jártam...

PETRÓNIUSZ A szegény iskolanővérekhez? Tehát ön katolikus neveltetésű...

ANJA *(botlás!)* Nem... azazhogy igen... hogyne, katolikus.

PETRÓNIUSZ Én meg, ugye, református... Könnyen szót értünk majd... sok a közös dogma...

ANJA Talán, ha a közös kételkedés is több lenne...

PETRÓNIUSZ Ez elég szigorú gondolat! De újszerű megközelítés. Ön eretnek, kisasszony! Nem fél, hogy meg fogják égetni?

ANJA Pedig boszorkányok már nincsenek...

PETRÓNIUSZ Legfeljebb csak boszorkák, pardon. Na és a szülei? Már elnézést, hogy kíváncsiskodom.

ANJA Semmi gond. De meghaltak, Budapestben. Én a rokonaimhoz kerültem ide a megyébe.

PETRÓNIUSZ Részvétem, kisasszony. De mégis, érdekelné, mért hagyott fel a tanulással a Svetitsben?

ANJA Kellott a pénz. Máskülönben itt a szomszédban dolgozom, a Lukács doktor úréknál, tetszett halani az imént, hegedűórát tart: még egyet-kettőt hetente. De az ő engedélyükkel az Adolf fiatalurat is ellátom itten, amíg a kedves mama fel nem gyógyul. Díj nélkül, persze. Nekik ugyanis már nem lehet saját alkalmazottjuk.

PETRÓNIUSZ Ezer bocsánat! Akkor nyilván most feltartom önt, kisasszony.

ANJA Talán inkább én tartom fel önt, uram.

PETRÓNIUSZ Nem, dehogy. Ha könyvek között vagyok, engem csak Is-

ten sürgethet. Hogy én is mondjak valami bölcsnek hangzót. De ezt én találtam ki, most.

ANJA Jó gondolat.

PETRÓNIUSZ Viszont, láthatja: a szerénység nem érényem.

ANJA Azt az okosság megbocsájthatóvá teheti.

PETRÓNIUSZ *(megint elámul, közelebb megy)* Ohó! Jobban jár a nyelve a kisasszonynak, mint az enyém.

ANJA Ugyan, legfeljebb, csak hamarebb...

PETRÓNIUSZ *(szélesen elmosolyodik)* Az eszem máris azt mondja: vigyázzak magával.

ANJA Majd ha a szíve mondja, akkor kezdjen el félni, uram... *(Zavartan felnevet, de büszke is magára.)*

PETRÓNIUSZ Tudja, van egy latin mondás... mi, teológushallgatók szeretünk mindig az Istenre hivatkozni... meg idézni is innen-onnan. Én meg aztán különösen sokat, az egyik tanárom gyakran szid is érte...

ANJA De ön nem hallgat rá, ugye?

PETRÓNIUSZ Hát, ami azt illeti, elég gyakorta nem. Sajnos.

ANJA Akkor nagyon szeretheti. Bizonyára olyan önnek, mintha az édesapja lenne.

PETRÓNIUSZ Apám elesett a fronton.

ANJA Bocsánatot kérek.

PETRÓNIUSZ Nem maga tehet róla.

Nos, ez a tanárom az idén nyugdíjba ment, pedig még hatvan sincs. Varga Zsigmond. Séri vallástörténetet tanított nekünk. Nagyon beteg, a beszéde meg a járása egyre keservesebb: már nem is mernék találkozni vele... Ezért csak úgy az éteren át szoktam vele feleselgetni. De azt hiszem, az is hozzájárult a fizikai romlásához, hogy valami nagyon nem tetszik neki abból, ami ma itt folyik...

ANJA Azt tartják, az igazi tanár nem csak mondja, valahogyan cselekszi is a tudnivalókat.

PETRÓNIUSZ Ó, ezt mintha személyesen ő mondta volna! Nagyon szeretném megérteni és követni a szellemiségét, bár én igazából nem a politikával akarok foglalkozni, nekem nem az a dolgom. Mint jövőendő lelkész, igyekszem máris főképp az emberi lélekkel törődni, meg talán az isteni tanításokkal. Na, szóval, egy latin mondás jutott eszembe az imént: „Quem Deus perdere vult, dementat prius.” Ismeri ezt?

ANJA Sajnos, nem.

PETRÓNIUSZ Bocsánat, megint nagyképű voltam. Egy Lactantius nevű ókori teológusnak tulajdonítják, akit amúgy a keresztény Cicerónak is neveztek, és valahogy úgy fordíthatjuk le, hogy: „Kinek Isten vesztét akarja, annak előbb eszét veszi...” *(Várja a hatást a szellemességre, nézi a lányt.)*

ANJA *(elgondolkodva, elkomolyodva)* Az nem lehet, uram, hogy... Isten közben már... a pokolba költözött?

PETRÓNIUSZ *(megdöbben)* Na de kisasszony! Ne feledje, hogy ön most egy majdnem kész lelkipásztorral beszél! Vagy talán valaki... ennyire bántotta önt?

ANJA *(hirtelen megijed, hogy többet szólt, mint kellene)* Jaj, megyek is már, ne zavarjak tényleg, de meg persze dolgom is van odaát... Akkor hát, uram, további jó napot... *(Indul kifelé.)*

PETRÓNIUSZ De hát nem kellene úgy sietnie...

ANJA Csak tessék behajtani az ajtót, ha tetszik menni...

PETRÓNIUSZ Jól van... hát... akkor... a viszontlátásra... kisasz-

szony. (Még utána szólta.) Hiszen még a nevét sem tudom...

(Egyedül marad. Hosszan néz a lány után, miközben a hegedűszó újra erősebben hallatszik. Ysaÿe e kompozíciója nagy virtuozitással építi magába elődjének – Bach – zseniális motívumait, de hasonló különlegességgel csendülnek ki a darabból a Liszt Haláltáncában is megszólaltatott XIII. századi gregorián dallamok: „Dies irae”, A harag napja.)

(A színtér közben fordul.)

2. jelenet

Szín: Debrecen, belváros, a Csapó utca eleje, a hosszúra nyúló városi nagypiac kezdő bódéi, standjai. Gyér a forgalom, kijebb az úttesten egy-egy páncélos katonai jármű, lovas szekér, motoros is elhaladhat, de inkább csak halljuk őket, míg közelebb egy-egy biciklis látszik néha. Esetleg fekete egyenruhás SS-járőr. 1944. június 17-én, délben.

Jelen vannak: Kofa 1, Kofa 2

Később: Lukácsné

(Nagy szoknyás, tiszta, népi ruhás asszonyok kis faasztalkák mögött, előttük halmokban, csuprokban, kannában tejtermékek: tej, sajt, túró, tejfel, vajdomb: késheggyel gyönyörűen körbedíszítve, karcolva, amint az szokás. Egypár szál zöldség, néhány szem gyümölcs. Hátrébb néha felsír egy-egy tyúk vagy kakas is. Egy-két csellengő vevő sétál át a színen, asszonyok főleg: lassan dél van, mostanában hamarabb zár a piac.)

KOFA 1 (toporog, pedig nincs hideg. Megszokásból? Inkább nyugtalan) Máskor ilyenkor már elfogyott minden.

KOFA 2 (nyugodt, humortalan) Máskor ilyenkor kéiccer ennyi árut hoztunk, de háromszor ennyi vevőünk vóut.

KOFA 1 De nem a zsidaok miatt. Azok szombaton úgyse jártak.

KOFA 2 De legalább elküttik maguk helyett a cseléidet. Szép kis vircsaft! Nem engedte a vallásuk a munkát, meg hogy pínzt fogjanak a kezükbe sabbatkor? Aha. De bezzeg a cseléid, az nem kaoser!

KOFA 1 Nekem nem vóut velük bajom. Legjobb vevőim vóutak. Egy kicsit alkudoztak, de szerettük az árumat. (Saját magát győzködi.) „Nagysasszony”, mondtam niéikik, és már rendben is vóut minden.

KOFA 2 Na látja, komaasszony, maga is már hogy múlt időübe' beszíróuluk. Pedig méig csak alig a tennap vóut, ippeg' csak pár hete, hogy egyáltalán elkezdтік össze-gyüteni őket.

KOFA 1 Ja, befeli a gettóba. Mi meg emiatt be se mehetünk a kispiacra meg a Halközbe, a saját tulajdon helyünkre.

KOFA 2 Ki is van táblázva, hogy: Keresztényeknek tilos bemenni! (Öntudatosan.) De azéir' azt belássa, hogy valamelyest máris jobb lett itt a levegő. Nem éirzi?

KOFA 1 Nem, Máriám, én nem éirzek semmit. Csak szeretném, ha viége lenne mán...

KOFA 2 A tojás méig a múlt hétbe' is majd' kéit pengő vóut. Most mennyi? Alig 70 fillér. A liter tej is. S mi miatt? Mer' nincsenek mán a zsidaok. Harmincezer az nem kevés! Csak itt, Debrecenbe'!

KOFA 1 Ugyan, ne mondjon már ilyet, Mária, hiszen ha százezer a lakos itt összesen!

KOFA 2 Na lássa akkor, milyen sokan vannak ezek! De meg a hízott liba is, ha vóut egyáltalán, a ten-napelótti 100 pengő helyett már csak 60-éir' megy ma. Aócsaó. Méir? Mer' megszűnt a feketepiac. Nincs zsidao – lemennek az árak.

KOFA 1 És pont nekünk ebbe' mi vóuna a jao? 'Iszen kevesebbet kapunk a portikánkéir'.

KOFA 2 De a magyarnak akkor is jobb lett! Eddig nekik vóut az. Mánis több lett a munkalehetőség is, nem veszik el mitűllünk.

KOFA 1 Ugyan, csak nem tán attúl, hogy ápolanóket kerestettek a gettaonak: a szeméilyles moto-zásho'?

KOFA 2 Csak ne higgye, hogy az felesleges: mindéig tanálnak valamit!

KOFA 1 Nincsen azoknak már sem-mijök se, Mária, 'iszen elvettek tűllük mindent: lakást, bóutot, feő-det, bankvagyont.

KOFA 2 Elvettünk, komaasszony, el-vettünk. Mer' az már a miénk, magyarokí. De higgye el, eldugtak azok annyi aranyat, kelméit, pínzt, hogy tovább eléilnének belülle, mint ameddig maga meg én méig kihúzzuk...

KOFA 1 Jaj, nem az arany az élet, Marika, nem a gyertyatartao a család. Á, nem! Most aztán ott vannak egymás hegyin-hátán összezsúfólódva abba' a pár lezárt uccába' már egy haonapja. Már ki se gyűhetnek, még arra a kéit órára se, mint ko-rábban. Az ablakok a Hatvan ucca felí meg mind be vannak vígig desz-kázva, leragasztva. Láttá-e ken'?

KOFA 2 Há' hogyne láttam vóuna! Arra gyűttem, mer a vonatom haj-

nalba' a Kisállomásra futott, tudja, mer' a Nagyállomás le van féilg bombázva. Vagy egíssen is.

KOFA 1 Azér' az enyim oda gyűtt be, csak kint állt meg, jao messzire. Jaj, de sokat kellett gyalogolni néikem, jaj, de sokat! De fájnak a lábaim. De láttam a síneket: így állnak felfelí, így ni (*mutatja*), mint a törött lábú birka csontja. Állomásípület meg már nincsen is egyáltalán...

KOFA 2 Hát mondja meg, kinek ártot-tunk mi, hogy Amerika meg a többi minket pocseíkol? Aszt mondják, akkora bombaszóurás, mint e vóut, eddig nem is esett sehun.

KOFA 1 Amerika? Dej'szen lehet, hogy ott nekem több rokonom él, mint itthun! Kivándorolt anyámnak hat tesvére is. Mos' meg...

KOFA 2 Hát ezéir' van a zsidao-talanítás, komaasszony, ezéir'. Azt mondják a nípek arra felfelí itt a soron, hogy már ürítik is kifelí néikik a Serly Tíglagyárt. De meg valamit reggel láttam is már a vonatablakbul: ott lesz a gyűtő-helyük a gyár előtt hosszába'. De mifelénk is becsomagoltak már a zsidaoak, hogy gyűnnek ide Debrecenbe. Eddig egy nagy üres telken vóutak begettózza mind a száztí-zen, vagy hányan...

KOFA 1 Tudom, tűllünk, Szoboszlóu-rúl is hozzák őket. Meig a körorvos urat is, a szegín Simon doktort, pedig akkor orvos néikül lesz a fél lakóusság. Bár egy böszörmínyi asszony meg azt mesélte, hogy űknáluk aláírást szednek a keresztények, hogy maradjon ott az orvosuk, Ornstein, mer'hogy kell nekik, meg szeretik is űtet. De mindegy ezeknek.

KOFA 2 Nana. Nana! Senkinek se mindegy az! Nem véiletlen a tör-

víny: a zsidóknak el kell tűnniük a magyar viérvonalbúl. Majd meg-lássa: a maguk körorvosa fog még magától ingyenlibát kapni zsidóu-húsvítra.

(Közben a háttérből ütemes menet-lépések hallatszanak: egy szakasz egyenruhás vonul az úttesten, pa-rancsszavakkal.)

KOFA 1 Miket nem beszél maga, komaasszony? Húsz éve árulunk egymás mellett, de eccer se hal-lottam magátúl illet. Tán most akasztották össze a bajuszt vala-melyik maozeshitűvel ott a falu-ba’?

KOFA 2 Most gyűtt el az ideje az el-számolásnak.

KOFA 1 Miféilének?

KOFA 2 Úgy az anyagiaknak, mint az erkölcsieknek.

KOFA 1 Oszť ezéir’ szedik be túllük a félèves adót még az üres get-tőfőüdön is, a sárba’?!

KOFA 2 Méir’ lennínék űk kivéite-lek az adóbúl, hallja-e? Eldugtak azok annyit, de annyit...!

KOFA 1 Nem tudom... lehet, én csak egy buta parasztasszon’ vagyok, elemít is alig jártam, de maga se sokkal többet, oszť méigse értem igazábúl.

LUKÁCSNÉ *(odalép)* Jó napot, Cuna néni!

KOFA 1 Aggyon az isten, Anna nagy-ságos asszony! Hogy s mint tet-szenek?

LUKÁCSNÉ Lassacskán, Cuna néni, háborúsan. Mi jót hozott ma? Elég késő lett, mire ideértem, mer’ az uramnak be kellett mennie a vá-rosházára, ott meg valami gyűlés volt az izraeliták miatt: várnia kel-lett...

KOFA 2 *(kap a szón)* Tán vannak még zsidauk ott is?

LUKÁCSNÉ Dehogy, csak állítólag meg kellett szavaztatni valami pénzt a téglagyári tároláshoz.

KOFA 1 *(adja a naívat)* Miféle táro-lásho’, nagysasszon’?

LUKÁCSNÉ Hát, tudják maguk is: mind ott lesznek begyűjtve az egész megyéből. De ott nincsen se víz, se fedett hely, se semmi. Több pénz kellene... szegényekre...

KOFA 2 Csak ne tessék szegínyezni, kérem. Még az a hely is túl jó néikik.

LUKÁCSNÉ Azt mondja? Én ugyan sose jártam ott, amikor renovál-tunk, az uram ment ki tégláért, de nem hiszem, hogy egészséges lenne több ezer asszonymak, gye-reknek...

KOFA 2 Ejnye mán, de hogy elkez-dik maguk is most sajnálni űket! De hiszen elvették túllünk a fél országunkat!

KOFA 1 *(közbelép)* A nagysasszony most nem vitatkozni jött ide hoz-zám, Marika, hanem vásárolni. Mit adhatok?

LUKÁCSNÉ Kérnék sajtot meg vajat, Cuna néni, meg ha csomagolna egy kis túró t. Tésztát csinálók, a fiam itthon lesz a hétvégén a frontról, megsérült szegénykém, de már jól van, azt írta... Két napot kapott csak. *(Az árura.)* Úgy-úgy, annyi elég is lesz. Háború van, végül is az embernek meg kell elégednie kevesebbvel. Köszönöm, jó lesz.

KOFA 1 Tessék parancsolni. Gyümö-csöt? Vagy ezt a pár szíp réipát méig? Egíssíges ilyenkor.

LUKÁCSNÉ Jó, tegye hozzá. Ennyi pénz elég lesz rá?

KOFA 1 *(pénzt kap, csörren, visz-szaad, összeg nem hangzik el)* Köszönöm, azt mán tessék hagyni.

LUKÁCSNÉ Én is köszönöm. Paszuly nincs most?

KOFA 2 Nekem van. De nekem is csak ez a negyedzacskaonyi.

LUKÁCSNÉ Nem, nem erre a négerbabra gondoltam, tudja, hanem arra a kicsi másik fajtára, a fiam azt szereti jobban a levesbe.

KOFA 1 A zsidaoírásost? Az egyőünknek sincsen mostan, drága. Vóut, de elfogyott.

(A színtér fordul.)

3. jelenet

Szín: A már ismert lakás a Püspöki palotában, június 19-én, késő délelőtt. Odaát ismét hegedűóra van, a gyakorolt mű néha felerősödhet: Schubert: Der Erlkönig. Baráti Krisztof felvétele. Ha lehetőség van élő zenére: akár a TV Virtuózok című versenyének várható ifjú győztese is lehetne a „hegedűs az árokban”).

Jelen vannak: Petrónius, Anja

(A fiatalember a könyvespolc előtt ül, olvas, közben a hegedűhangok.)

ANJA (belép, mintha meglepődne) Jó napot! Ön még itt van?

PETRÓNIUSZ Jó napot, kisasszony! Úgy érti, esetleg haza se mentem két napig?

ANJA Úgy értem: talán nincs jobb dolga.

PETRÓNIUSZ De hát hol lennék, ha maga is itt van?

ANJA Például az iskolában, ahol a többiek. Vagy már júniusban nyári szünet van?

PETRÓNIUSZ Csípős a nyelve, mint a hajnali köd. De én azt nem bánom: mifelénk is paprikásan főznek.

ANJA Na és, megtalálta az úr, amit keresett?

PETRÓNIUSZ Talán igen. Tetszik is. Bár a daloskönyvecskét még kutatgatom. Azért jöttem megint. És maga mi járatban? Netalán elhanyagolt itt valami munkát?

ANJA Én olyat sose tennék! (Sértődötten.) Legfeljebb egy porszemet hagyhattam el valahol.

PETRÓNIUSZ Aj, de haragos lett hirtelen.

ANJA (megenyhülten) Ugyan, dehogyis. Csak olyan ritkán van alkalmam élezni a nyelvemet ilyen megfelelő személyen. Meg talán jólesik járatni az agyamat is egy kicsinyt, mint az automobil motorját télvíz idején.

PETRÓNIUSZ S honnan tudta, hogy itt vagyok? Esetleg lesett valahonnan?

ANJA (ál-felháborodva) Dehogy, kérem! (Nevetve.) Közben meg el se mozdultam a konyhaablak elől. (Nevetnek.) De Adolf megint nincs itthon, nem is láttam.

PETRÓNIUSZ Én se: mintha bujkálna.

ANJA De engem mostan elküldtek a városba, úgyhogy csak köszönni ugrottam be.

PETRÓNIUSZ De jól tette! Legalább megmondja a nevét.

ANJA Azt úgyse találná ki sose.

LUKÁCSNÉ (kiáltás kintről, a lépcsőház felől, idősebb női hang) Ánja! Ánja!

PETRÓNIUSZ Ó, ez olyan jó szlovákos név. Jó katolikus csengésű.

ANJA Hát, templomban mi nem is találkozhattunk volna.

PETRÓNIUSZ Nem ám! Se egy közös iskolában, de még a Nagyerdőn se nagyon, mert itt Debrecenben az is protestáns vidéknek számít. Tudja, a Diószegi Sámuel meg a Fazekas Mihály Füvészkönyve miatt. Mi legföljebb egy nagy, hétvégi

hídi vásárban akadhattunk volna össze a Hortobágyon, vagy itt a Halközben a kispiacon, de oda meg én nem járok.

ANJA Pedig ott én taníthatnám magát. Például konyhára. *(Nevetnek.)*

PETRÓNIUSZ *(elkomorodva)* Meg aztán az most gettó lett...

ANJA *(kimenekülne)* Na de nekem már mennem kell...

PETRÓNIUSZ Várják a legények?

ANJA Legények?! Az inasok, a kocsisok meg a béresek is már mind katonák.

PETRÓNIUSZ Szerintem, maga nem e szerint válogat.

ANJA Az ember válogat, de a sorsa választ...

PETRÓNIUSZ Ezt a mondását mindjárt föl is írom.

ANJA Csak el ne hagyja a papirost legközelebbig!

PETRÓNIUSZ Tehát látom még?

ANJA Ha rajtam múlik: talán. És ha önön múlna?

PETRÓNIUSZ Akkor biztos lenne. Csak tartsa nyitva az ajtót, ahogy most is.

ANJA Akkor viszontlátásra holnapután, hétfőn. *(Kisiet.)*

PETRÓNIUSZ *(még utánaszól)* Holnapután, 21-én, el ne felejtse.

(Lapozgat, aztán egy új könyvet vesz fel, kinyitja, kiesik belőle a padlóra egy textilvarrású sárga csillag: 10×10 cm-es, lehajol érte, mindannyian látjuk, mi az. Halk hegedűszólo kezdődik: Ysaïe 2. Szonátájából, Baráti Kristóf.)

PETRÓNIUSZ Ez meg itt!? Talán az Adolfé. *(Leteszi az asztalra.)* Na de hogyan mehetett el csillag nélkül? Neki ezt állandóan viselnie kellene... felvarrva – a törvény szerint! *(Vita kezdődik – önmagával: szereti ezt a gondolkodási formát.)*

„Nulla poena sine lege”: azazhogy nincs büntetés törvény nélkül. Vagyis: kell az embernek a törvény szigora! Varga tanár úr ugyan azt mondta: nem vagyunk feljogosítva arra, hogy olyan törvényeket hozzunk, amelyek csak másokra vonatkoznak, miránk nem. *(Lassan beleéli magát, gesztikulál is, mintha előadna.)* De hát, kedves Varga tanár úr, annak a régi latinak azért csak igaznak kellene lennie, hogy: „Serva legem, et ius servabit te!” Hogy: „Szolgáld a törvényt, és majd a jog szolgálni fog téged!”... Hoppá! De hiszen nem is így szól az eredeti idézet! „...et lex servabit te!” ...hogy majd a törvény fog szolgálni tégedet – viszontzsképpen. De hiszen éppen ez a gondom nekem is, drága jó öreg, beteg, okos Varga tanár úr! *(Már a közönségnek „tanít”.)* Úgy van az, hogy az egyik fiú nem tud mit kezdeni az apjával sohase, a másíknak meg több apa is kevés lenne, annyi volna a kérdése az életről. Persze hogy tudom, mit válaszolna ön: hogy mi van akkor, ha valaki bizonytalan azokban az embertársaiban, akik a törvényeket alkotják Isten nevében? Vagyis, hogy: „Nullum crimen sine lege: nincsen bűncselekmény a törvény nélkül.” *(Leenged.)* De hát tényleg annyi itt a kérdés csak egyetlenegy nap alatt is, hogy egy egyszerű léleknek igazából nem is juthat ideje a válaszok megtalálására. Ha egyáltalán vannak válaszok...

(Könyvet vesz a kezébe ismét.)

(A színtér fordul.)

4. jelenet

Szín: A Hatvan utca – Kápolnási utca sarok, a debreceni, úgynevezett „nagy-gettó” területének határán, 1944. június 19-én, kora délután.

Jelen vannak: Rabbi (Billitzer Jónás), idős, testesebb férfi, fekete palástban, kalapban, kis fehér talesszal, imasállal a vállán.

Titkár, komolyabb irodai öltönyben, iratszerű dossziéval a kezében.

Klára testvér, szürke apácaöltözetben.

(Mint egy keresztmetszetet, úgy látjuk az úttest torkolatába épített vastag, magas, gyalulatlan gerenda- és deszkakerítést: mintha az egyik saroképület hiányozna, és mi mint közönség, a helyére lépve láthatnánk a falat meg a két ellentétes oldalán álló két személyt. A beszélgetők háttal vannak a palánknak, így egymásnak is, néhány lépésnyire el-elmozogva, mintha csak véletlenül ácsorognának éppen ott: például a kint álló újraköti a cipőfűzőjét vagy madarakat etet feltűnésmentesen, ártatlan arccal figyeli a járműforgalmat, járókelőket stb., stb. Jönnek is arra egyszer-kétszer, olyankor úgy tesz, mintha csak ráérősen nézelődne. Tehát teljesen hihetetlenül viselkedik. Játék a szerepeken belül...

Bentről hangos, erőltetett köhögés hallatszik többször is.)

TITKÁR *(kintről)* Rabbi? Billitzer rabbi?

RABBI Ön az, Titkár úr?

TITKÁR Igen, én vagyok, jó napot.

RABBI Milyen pontos. Üdvözlöm.

TITKÁR Háttal állok. Azért jól hall?

RABBI Csak halkan, mert én is háttal állok. Imakönyvvel a kezemben,

ahogyan egy konspiratív találkón illik, de ez most inkább alibi: hogy az enyéim se zavarjanak! Amúgy is hajnal óta imádkozom a gyerekekért, az egész gettóért, mindannyiunkért...

TITKÁR Nos, akkor mondom gyorsan, most senki se jár erre. (Csomagot vesz elő.) Van itt néhány darab szappan, tudom, hiányzik odabent. Bedugom, vagy inkább berúgom itt alul.

(Közelebb megy, és kissé ügyetlenül berúgja a kapu alatti résen, utána gyorsan, ijedten visszalép.)

RABBI Köszönöm, megérkezett. (Sietve felkapja a papírzacskót, és a tálesz alatti fekete felöltő alá rejti.)

TITKÁR A legfontosabb, hogy a szökés a terveknek megfelelően sikerült, úgy tudom, az ön fia, Dajnus és még ketten tegnap éjjel megérkeztek a Cionista Ifjúsági Szövetség rejtékhelyére.

RABBI Baruh hasém! Hála az égnek!

TITKÁR Sikerült hamis katonai papírokat szerezni a két Kandel fiúnak is, a Mező nevű pedig megkapta az összes iratát egy Ön által is ismert, tiszta keresztény család fiának, aki elesett a fronton. Úgy hívják őket...

RABBI Ki ne mondja a neveket, kérem!

TITKÁR De nincs itt senki. Vagy önénél nem tiszta a levegő?

RABBI „Der Nalach, Hamowes hat viel Ojgen.”

TITKÁR Sajnos, az én némettudásom nem fejt meg az ön jiddisét...

RABBI „A halál angyalának sok szeme van.”

TITKÁR Igaz. Ha én lebuknék, nekem is végem lenne. De furcsamód: valahogy ez ad bátorságot is ugyanakkor.

RABBI „Mátán beszéter”, ez a jó cselekedet legmagasabb foka: amikor kockázata van.

TITKÁR Mert ezeknek a németeknek itt nincsenek érzelmeik, csak indulataik, mögöttem pedig nem áll most ott az én egyházam vezetése, ahogyan például a főnököm, Kölchey Sándor polgármester mögött ott álltak. Nyilván tudja, rabbi, hogy egy nap alatt lemondatták őt és az ügyészt, Zöld Józsefet, mert nem támogatták a gettó felállítását. De mögöttük ott az egész református püspökség, hiszen ők a Kollégium Igazgatótanácsának is tagjai.

RABBI Vigyázzon nagyon, Titkár úr, önnek családja van. Ha gondolja, most meg is szakíthatjuk...

TITKÁR Nem, nem, még volna dolgunk, rabbi. Ha például ön szökni kívánna, talán tudnék segíteni: csak a Szent Anna utcai templomig kellene eljutnia valahogyan.

(Csend.)

TITKÁR Nos, rabbi. Az menne?

RABBI Aligha, Titkár úr, aligha. Ennyi emberrel együtt – nem menne! Külön meg mi el nem futhatunk...

GETTÓLAKÓ 1 *(bent valakik elhaladnak és ráköszönnek)* Git Jantev, Rebe!

RABBI Git jantev, Alfréd. Git Jantev, Mojse!

GETTÓLAKÓ 2 *(közben haladnak)* Meddig tart ez még, Rebe, meddig?

RABBI Türelem, Mojse!

GETTÓLAKÓ 2 *(megállnak egy percre)* A gyerekek nem kaptak ma kenyeret, rabbi, kintről se tudtak bedobni semmit a szokott helyen, mert a csendőrök tegnap megtáldták a csomagot.

GETTÓLAKÓ 1 Lusztbaum Béla meg az ő gettórendőrsége is hiába pró-

bálta megvédeni: nagyon megverték Rudolfot, alig él... *(Közben elindulnak.)*

RABBI Szegény ember. Mára a türelem lett a kenyérfelelős, Mojse.

(A csendben az útestet felől egy teherautó zaja és német vezényszavak hallatszanak, miközben kint egy szürke ruhás, szürke fátyolos apáca érkezik a helyszínre. Odabólint a Titkárnak, és megáll mellette.)

RABBI *(ő is hallja a halkuló zajokat)* Elmentek?

TITKÁR *(egyszerre szólal meg a rabbi-val)* Elmentek?

TITKÁR *(egyedül)* Egy teherautónyi gestapós volt, a kisállomás felé mentek. Nyugtalanító, hogy ennyire mozgolódnak ma.

RABBI Ki az ott önnel?

TITKÁR *(megdöbbenve)* Honnan tudja, rabbi, hogy van itt valaki? Talán kilesett a réseken?

RABBI Lehet, ha megpróbálnám, kilátnék valahol, de semmiképp se tennék ilyet, uram: a bizalom néha nagyobb erőt ad, mint maga az ígéretesnek hitt valóság.

TITKÁR Hát akkor?

RABBI Megváltozott a hangja, uram: bátrabb lett.

TITKÁR Klára nővér érkezett ide, éppen időben: egy szürke ruhás apáca.

RABBI Á, a Szociális Testvérektől?

TITKÁR Igen, vannak a városban páran. Erősíteni akartam az álcámat, talán megbocsátja nekem, de meg talán fontos híre is van az ön számára a fiáról.

KLÁRA TESTVÉR Dicsértessék a Jézus Krisztus, rabbi!

RABBI Mindörökké, ámen, nővér! Remélem, jó hírt hozott.

KLÁRA TESTVÉR Mindenképpen. A fiúk két külön csoportban már útban vannak a főváros felé.

RABBI Isten neve legyen áldott! Köszönöm a segítséget. Csak a front lenne már közelebb!

TITKÁR Sajnos, az messze van még ahhoz, hogy bízni lehessen benne, de már közelebb annál, semmint hogy ne lehessen bízni egyáltalán...

RABBI *(keserűen felnevet)* Úgy beszél, Titkár úr, mint egy zsidó! Már bocsánat! Nem volt véletlenül a családban ilyen... beütés?

TITKÁR Véletlenül, uram? A mi történelmünkben nincsenek ilyen véletlenek.

KLÁRA TESTVÉR De hogy el ne felejtjük a másik jó hírt, bár a rádióban már önök is hallhatták...

RABBI Nővér! Már hetekkel ezelőtt be kellett szolgáltatnunk minden vevőkészüléket...

KLÁRA TESTVÉR Elnézést, elfelejtettem. Nos hát: a szövetségesek, az amerikaiak már partra szálltak Normandiában, és várhatóan... jönni fognak...

RABBI De sok pipát adnak el addig még Debrecenben, Klára nővér! És mirőlunk, a gettóról mit tudnak?

TITKÁR Csitt! Biciklis rendőrök! *(Egészen odafordul, cseveg.)* Hogy lesz az imarend, Klára testvér?

(A rendőrök a járdán karikáznak, megállnak, lelépnek a pedálról, nézik őket, de nem szólnak.)

KLÁRA TESTVÉR Vecsernye a szokásos időben, napnyugtakor, Titkár úr. *(Barátságosan odaköszön a rendőröknek.)* Dicsértessék!

RENDŐR 1 *(zavarba jön)* Mi... mindörökké, anyám. *(Felszáll a kerékpárra, gurul.)*

RENDŐR 2 Igen. *(Ő is indul, de hátranéz, majdnem felborul.)* Igen.

TITKÁR *(kivár)* Elmentek. Itt van még, rabbi?

RABBI A gettóról érdeklődtem.

TITKÁR A gettó kiürítése már csak napok, talán hetek kérdése, mozgósítás van mindenütt. Folyik a téglagyár felkészítése, azokat a vonatsíneket a bombázás sem érintette. De Klára testvér még másra is készen áll.

KLÁRA TESTVÉR Egy hét alatt körülbelül hat-nyolc kisgyerek elrejtését és vidékre menekítését vállalnánk a testvéreimmel, négyen vagyunk itt a rendből a városban.

RABBI Ez rendkívüli lenne, nővér. Mit kellene tennünk?

KLÁRA TESTVÉR A legfontosabban nem segíthetek, rabbi: a kiválasztásban. De holnapután ugyanakkor eljövünk megint. Addigra kellene a névsor az adatokkal, és megállapodnánk a részletekben. Két napot kérünk majd a felkészülésre.

RABBI Meglesz, nővér, megcsináljuk. Nem egyedül kell döntenem, itt van Weisz Sámuel főrabbi is, meg a gettótanács, beszélnem kell velük is.

TITKÁR Rendben. És ne felejtse: egy nagyon magas és biztos létra kellene, onnan bentről, mert gyorsnak kell lennünk. Tehát 21-én, kora délután. Menjünk, nővér, menjünk!

RABBI Köszönöm, nagyon köszönöm, Isten fizesse meg a jószágukat!

TITKÁR Ugyan, rabbi: mindezek után már mind úgyis csak tartozunk önöknek...

(A színtér közben fordul.)

5. jelenet

Szín: Az ismert lakás a Püspöki palotában, még mindig június 19-én, kora délután.

Jelen van: Petróniusz

Később két csendőr érkezik:

Csendőr 1, főtörzsőrmester, puska, szurony, síp zsinórral, derékszűj, járőrtáska, tölténytáska, kalap, kalapjelvény, lópatkószegek csizma.

Csendőr 2, ugyanaz az öltözet tizedes rangjelzéssel, de gumibot is, olyan ember, aki többször is pedri a bajuszát beszéd közben.

(Petróniusz visszalép az asztalhoz egy könyvért, majd felveszi a sárga textilt, és erősen a felöltőjéhez nyomva a tükör elé áll, a szélen, elől, a közönség előtt.)

PETRÓNIUSZ *(nézi magát egy darabig)* Megjelöllek téged a kereszt jelével, és megerősítelek az üdvösség krizmájával az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében... *(Hangosabban, mintha még meghallhatná.)* Ugye, kisasszony, a Szvetitsben így tanítják. *(Visszafordul.)* Ha én katolikus volnék, ahogy persze lehetnék is, hiszen az egyik anyai nagymamám végül is az, akkor ezt a mondatot el kellene mondanom papként minden bérmálásra elem járuló fiatalnak. Miközben meg is jelölném őket, keresztet írva a homlokukra. Ami azt jelenti: mostantól nyíltan meg kell vallanod a hitedet az egész világ előtt.

(Közben egy repülőgép zúg el nem túl gyorsan, de magasan a fejünk felett, ha ma lenne, szinte 3D-s módban, de Petróniusz éppen csak felfelé pillant.)

(Prédikál.) Szép és mély tartalma van ennek a hitbéli vallomásnak, bármelyik felekezethez tartozzon is az ember. Őszinteség és elhivatottság kéz a kézben, hogy ne legyen pusztá formáság a felnőtté avatás. *(Váltás.)* Meg kell hagyni, azért igaza van Varga tanár úrnak: én mindig szónokolni kezdek azonnal, ahogy alkalom adódik. *(A közönséghez.)* Ahogyan máris, pedig senki sincs itt, és még fel se vagyok avatva, nemhogy katedrám lenne vagy pulpitusom, vagy közönségem... Valamifajta küldetéstudatom kell hogy legyen nekem... *(Egészen előrejön, a színpad elejére, intímebb térben folytatva a monológot.)* Pár száz éve még igen nagy kockázata volt itt mifelénk, a Tiszántúlon bevallani, melyik keresztyén felekezethez csatlakoztunk. *(Mintha gyakorolna a tükör előtt, esetleg valamit újra kezd, emeli a hangját stb.)* Vagy hogy hová születtünk. Sokaknak el kellett titkolniuk: aszerint, éppen melyikünk hite volt terítéken. A török győzelme után ebben a városban szinte megszűnt a katolikus egyház, az ellenreformáció meg minket döngölt a földbe kíméletlenül. Szerencsére, egy ilyen döntésnek ma már nincsen veszélye, de vajon akkor is pap szeretnék-e lenni mindenáron, ha katolikus volnék? Ez az én... küldetésem... tényleg eleve eldöntetett?

(Az iménti repülő, vagy egy másik újra átzúg odafent, de a beszélő már fel se néz; másik dimenzióra vált: tanít.)

A mi vallásunkban nincsen ilyen látványos tradíció konfirmáláskor. Mi egyszerűbbek, talán sallangmentesebbek vagyunk, de ugyanakkor ez a korai hitvallás közös

mindkét felekezetenél: a kereszt-ségi szövetség megerősítetik a Szentlélek által, és a hívő teljes jogú tagjává válik a gyülekezetnek. Például először vehet úrvacsorát. *(Már nem szónokol.)* Büszke, szép, komoly érzés, átéltem én is. A zsidóknál is valami ilyesmit jelent a bár-micvó avatás a fiúk 13 éves korában. De vajon, ha például zsidónak születtem volna, ahogyan persze nem szülehettem annak, hiszen minden felmenőm a keresztre tett valamilyen fogadalmat, vajon akkor meg rabbinak szánt volna engemet az Úr? Tanítónak? S akkor most itt állnék megjelölve a Dávid-csillag jelével a mellemen? S éppen ebben a világban?! Kerek 400 év telt el a tridenti zsinat óta, és ugyanott tartanánk mégis? Vagy az eredendő bűn minden jóra képtelenné tesz bennünket megint? Vajon mi most az én igazi vállalásom, az én elrendeltetésem, Varga tanár úr? Vagy a törvény – az törvény? Azt mindannyiunknak el kell fogadnunk? De hogyan lehetünk biztosak benne, hogy tényleg isten parancsára cselekszünk-e?

CSENDŐR 1 *(belép, kopogás nélkül)*
Adjon isten!

CSENDŐR 2 *(belép az első mögött)*
Fogadj isten!

PETRÓNIUSZ *(odafordul, de még az előző hangulatban)* „Dicsérnek téged a népek, ó Isten, dicsérnek téged.”

CSENDŐR 1 *(tetszik nekik a saját „humorosságuk”)* Nem is tudtam, hogy ezek ilyen paposak!

CSENDŐR 2 Túl sokat olvasnak, fő-törzs, az a baj velük. A könyvtár népe.

CSENDŐR 1 Nem úgy van! Csak a könyv népe. Vagy nem?

CSENDŐR 2 Na, az van itten is elég. De azokat úgysem hozhatja magával.

CSENDŐR 1 Még csak az kéne! Nem kéjutazás lesz. Maga szerint, tizedes, vajon már becsomagolt a fiatalúr?

PETRÓNIUSZ És ugyan miért csomagolt volna be a fiatalúr, kérem?

CSENDŐR 2 *(felhorkan)* Talán több tiszteletet az egyenruhának, fiam!

CSENDŐR 1 Meg a kornak!

CSENDŐR 2 Meg a törvénynek!

PETRÓNIUSZ Mit tehetek önökért, csendőr urak?

CSENDŐR 1 A megszólítás különben fájintos, de nem tudom, tizedes, hogy vót-e itt ennek visszabeszélni.

CSENDŐR 2 Pediglen, fő-törzs, az ennek itt nem vót.

CSENDŐR 1 Hallja, jóember: magának nem vót idebeszélni.

CSENDŐR 2 Akkó’ meg kussol, ugyebár!

CSENDŐR 1 Beszél, ha majd kérdezem.

CSENDŐR 2 De csak ha a fő-törzs kérdezi. Világos?

PETRÓNIUSZ Kérem, önök valószínűleg komoly tévedésben vannak.

CSENDŐR 1 Aha: valószínűleg.

PETRÓNIUSZ Én nem az vagyok, akit feltehetőleg keresnek.

CSENDŐR 1 Aha: feltehetőleg.

PETRÓNIUSZ Az én nevem Petróniusz, és a református hittudományi kar növendéke vagyok...

CSENDŐR 1 Én meg a pápa vagyok, ember, csak otthon hagytam a palástot. *(Hangot vált.)* Mit hazudozik itt maga összevissza? Nem szégyelli magát, zsidó? Még letagadná az őseit itt nekünk?

CSENDŐR 2 Azér’, mer’ maga nem vonult be a gettóba a kiadott idő-be’, mi még mindent tudunk ma-

gáról, jauember! Azt hiszi, csak úgy beugrottunk egy pohár vízer'?

CSENDŐR 1 Csak addig szólt a felmentés a gettó alól ennek a pár háznak itt a környéken, amíg ott nem alakították ki mind a helyeket! De az már lejárt, már be kellett vóna mennie, és a lakást átadni a hivatalnak.

PETRÓNIUSZ De hiszen mentesség van rá.

CSENDŐR 2 Majd nem lesz! Pontosan tudjuk azt is, hogy maga, fiam, a református iskola kollégiumába' bujkál már egy ideje mint takarító. Van nekünk ott is emberünk, meg aztán kaptunk innét a házból is bejelentőlevelet, nehogy azt higgye! Oda nem mentünk el magáér', de most végre itten el-kaptuk.

CSENDŐR 1 Ne te ne, tizedes! A kálomistákat ne bántsd, testvér, 'szen én is az vagyok. Nem az egyház rejtegeti az ilyeneket, hanem ezek hazudnak úgy, hogy a mi istenünk épületibe' elbújhassanak.

PETRÓNIUSZ Kérem, én nem bujkáló, hanem hallgató vagyok a teológián. És ez a hang, amit önök itt velem, de bárkivel szemben is megengednek maguknak, az túrhetetlen és felháborító. Meg fogom tenni a megfelelő bejelentéseket a feljebbvalóiknál.

CSENDŐR 2 Nem fogod be azonnal, zsidó!? Dej'szen Jézust is keresztre feszítettétek, de te még azt is kibeszélnéd vagy letagadnád, ha hagynánk. De szerencsére ott a jel rajtad, le se moshatnád magadrúl.

CSENDŐR 1 Meg le se veheted, mert lesújtánánk rád a törvény erejével, érted-e?

PETRÓNIUSZ De ez itt nem az én sárga csillagom... *(Leemeli a zakóról.)*

CSENDŐR 2 Teszed vissza, zsidó! Úgy! És mi az ott a kezedbe'?

PETRÓNIUSZ Ez egy református énekeskönyv. Vizsgálja...

CSENDŐR 2 Megin' egy könyv. Azt csak tedd le, nem visszük magunkkal. *(P. leteszi.)*

CSENDŐR 1 Azt akár hozhatná is, mer' lehet, ez már át is tért a keresztiségre. Ahogy sokan közülük mostanába'.

CSENDŐR 2 De az már úgyse segít rajta: megyen ez is a slambucba.

PETRÓNIUSZ Tiltakozom a bánásmód ellen! A tévedésük...

(Harmadjára is elhúznak a gépek fent. A csendőrök hosszan néznek felfelé.)

CSENDŐR 2 *(bizonytalan)* A mieink?

CSENDŐR 1 Talán. Vagy nem? *(Hangozt. vált.)* Na, elég! Jöjjön, fiam, induljunk, míg szépen mondom! Ne kelljen erőszakkal elcipelnünk innét az összes szomszédok előtt. Vagy azt szeretné inkább?

PETRÓNIUSZ Nem, dehogy! *(Előbbre lép.)* És ha szabad tudnom, hova akarnának vinni?

CSENDŐR 2 Ahová való vagy, a többi mellé...

PETRÓNIUSZ De nem értik, hogy én nem az vagyok?

CSENDŐR 2 De most már aztán kussolj, akárki vagy! A parancs, az parancs, a törvény, az törvény!

(Csend lesz, a csendőrök se szólnak, mintha tudnák, hogy egy igazi döntéshez időt kell engedni...)

CSENDŐR 1 Na? Belátta már, hogy nincsen értelme ugrabugrálni? Gyűjjön akkor hát! Menjünk le együtt, mintha csak jó komák lennénk. Vagy bilincset akar? A sorsát úgyse kerülheti el senki se...

(Elindulnak kifelé.)

CSENDŐR 2 Nem csókolja meg a medúzút?

PETRÓNIUSZ Milyen medúzát, kérem?

CSENDŐR 2 Hát ezt az izét itt az ajtón. Meg szokták csókolni, láttam. Van, aki még le is szedte az ajtófélfáról, amikor elvittük őt.

PETRÓNIUSZ Azt mezuzának hívják a zsidók, jóember...

CSENDŐR 1 Látja, tizedes, az apák hiába akarják a megszokottat meg a hagyományt, a fiúk már nem is törődnek vele. Ez is itt, lehet, utoljára csókolhatná, de mégis elfelejti.

CSENDŐR 2 Mer' ezek mán csak a beleolvadásban gondózkodnak, fő-törzs. De annak most mán vége van...

(A színtér fordul.)

6. jelenet

Szín: A Püspöki palota kapualja, egy órával később: 1944. 06. 19.

Jelen vannak: vitéz Gerlay, éppen ki-lépni készül a kapun.

Adolf, éppen belép a nagykapun, amely döngve záródik.

(Később majd a házmester is itt csatlakozik.)

ADOLF Tiszteletem, Gerlay úr!

GERLAY Jó napot, Adolf. Szervusz.
Várj csak egy szóra! Bár látom, sietsz.

ADOLF Elnézést kérek...

GERLAY Van hír apádról?

ADOLF Nincsen újabb.

GERLAY Ha telefonálnod kell valahová, csak gyere be! Hogy van az édesanyád?

ADOLF Sajnos, nincs jól. Hüttl professzor úr a klinikán semmivel sem biztatott.

GERLAY Sajnálom, fiam. Ha tehetek valamit...

ADOLF Köszönöm, uram, azt hiszem, mi nemigen tehetünk...

GERLAY Azért csak szólj, ha mégis...
(Indul.)

ADOLF Köszönöm még egyszer...
Tibor bácsi. A viszontlátásra...

GERLAY Viszont...

ADOLF (visszalép) Bocsánat! Talán mégis...

GERLAY Mondjad csak!

ADOLF Édesanyám szeretne még... hazajönni. Ez volna a kívánsága. Csak nem tudom, miképpen oldhatnám meg a szállítást. (Csak próbálkozik, nem bízik benne.) Ha esetleg a Gerlay úr holnapután egy-két órára tudná nélkülözni a kocsit...

GERLAY Vegyed úgy, fiam, hogy megbeszéltük. Csak szólj be valamivel korábban, hogy intézkedhessek a kocsissal. Értve?

ADOLF (szinte megdöbbenve, de nagyon hálásan) Köszönöm, uram, nagyon köszönöm. Sietek is, hogy elrendezzem a helyét a lakásban. (Távolodva.) Köszönöm szépen...

GERLAY Menj csak, nem kell hálálkodnod... eredj! (Magának.) Még meggondolnám magam.

(Adolf felsiet a lépcsőn, a színtér fordul, vissza önmagába.)

7. jelenet

Szín: Ugyanaz, mint az előző.

Jelen vannak: vitéz Gerlay, Házmester

HÁZMESTER (előlép az udvar felől)
Mély tiszteletem, nagyságos úr.

GERLAY Jó napot. Hogy van? (Nem érdekli.)

HÁZMESTER Köszönöm, nagyságos úr...

GERLAY A feleségem kéri, hogy menjen fel mihozzánk mostanában, mert az egyik vizes falikút a konyhában mintha csöpögne...

HÁZMESTER Természetesen, rövidesen felmegyek, elintézem, nagyságos úr... Csak még meg kell írnom egy levelet...

GERLAY Rendben, köszönöm. Az alagsori lakó említette, hogy délelőtt látott felmenni két csendőrt, és hogy tíz perc múlva, elmenetelkor már volt velük egy ismeretlen civil is. Mit akartak?

HÁZMESTER Én is csak tőle hallottam, nem voltam itthon, mert egy fontos levéllel kellett beszáladnom... valahová, de ez biztosan csak rutinellenőrzés volt, ahogy már máskor is. A bujkálók miatt.

GERLAY *(a levél szót ismét elengedi a füle mellett)* Volnának bujkálók itt is, Béla? Hiszen az a két zsidó család, aki még itt lakik, úgy tudom, felmentést kapott a gettózás alól. Értve?

HÁZMESTER *(sejtelmesen)* De az a halasztás talán már le is járt, nagyságos uram. Úgy hallottam, a vegyes házastársak és lemenőik is sorra kerülnek napokon belül, meg a kitértek is. Amúgy azokra a lakásokra is volna más, jobb jelölt, mit ők. Jobb ház ez annál, semmint hogy zsidók lakják, uram, fontos személyek élnek benne: megyeházi titkárok, bárók, járásbírók, katonatisztek, papok, birtokosok, igazi magyarok. Nem véletlenül van nekünk saját víztornyunk meg három mosodánk is. De még nemrég is az 57 lakásból 19 volt a zsidó. Nemsoká egy se lesz!

GERLAY Én is így gondolom. Csak ne maga döntsön, Béla, ezekben az

ügyekben. Értve? Na de mindegy, én most indulok is, mert várnak a klubban...

HÁZMESTER Nagyságos úr! Még egy percre...

GERLAY Igen.

HÁZMESTER Véletlenül meghallottam az előbbi beszélgetés utolsó mondatait.

GERLAY Véletlenül, Béla?! Na és, mit óhajt?

HÁZMESTER Ha szabadna egy személyes kérdést...

GERLAY Mondja már!

HÁZMESTER Csak, ha a nagyságos úr nem haragszik meg érte...

GERLAY Máris rossz, Béla, de jobban már ne húzza!

HÁZMESTER Nos, a nagyságos úr, ha szabad így mondanom, köztudottan elismert antiszemita, ahogyan vagyunk így ezzel igen sokan.

GERLAY Na és?

HÁZMESTER Most meg, ha jól hallottam, a nagyságos úrnak az első szóra oda tetszett adni a kocsit a kocsissal együtt az ifjú Schullernek.

GERLAY Odaadtam, igen. És? Valami baja van a fiúval?

HÁZMESTER Nekem ugyan nincsen, uram, a fiúval szinte semmi. Tisztelettelű gyerek volt mindig, de hát ez persze nem mentesíti őket, mármint a zsidókat az ő kötelezettségeik alól. Meg hát, azért vannak a törvények, hogy ők végre a megfelelő helyükre kerülhessenek itt, a mi országunkban. Amíg még itt vannak...

GERLAY Úgy van, ebben szinte egyetértünk, Béla. Szükség volt a törvényekre. Értve? De maga mégis, mit szeretne most tőlem?

HÁZMESTER Csak azt szerettem volna megkérdezni tisztelettel, hogy a nagyságos úr vajon miért segít nekik így első szóra, hiszen nem

is tetszettek igazán jóban lenni az öreg Schullerrel se.

GERLAY Figyeljen ide, jóember, és most már ne nagyon tartson fel, ha kérhetem! A nyomorult, a kiszolgáltatott ember nekem nem ellenfelem. Értve? Nem is haragszom rá, még annyira sem, mint a fajtájára általában. Értve? És aki meg egyenesen az én segítségemtől, a pénzemtől, az én jóindulatomtól függ, azt én semmiképp se gyűlölöm a kelleténél jobban. Ha meg tudja ezt érteni, Pac Béla.

(Kilép, a házmester állva marad, a kapu döngve csapódik.)

(A színtér fordul.)

8. jelenet

Szín: A Püspöki palota, a korábbi lakás, kora délután: 1944. 06. 19.

Jelen vannak: Adolf, Anja

(A lány éppen helyére rakja a könyveket, port töröl. Kézbe veszi a bőrkötésű kis énekeskönyvet, az „öreg debrecenit”, és egy pillanatra mint ha magához ölelné, mielőtt felteszi a polcra. Adolf besiet: feldúlt és feldobott gyszerre.)

ADOLF De jó, hogy itt vagy, Anja! Segítenél? Holnapután haza kell hoznom Anyát.

ANJA Persze, bármit, szívesen. Hogy van az én drága Néném?

ADOLF Ne is kérdezd, kérlek szépen! Csak csinálj helyet a szobájában. Már nem tud kiszállni az ágyból, mindent oda kellene neki készíteni a kezeihez.

ANJA Megcsinálom, nyugodt lehetsz. Ó, de járt itt egy barátod az egye-

temről. Perzeusz, vagy ki. Helyes ember.

ADOLF Petróniusz a felvett egyházi neve. Perzeusz, az egy hős volt, Zeusz egyik fia, aki elment és levágta a szörnyeteg Gorgó, a Medúza fejét. De ezt te, tanult nővérem, jobban tudod, mint én. Gondolom, a fiút is megráfálad.

ANJA Á, nem olyan nagyon.

ADOLF Akkor biztosan tetszett neked.

ANJA Azt nem tagadom. Valami könyvet kerestt.

ADOLF Megengedtem neki. Református lelkész lesz. Képzeld, azt mondta nemrég, térjek át én is.

ANJA Mire te?

ADOLF Mire én: miért, te áttérnél?

ANJA Amire ő?

ADOLF Azt mondta: előbb cseréltetne szívét. De Anja, te meg ne nagyon mutakozz ideát, ha nem muszáj! Te elbújni, menekülni jöttél ide Debrecenbe, nem hősködni. Kockáztatni Pesten is lehetett volna.

ANJA Jaj, el ne felejtsem: járt itt két csendőr is.

ADOLF *(igazán megijed)* Micsoda? Csendőr? Hol itt?

ANJA Hát a lakásban. De nem merem bejönni. Aztán együtt mentek el a barátoddal.

ADOLF Biztosan engem kerestek. Vagy apát. Mintha nem tudnák, hová cipelték el. Na, megyek, még mielőtt visszajönnének.

ANJA *(félőn, indulatosan)* Inkább el kellene bújni, nappal legalábbis. Nem félsz, hogy elkapnak?

ADOLF Pszt! Ne olyan hangosan. Persze hogy félek. De nem tehetek mást.

ANJA Hogy tudod hazahozni a Néném? Azt mondtad, húsz filléred nincs. *(Pénzt ad át.)* Tessék, nekem most ennyi van.

ADOLF Köszönöm. De vitéz Gerlay kölcsönadja a kocsit.

ANJA Hogy kicsoda?! Akitől én úgy rettegek, hogy egyszer lebuktat? Úgy néz rám, mintha az egész hitközség az arcomra lenne írva.

ADOLF Oda is van írva, ne hidd, hogy nem! *(Nevetnek.)*

ANJA Jaj, ne rémisztgess még te is! Azt mondtad, ő a legnagyobb zsidógyűlölő, akit ismersz.

ADOLF Azt hittem eddig. De az emberség mércéje, úgy látszik, nem a szavak grádicsaiból áll össze.

ANJA De szépen fogalmazol, Adolf. Mint mindig. De hiszen költő vagy te!

ADOLF A költészet, Ánja, mostanra már belefulladt a vérbe, a mocskokba és a csöndbe.

ANJA Még ez a borzasztó mondat is milyen szépen szólt. Éppen olyan szépen fogalmazol, mint édesanyád, tőle tanultad. Szívesen járnék hozzátok még akár iskolába is újra, ha egyszer ennek itt vége lesz...

ADOLF A te édesanyád meg az én édesanyám egy anyától tanultak beszélni. Más lányok a főzés tudományát vették át a mamájuktól a konyhában, a mi anyáink a szépséges anyanyelv használatát tanulták el. Nem véletlen az se, hogy te meg ilyen világosan gondolkozol, és olyan mélyen és őszintén tudsz érezni, Ánja... kedves kis húgom. *(Némán átölelik egymást, állnak csöndben.)* Én is járnék hozzád, akár még iskolába is szívesen, hiszen olyan okos vagy, mint a nap, amely majd kisüt, ha egyszer ez itt tényleg véget ér... *(Nagyon keserű.)* De ebben a pillanatban nekem nagyon kevés a bizodalمام ehhez...

(A színtér fordul.)

(Az I. felvonásnak vége.)

II. FELVONÁS

1. jelenet

Szín: Iroda a téglagyári gyűjtőtábor belső udvarában. Június 19-én délután.

Jelen vannak: Főhadnagy, csendőrfelügyelő, „kémelhárító” tiszt, civil ruhában: Pálházy

*A két korábbi egyenruhás: Csendőr 1, Csendőr 2
Petróniusz*

(A főhadnagy az íróasztal mögött ül, előtte aktahalom, földgömb, asztali lámpa. Ha az ajtó nyílik, kintről nagyobb zaj, kiáltozás, motorzúgás hallatszik be. Kopognak.)

FŐHADNAGY Tessék!

CSENDŐR 1 *(belép)* Főhadnagy úr, alássan jelentem, meghoztuk.

FŐHADNAGY *(fel se néz)* Mit hoztak? Ebédet?

CSENDŐR 1 Nem, azazhogy, azt is küldethetem azonnal, de közben ezt elővezettük.

FŐHADNAGY *(felneéz, megdöbben)* Kicsodát vezettek maguk elő, fő-törzsőrmester?

CSENDŐR 1 Jelentem, ezt itt. A személyt, akit tetszett keresni a papírokban: Schuller Adolf bujkáló zsidót.

FŐHADNAGY Hogy kit? Ez lenne itt Schuller Adolf?

CSENDŐR 2 *(elbizonytalanodik)* De hát... igazolta magát a hivatalos könyvtári belépőjével.

FŐHADNAGY *(ráripakodik)* Magát senki se kérdezte!

CSENDŐR 2 Igenis.

FŐHADNAGY S hol fogták el?

CSENDŐR 1 Jelentem, a lakásában, a megadott címen.

FŐHADNAGY *(farkasszemet néz a rabbal, aki egy szót sem szól)* Jól van, főtörzs, maguk elmehetnek.
CSENDŐR 1 Igenis.

CSENDŐR 2 Behozhatom az ebédet, uram?

FŐHADNAGY Majd később, tizedes, később. *(Ingerülten sürgeti.)* Menjenek már! És csukja be az ajtót, mert idegesít a kinti jajveszékelés.

(Kimennek, csend lesz, a két férfi nézi egymást, várva a másik első mondatára.)

FŐHADNAGY Ez komoly, Petró, te tényleg kiadtad magadat zsidónak? És vajon mit szólna ehhez a te édes jó nagybátyád, a megyés püspök úr?

PETRÓNIUSZ Valószínűleg most megértene engem.

FŐHADNAGY Egy frászt értene meg, tudod! Te nagyképű barom. Vagy te tényleg ezt szeretnéd? Meg-zsidósodni? Belőled még azt is kinézem. De tudod, mit? Én nem teszek neked ekkora szívességet. Tűnj el innen! Pucolj!

PETRÓNIUSZ Ilyen könnyen azért nem szabadulsz meg tőlem, Pálházy. Ha már itt vagyok!

FŐHADNAGY Hát akkor maradj! Úgyis rád férne egy kis „nevelés”, úgy látom.

PETRÓNIUSZ Hiszen te nevelő akartál lenni mindig is...

FŐHADNAGY Igen. Az is lettem, a magam módján. Csak nem iskolásokat nevelek.

PETRÓNIUSZ Plagis melior est? Verés javítja meg az embert?

FŐHADNAGY Neked már Ciceró se jó? Te meg én sose szerettük egymást, Petrónius, de azért én mindig nagyra értékeltelek téged. Talán tévedtem. *(Vált.)* Mégis, mit

hittél? Hogy mi itt tényleg ennyire hülyék vagyunk?

PETRÓNIUSZ Terád én itt nem számítottam, Emil: a téglagyári gettó-csendőrségen.

FŐHADNAGY Csakhogy én nem egyszerű csendőr vagyok: végzett jogász lettem közben, és kémelhárító tiszt, ha nem vennéd észre az „egyenruhámon”.

PETRÓNIUSZ Én se vagyok beöltözve, láthatod. De ahogy „senkit sem tesz jobbá, senkit nem tesz hitványabbá sem a ruházat”.

FŐHADNAGY Most meg Erasmust idézed nekem, te kis eminens, de elfelejtetted, hogy „az emberek azt tisztelik, akit a ruhái felékesítenek”.

PETRÓNIUSZ „A lábbeli nem szabaddít meg a köszvénytől!”

FŐHADNAGY Mindenre van valami okosságod, tudom. De én is ismerem az ilyen bölcsész-balgaságokat: „Non liberat a podagra calceus.” Na, helyesen mondtam? De ha lett volna rajtad egy tóga vagy a talár, ahogy az elődeiden mindig, vagy csak a fekete kalap meg a köpenyeg, ahogyan Szoboszlai püspök rendelte 1848-ban, a szabaságharcok idején, most nem került volna sor erre a kis... félreértésre...

PETRÓNIUSZ „Simia simia est.” „A majom akkor is majom, ha aranyos ruhát visel.” Persze, ha jobban belegondolok, tudhattam volna már annak idején is, hogy merre vezethet a te utad, miután megbuktál a kollégiumban, egyúttal isten iskoláján is.

FŐHADNAGY *(indulatos lesz)* Én nem buktam meg soha, semmiből. Érted? S főképp nem a „főtárgyból”: istenből. Te éppen úgy tudod, ahogy én, hogy mindig a

legjobbak között voltam. Akárcsak te. Lehattunk volna egymásnak, mint Kálvin és Luther! Baráti ellenségek, ellenlábas barátok. De a te Varga tanár urad egyházi síkra vitte a mi kis politikai vitánkat, egyenesen a rektor elé, úgyhogy éppen hogy ti buktatok meg azzal, hogy engem akkor kidobtatok a karból.

PETRÓNIUSZ Nyilaskeresztes politikálásnak nincs helye az Isten házában! Csupán csak ennyi volt az ok.

FŐHADNAGY Csak ennyi? Nem inkább a ti szerelmes zsidóbarátságotok?

PETRÓNIUSZ „Legyetek testvérei azoknak, akik közül való az üdvözítő Jézus!”

FŐHADNAGY Ugyan, én is elolvastam Bereczky Albertet. Még hogy: A zsidók titkai! *(Már mindketten hangosak is!)* Szemfényvesztés, amit ír, a nemzet érdekeinek elárulása.

PETRÓNIUSZ Milyen érdekeké? Az ezerholdas nagybirtokosoké? Vagy a háborúpárti gyáripariaké?

FŐHADNAGY A magyar élettér legfontosabb érdekeit árulja el, aki elfogadja és propagálja annak a sima szájú kerületi lelkésznek a tanításait.

PETRÓNIUSZ Valamikor teneked is ez volt a legfontosabb vágyad: egyszerű kerületi lelkésznek lenni, a lelkek közelében!

FŐHADNAGY De ma már más küldetésem van, és itt éppen azon dolgozom...

PETRÓNIUSZ Hogy eldönthesd, ki a zsidó, és ki nem? Vagy hogy irányítsd pár ezer szerencsétlen ember elszállítását valamilyen másik megyéjébe a pokolnak? Láttam itt kint: a vidéki nyomorultaknak máris ezrei fekszenek a földön, pokrócokon: asszonyok, vének,

gyerekek. Egy fürdőkádban főznek! És a debreceni gettóból még nincs is itt senki.

FŐHADNAGY Jönnek, barátom, jönnek ők is rövidesen, nem is tudod, mennyire hamar.

PETRÓNIUSZ *(visszazökken)* És ez a te küldetésed: hogy segíts egy nép eltörlésében?

FŐHADNAGY Egy másodrendű nép megrendszabályozásában. És hogy segíts az én népemnek, az én fajomnak megmaradni a jelentős európai népek között...

PETRÓNIUSZ S vajon hány zsinatnak kellene kimondania még számodra, hogy meg is értsd: a németek Rosenberg-féle fajelmélete hazug is, meg pogány is, és merőben elmentes a mi valaha közös Szentírásunkkal?

(Farkasszemet néznek, miközben a színtér fordul, és visszatér önmagába.)

(Az ajtón közben kopognak.)

2. jelenet

Szín: Mint az előbbi jelenetben, folytatás.

Jelen vannak: Petróniusz, Főhadnagy, Csendőr 1, Csendőr 2

(Amikor kopognak, kintről csecsemő sírás is hallatszik. Belép az egyik csendőr, gyerekkel a karjában, a másik az ajtóban megáll.)

FŐHADNAGY Tessék! *(Még ingerült.)* Csukja be! Mit akar, főtörzs?

CSENDŐR 1 Főhadnagy úr, alássan jelentem... találtunk egy gyereket.

FŐHADNAGY Van itt abból egy csomó!

CSENDŐR 1 De ez most született, uram.

FŐHADNAGY Mikor most?

CSENDŐR 1 Há'... mondjuk egy órája.

FŐHADNAGY Hol az anyja?

CSENDŐR 1 Kerestük, nem jelentkezik, mi meg nem tudjuk megmondani, ki szülte. Van itt egy nő a nyócadik hónapba' is, de ez nem az vót. Vagy... nézzük végig őket... alulról?

FŐHADNAGY Jaj, ne ízléstelenkedjék már, ember! Azt máshogy is lehet. De mért ide hozta?

CSENDŐR 1 Mert... ugye... hová vigyem? A százados úr azt mondta, ő az őrség parancsnoka, és az ilyen különleges ügyek inkább önhez tartoznak.

FŐHADNAGY És a németek?

CSENDŐR 1 Azt gondoltam, uram, hogy ez itten a mi dolgunk, magyaroké...

FŐHADNAGY *(enyhül a dühe)* Mondja, hány faluból vannak már itt?

CSENDŐR 2 *(beljebb lép)* Én úgy tudom, főhadnagy úr, hogy a megye hét nagyobb településének a gettója lett már ide kiűrítve: a bal-mazújvárosi, aaa... böszörmínyi, a hajdúdorogi meg a hadházi, azok egyszerre gyűttek, meg a... vámospírcsi... aztán aaa szobosz-lai és a hajdúnánási. Vannak együtt már vagy kilencszázötvenen.

FŐHADNAGY És a többi helyről?

CSENDŐR 1 Itt a menetrend, uram, a százados úr részletesen felírta nekünk is, bár a mi szakaszunk, ugye, önhez lett beosztva szolgálatra. *(Előveszi, olvassa.)* Tehát, jönnek majd folyamatosan Derecskéről, Esztárról, Földesről, Konyárról, Mikepércsről, Monostorpályiból, Nádudvarról, Pocsajból, Püspökladányból meg Tetét-

lenből. Nagyjából még ugyanennyien.

FŐHADNAGY Na jól van akkor... Láttam, a pocsaji cigányokat is előhozták.

CSENDŐR 1 Hát... egy részit, uram... a maradékot... *(Megakad, ez még neki is sok, köhög.)*

FŐHADNAGY *(odafordul)* Akarod tudni, Petró, mi lett a pocsajtelepi romákkal?

PETRÓNIUSZ Úgyis elmondod.

FŐHADNAGY Na, mesélje el neki, fő-törzs!

CSENDŐR 1 A... többit... belegéppuskázta a kirendelt őrs a saját maguk által kivájt gödörbe. *(Vállat von.)* Nem volt több jármű.

FŐHADNAGY *(Petróniusz felé)* Na, mit szólsz? Még mindig úgy látod, jól döntöttél, hogy idejöttél? Vagy inkább elmennél?

(Nincs válasz.)

CSENDŐR 1 De főhadnagy úr, akkor most ezzel a pulyával mit csináljunk? Tán küldjem át a kórházba? Mert köhög is, meg lázas is, meg satnya.

FŐHADNAGY *(megint ingerült)* Dehogy küldje! Ne küldje sehová! Tegye le, Mojzes, odakint valahol, és mire szoptatni kell, meglesz az asszony is. Maga csak figyeltesse! Na, leléphetnek!

CSENDŐR 1 Igenis!

CSENDŐR 2 Igenis!

(A csendőrök kimennek, a főhadnagy nyájasra vált.)

(A színtér fordul: vissza önmagába, vagy egyszerűen csak a tiszt fordul vissza.)

3. jelenet

Szín: ugyanaz: csendőrfelügyelői gettóiroda a téglagyár belső udvarában, 1944. június 19-én, késő délután.

Jelen vannak: az előbbieket: Petróniusz, Főhadnagy

(A szereplők a vita dinamikájának megfelelően mozognak, gesztikulálnak, de mindvégig egymással szemben, mint egy parlamentben vagy egy templom úrasztalának két oldalán, a gyülekezet előtt.)

FŐHADNAGY *(nyájasan)* Na, hol is tartottunk, barátom?

PETRÓNIUSZ A gyűlöletnél és az embertelenségnél.

FŐHADNAGY Nem: a büntetésnél és az igazságosságnál.

PETRÓNIUSZ „Tanuljatok jót tenni!” – ezt mondja teneked is az Írás...

FŐHADNAGY Na várj csak, várj! Miből volna ez? Példabeszédek?

PETRÓNIUSZ „...törekedjetek az igazságra...”

FŐHADNAGY Mindjárt, mindjárt... ööö: Zsoltárok... 103-as!

PETRÓNIUSZ „...vezessétek jóra az erőszakoskodót!”

FŐHADNAGY Ó, ez inkább Máté lesz!

PETRÓNIUSZ Nem, ez épp Ézsaiás próféta könyvéből való, de jó helyen kerested: az irgalmasságnál: Mert Máté szerint is „Boldogok az irgalmasok, mert ők irgalmasságot nyernek.”

FŐHADNAGY Én azért beérem kevessebbel is: a fajunk megtisztulásával. Vegyük a te sokat emlegetett szellemi vezéredet, a te püspöködet...

PETRÓNIUSZ ...és vajon melyiket? A nemzeti liberálist vagy a nemzeti konzervatívát?

FŐHADNAGY Hogy Baltazárt-e vagy Ravaszt? Ugyan! Az egyik zsidó volt, a másik szabadkőműves.

PETRÓNIUSZ Nektek mindenki az, aki becsületes és emberséges.

FŐHADNAGY Igen? És akkor vajon mégis mért javasolta maga Ravasz László, méghozzá az elsők között, az 1938. évi XV-ös törvényt a zsidókról? Arról a sok balos újságíróról meg szabadelvű színészeiről...

PETRÓNIUSZ ...meg ügyvédről, mérnökről, orvosról...

FŐHADNAGY ...azokról is...

PETRÓNIUSZ ...meg kereskedőkről, tanárokról, tisztviselőkről...

FŐHADNAGY Hogyne, igen, a társadalmi és a gazdasági élet normális egyensúlyának visszaállításáról...

PETRÓNIUSZ ...meg velük a családok, gyerekek tízezreiről...

FŐHADNAGY *(még párbaj, de már indulatból)* A Főtiszteletű Úr maga javasolta, vagy nem?!

PETRÓNIUSZ Javasolta, ez is igaz. Mert talán féltett minket, magyarokat. Hiszen a németek éppen azokban a hetekben foglalták el Ausztriát, és ő pontosan tudta, hirdette is, hogy a szabadság a legelső – a hit mögött!

FŐHADNAGY Te aztán találsz mentességet: mindig lelsz magyarázatot minden ilyesféle ámulásra! Ismerem az eszed járását.

PETRÓNIUSZ Az is ezt az elvet igazolja, hogy a második zsidótörvénynek már Ravasz püspök úr is ellene szavazott '39-ben.

FŐHADNAGY És vajon miért? Talán megokosodott közben? Dehogy! Vagy megglelte újra Istent?

PETRÓNIUSZ Talán azért, mert nem érezte eltűrhetőnek azt a jogot, hogy valaki megmondja embertársairól, a felekezetüktől függetlenül, pusztán a származásuk alap-

ján, ki legyen zsidó, és egyúttal ki legyen vesztes és nyomorult is...

FŐHADNAGY Pedig az csupán a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának a további korlátozását jelentette. A folytatását annak, amit korábban ő maga is támogatott.

PETRÓNIUSZ Az ember téved és tanul, hiszen éppen ettől ember...

FŐHADNAGY Talán inkább csak a politikai hatalmát féltette a püspök: mert ha akkor megbuktatják a Teleki-kormányt a te szeretett egyházvezetőid meg az a pár korlátolt felsőházi méltóság, akkor új útra léphetett volna az ország, mégpedig az igazira...

PETRÓNIUSZ Persze, a tietekre: a nemzetiszocializmuséra. Mert '39-ben már Cseh-Szlovákia is feldarabolódott, és a németek már akkor belevittek volna minket a háborúba – kart karba öltve veletek.

FŐHADNAGY Na és? Mi lett? Nézz ki! Mégiscsak háború van, ember, ha nem vetted volna észre! És te itt még békét papolsz nekem, humánusságot? Szárszót? Soli Deo Glóriát? Hogy Istené legyen a dicsőség egyedül? De a harcot meg kell vívniuk valakiknek! Nyilván már tag vagy te is egy-két ilyen hasonló, hazarontó civil szervezetben, a többi, hozzád hasonló kis forradalmárral együtt. Tudod, inkább minek nevezhetjük, amit ti képviseltek? Országbukásnak. Nemzetveszejtésnek! Mert a zsidótlanítás nekünk ma igenis elsősorban nemzeti ügy, osztársadalmi, katonai. Nem pusztán faji vagy felekezeti. S ennek akarod te hősként útját állni? Hiszen szentté úgysem lehetsz.

PETRÓNIUSZ Minden lelkésznek kötelessége szót emelni az erőszak minden fajtája ellen. Ahogy min-

denféle jogfosztás néma tudomásulvétele is bűn: ez az egyik legfontosabb keresztény erény, emlékszel még, Pálházy? Nekünk az ember méltóságáért ki kell állnunk mindenkor...

FŐHADNAGY (*mintha higgadna*) Te tényleg nagy szónok lehettél volna, Petrónius, nem tagadom, csakhogy a rossz oldalra álltál, és vesztettél. Igenis az igazságosabb, a kiegyensúlyozottabb élettér elve alapozta meg a nemzeti tartalmú törvényeket, és mi érvényt fogunk nekik szerezni mindenáron. Főképpen pedig a harmadiknak, a '94. évi XV-ösnek: a keresztházzal szembeni tilalmáról. Hiába, hogy a te püspököd azt is elutasította.

PETRÓNIUSZ Jogfosztás és fajvédelem...

FŐHADNAGY Mi az, csak nem szeretted bele egy zsidóba, hogy neked már ez a törvény sem tetszik?

PETRÓNIUSZ Istennek nem tetszik! Halottakat láttam odakint a téglatárolók alatt, embereket, akik szörnyű állapotok között hevernek megalázva, megkínózva, összenyomorítva, mintha csak az inkvizíció várbörtöneiben lennének... vagy mint a gályarabok, például ama negyvenkettő a beidézett pozsonyi négyszázból...

FŐHADNAGY Milyen költői vagy! De szerencsére már nincsen előttünk akadály. Se olyan kicsi, mint te, öcsém, se nagyobb, mint a ti Teleki grófotok, aki már régen halott...

PETRÓNIUSZ ...a németek pedig itt jönnek-mennek a mi nemzeti földjeinken. Az SS-ek a Piac utcán lófrálnak, urizálnak, a gestapósok itt a gyárudvaron segítenek „zsidótlanítani” a megyét. És közben kifosztják a várost, az országot. Ezt akartátok?

FŐHADNAGY Vannak magasabb érdekek...

PETRÓNIUSZ Krisztus parancsainál is magasabbak? Hiszen tibenetek már fanatizmussá lett az antiszemitizmus! Gyűlöltek asszonyt, gyereket, és ami még rettenetesebb: gyűlöletre neveltek, kényszerítetek itt milliókat. Hová vezet ez a politika, Pálházy Emil, te volt eminens teológusnövendék? Valamikor még te is a függetlenségre emelted a poharat velünk együtt a márciusi diákünnepeken!

FŐHADNAGY De ma már másra esküszöm, Petróniusz. A szebb jövőre.

PETRÓNIUSZ Az öngyilkosság felé vezető útra.

FŐHADNAGY A történelem folyamatosan engem igazol.

PETRÓNIUSZ Ebben hiszel hát: a történelemben? Nem Istenben többé.

FŐHADNAGY Ezt a kérdést félretettem egy időre. Fontosabb dolgom akadt. Például most itt, teveled.

PETRÓNIUSZ Akkor hadd járjam hát én az Isten kijelölte utat!

FŐHADNAGY A te utad!? Na hiszen: hazudni, törvényt szegni, álmártírkodni. Aztán meg szónokolni az elhivatottságról meg a küldetésről. Mi vagy te: talán prédikátor? Legföljebb csak egy prédikátorinas!

PETRÓNIUSZ Vagyok, aki vagyok...

FŐHADNAGY Ezt Mózesnek mondta az Úr, és te még a szádra veszed? A te zsidó-elfogultságod nyilvánvaló, te... te Petróniusz-inas. De tudod, mit? Talán elengedtelek volna. Talán ki is dobtalak volna egy fél órája még. De most már inkább intézkedem, hogy azt a zsidót, az igazit, a bujkáló cimborádat, aki miatt itt vagy, mielőbb elkapják, és idehozzák, ahová való...

PETRÓNIUSZ Te tényleg azt hiszed, Pálházy, hogy én egy másik ember miatt vagyok most itt?

FŐHADNAGY Mindegy, kiért cselekszel, magadért vagy egy zsidóért: bevonulsz majd egy időre a vármegye börtönébe, ahogy álmotad – vezekelni a haza ellen elkövetett bűneidért, te agitátor, te... Jeremiás. Vagy még jobbat tudok: inkább mehetsz egyenesen a frontra! El tudom intézni, elhiheted. Mert mi akarnál te lenni, Petró? Mártír? Vértanú?

PETRÓNIUSZ „A vértanúk vére a kereszténység termékeny vetése: Sanguis martyrum semen christianorum.”

FŐHADNAGY Talán csak nem szeretnél felkerülni te is egy márványtáblára itt a konventi házban? Ó, ezt az esélyt én nem adom meg teneked. *(Hangosan.) Főtörzsőrmester! (Az ajtóhoz megy, kinyitja: kétségbeesett zivajj árad be rajta.) Főtörzs!*

(A színtér fordul, ismét csak önmagába.)

4. jelenet

Szín: Az előbbi folytatásaként. 1944. 06. 19.

Jelen vannak: Főhadnagy, Csendőr 1, Csendőr 2

A háttérben: Petróniusz

(Csendőr 1 megjelenik az ajtóban, mögötte Csendőr 2.)

CSENDŐR 1 Igenis!

FŐHADNAGY Vigyék ezt is a többihez, és jelentse a százados úrnak is, hogy létszámba vehessék... a németek is!

CSENDŐR 1 Igenis!

(Csendőr 1 int a másiknak, aki a fogolyhoz lép, megfogja a karját, elindulnak mindhárman kifelé.)

FŐHADNAGY Hé, Mojzes, jöjjön csak vissza!

CSENDŐR 1 *(visszalép)* Parancsára, főhadnagy úr!

FŐHADNAGY Először is: ezután inkább hívjon felügyelő úrnak! Világos?

CSENDŐR 1 Igenis, főhadnagy úr!

FŐHADNAGY Vigyék ezt is a többi közé, de előbb mozgassák meg egy kicsit! Érti, mire gondolok?

CSENDŐR 1 Nem egészen, uram.

FŐHADNAGY Hát tornáztassák meg keményen, rakják meg úgy istenigazából, hogy soha el ne felejtse a magyarok istenit! Így már érti?

CSENDŐR 1 Így már világos, főhad... felügyelő úr.

FŐHADNAGY Aztán holnap, amikor lesz egy kis nyugalom itt, hozzák nekem ide vissza!

CSENDŐR 1 Igenis!

FŐHADNAGY Mert ez az ember nem az, aki...

CSENDŐR 1 *(nem érti)* Hogy ki nem az, tisztelettel?

FŐHADNAGY Semmi, Mojzes, semmi sem egészen az, aminek látszik. De nekem még egy kis elszámolnivalóm lenne ezzel itt.

CSENDŐR 1 Meglesz, uram, visszahozzuk. De aztán készülődünk a holnaputáni összetartásra. Teljes a mozgósítás a csendőrségnél és a rendőrségnél is.

FŐHADNAGY Tudom, én is megkaptam a részletes tervet. Gondolom, mindenki teszi a dolgát.

CSENDŐR 1 Csak addig még nekünk a Bendeccsel, meg a szakaszomnak még egy kis munkánk lesz a városban.

FŐHADNAGY Miféle munka?

CSENDŐR 1 Hát, tetszik tudni: a parancs a Szepességi utca 3.-ra meg a 33.-ra. A szelektált kiürítés.

FŐHADNAGY Na de mégis, mi is lenne az ott?

CSENDŐR 1 Jelentem: hát a városi bordélyházak. De hát... tennap kaptuk az utasítást a központból, hogy szedjünk össze onnat is egy jó párat a cigányokból, meg akik a zsidókkal barátkoztak, azokból. Megvannak a listák.

FŐHADNAGY Ja, persze, persze, már emlékszem. Nem ugrott be mindjárt, merthogy én még ott nem jártam sose.

CSENDŐR 1 Nem? Pedig most aztán igen színes lett ott a menü! Van ott már ukrán, szlovák meg lengyel kurva is, meg cigány lotyó, mindenféle szajha, egyik bögyösebb, mint a másik. És még fiatalabbak is jöttek egy páran, jóval a 20 alatt, uram. A sok menekült. Épphogy csak zsidó ringyó nincsen benne, uram.

FŐHADNAGY Az nincs?

CSENDŐR 1 Az sosincs, főnök. De persze, én tudnék szerezni innét, a bolyból... ha ön azt kívánná meg, főnök. Valamit ígérnék nekik, és fogadok, hogy egy-kettő csak behajlana...

FŐHADNAGY Magának elhiszem, Mojzes. Na, jól van akkor...

CSENDŐR 1 Akkor hát, szerezzek egyet, felügyelő úr?

FŐHADNAGY Nem kell. Majd fogok én magamnak, ha akarok. De nem akarok, mert én tisztelem a törvényt. Érti maga ezt, Mojzes Sámuel? Most meg mit bazzalyog?

CSENDŐR 1 Csak eszembe jutott, uram, hogy én magam meg eredetileg szepességi fiú vagyok, Erdélyből.

FŐHADNAGY Na, akkor a Szepességi, az tényleg a maga utcája lesz. Elmehet.

CSENDŐR 1 Igenis! *(Sarkon fordul.)*
FÓHADNAGY Várjon csak!
CSENDŐR 1 *(visszafordul)* Igenis!
FÓHADNAGY Menjen el, vagy inkább
küldessen el valakit, akár rendőrt
is, nézzenek széjjel még egyszer
a Püspöki palotában, ahonnan azt a
zsidót maguk behozták. Kell valahol
ott lennie még egy bujkálónak...

(A színtér fordul.)

5. jelenet

Szín: Az egyik mosoda a már ismert, soklakásos épületben, a legfelső lakoszáron, június 20-án délután.

Jelen vannak: Anja, Házmester

(A házmester belép. Körül vödrök, lavórok tele vizes ruhával. Teknő, benteknő, vízcsobogás.)

HÁZMESTER Te még itt vagy, Anja?
(Körbenéz.) Csak egyedül? Hol a
két mosóasszony?

ANJA Az egyik beteg, a másik tereget.
Máris megyek én is a padlásra.

HÁZMESTER *(élvetegen)* Talán segítsek neked?

ANJA *(megijed)* Jaj, dehogy! Ha
meglátná a Lukács doktorné,
megbüntetne.

HÁZMESTER *(közelebb megy)* Ne
hagyd magad, hiszen te pesti lány
vagy. Vagy nem?

ANJA De igen.

HÁZMESTER Na ugye. Akkor nem
ijedsz meg az árnyéktól. Vagy
az enyémtől.

(Még közelebb lép, átöleli a lányt, megfogja a mellét, meg akarja csókolni. Az kibújik az ölelésből, a lavór leesik a kőre, a zománc lepattan, a ruhák a kőre borulnak.)

ANJA Ne tessék! Kérem! Ne!

HÁZMESTER Dehogynem! *(Beleéli magát a lehetséges sikerbe.)*
Olyan vagy, mint a korai kajszibarack, te kis bujaság...

ANJA *(eltasítja magától, közben körmével felsérti az arcát)* Eresz-szen el, én nem vagyok az a lány...

HÁZMESTER *(mintha a saját csepp vére még jobban felizgatná)* Dehogynem vagy! És úgyszincs itt most senki se. Én pedig megdög-lők értem, tudod!

ANJA De én nem akarok – magáért. Két holttest különben is már feltű-nő lenne.

HÁZMESTER A nyelvedet imádom a legjobban. A melled után. És annál csak ezt a kerek tomporodat kedvelem jobban. *(A vérző arcát törülgeti kéjesen.)* És addig nem nyugszom, amíg beléd nem fúrom a puskámat, te vérbő vadmacska... *(Megint átfogja, és a köténye alá nyúl.)*

ANJA *(kiáltozni kezd)* Takács doktor-né, Anna néni!

HÁZMESTER *(hátrahőköl)* Ne te, ne! Hogy mered, te büdös kurva?!

ANJA Ha azonnal nem takarodik, si-kítani fogok, és a tekintetes úr is itthon van...

HÁZMESTER *(megnyugszik, megigazítja az ingét és a nadrágját)* Jól van. Most te nyertél.

ANJA Igenis, nem teheti mindenki-vel, amit akar. Tudom, hogy a má-sodikon a tanácsos úrék cselédjét is már megfogdosta.

HÁZMESTER *(megint feldühödik)* Azt már meg is kefélttem, te kis szuka! És téged is meg foglak.

ANJA *(rémmült még, de önérzetes és dacos)* Soha. Akkor már tényleg inkább a halál, mint maga!

HÁZMESTER *(hirtelen egészen laza lesz)* Ó, mondd csak, Anjuska! Nem vagy te zsidó véletlenül?

(A lány összerezzen és teljesen megbénul. Ha Pac most odalépne hozzá, aligha tudna ellenállni neki.)

ANJA *(szinte dadog)* Nem, nem, de-hogy. Hogy lennék? Maga is tudja, hogy én a Svetitsben tanultam, az apácáknál.

HÁZMESTER De hiszen annyi trükk van, hogy megússzátok. De én azért figyelek nagyon, és vannak embereim is mindenfele...

LUKÁCSNÉ *(hangja az udvar felől)* Án-ja! Ánja, merre vagy? Igyekezz már!

HÁZMESTER *(hangot vált, ellép)* Aztán takaríts fel itt, és zárd be az ajtót! A kulcs legyen lent nálam fél óra múlva!

(Kimegy, Anja rémülten szorítja az arcához a nedves ruhákat, de a férfi még az ajtóból visszalép.)

HÁZMESTER Azért ehhez nekem lesz még egy-két szavam, azt jól jegyezd meg! És gondolkozz! Te elég okos lány vagy...

(Jelképesen és valóságosan is a saját lába közé nyúl, és „megigazítja” magát vigyorgva.)

(A színtér fordul.)

6. jelenet

Szín: Schullerék ismert emeleti lakása. Június 20-án, késő délután.

Jelen vannak: Dr. Schuller, Adolf

(Dr. Schuller Hermann belép a dolgozószobába, óvatosan jár, mint aki idáig is nagyon elővigyázatosan jött. Kopott, gyűrött öltönyben, borotválatlanul, hátzissákkal. Megcsókolja két ujját, és felnézve megérinti az ajtófélfán a mezuzát, a fatokba helyezett

kis pergamentekercset, rajta a „Halljad, Izráel” bibliai szakaszával.)

DR. SCHULLER *(nem kiáltva)* Éva! Adolf! Nyitva van minden ajtó... Éva! *(Csend, hosszú csend, majd nyikorogva kinyílik a könyvesfal, ha lehet, hátborzongatóan.)*

ADOLF Itt vagyok, Apa!

(Adolf visszacsukja a falat, amelynek szerkezete kattánva záródik, odalép apjához, és előbb csak kezét fognak, aztán hirtelen összeölelkeznek.)

DR. SCHULLER Okos vagy, fiam, hogy elbújsz. Bár nekem mindig is ijesztő volt, ahogy ez itt kinyílik. Nem is használtuk soha, csak a nagyanyád gyertyatartói meg a kézírataim elrejtésére, de semmi értelme se volt, minden ékszer meg ezüstöt úgyis be kellett szolgáltunk.

ADOLF Kérsz enni? Van pár tojás...

DR. SCHULLER Ettem valamit, köszönöm, talán később. De egy teát innék. Esetleg Anya...

ADOLF Mindjárt hozom. Elengedtek?

DR. SCHULLER *(lepakol, leül, közben körülnézeget, keresne valamit)* Elszöktem. Legfőljebb két nap, míg felfedezik a névsorolvasásnál. *(Kifelé néz.)* Tudod, néhány roz-zant dohánypajta ott az az egész, nem sokkal jobb, mint az a sertés-telep, ahová a balmazújvárosiakat gettózták be.

ADOLF Azt is csak nagy nehezen tudtuk meg, hol van ez a Hajdú-szentgyörgy-pusztá.

DR. SCHULLER A Józsa alatti Hars-tein-birtok az. Tudod, akik itt is laktak a földszinten. Drótokkal, palánnkkal, örökkel körülvéve.

ADOLF Nekünk rettenetes volt, Apa, ahogyan innen áprilisban elrán-gattak, a széderasztal mellől.

DR. SCHULLER Nekem is az volt, főleg hogy borzasztóan aggódtam, mi lesz veletek. Odalent akkor már álltak néhányan a teherautó platóján: Dr. Kardos Albert, Gál Samu, Dr. Schwartz Albert meg Schwartz Vilmos, Dr. Schlesinger Sámuel főrabbi meg mások, s amikor már tele volt velünk a Gestapo kocsija, elvitték minket a Kereskedelmi Iskola pincéjébe, és már indultak is új fuvarra. Reggelig ott ültünk a kövön, s én egész éjjel gondolkodtam. És eszembe jutott az az ósrégi pészachi történet is – meséltem már neked, ahogy az én apám is elmodta nekünk többször –, amikor rablók támadnak egy családra az ünnepi estén, éppen akkor, amikor a családfő a nyitott ajtó előtt állva, égő gyertyával a kezében idézte a zsoltárt: Ontsd ki haragodat a pogányokra...

(Közben magasra emeli a kezét, mint ha meg kellene jelenítenie a misztikus epizódot.)

ADOLF Persze, mesélted, Apa: amikor a másik kezével meg *(szinte önkéntelenül ő is felemeli a karját)* az ötödik kehely bort kínálja Élijahu prófétának, aki a hagyomány szerint mindenki széderasztalához ellátogat.

DR. SCHULLER Igen, és nálunk ott-hon nagypapa még egy széket is odakészített neki mindig. Az apa azonban nem hagyta abba az imát a támadáskor, a bor kifröccsent, ráhullott egy csepp a rabló kardjára, és kettétörte azt. S a rablók ijedten elmenekültek...

ADOLF Igen, a csodavárás. Tehát már csak ez maradt nekünk, Apa?

DR. SCHULLER Talán. De Élijahu, vagyis Illés próféta a Messiás előhírnöke, s az ő eljövetele a szám-

űzöttek visszatérését és a nép megszabadulását is jelenti. Igen, a csodában kezdtem bízni én is ott a kövön. Aztán kilencvenhármán megérkeztünk a táborba, de azóta már háromszáznál is többen lettünk.

ADOLF De hiszen nekünk felmentésünk van, Apa.

DR. SCHULLER Másoknak is volt, fiam. Nem számít, túszok lettünk, a németek mindenütt így csinálták vagy csináltatták: elvitték a hitközségi vezetőket, hogy a zsidók még csak tiltakozni se tudjanak, és ne is merjenek. De már csak egy pár nap, és kiürítik azt a tábort is, hoznak minket is Debrecenbe, egyenesen a téglagyárba.

ADOLF És a világháborús kitüntetésed?

DR. SCHULLER A Vitézségi Érdemrend bronz fokozata? *(Széttárja a karját tehetetlenül.)* Mert egyszer felrobbant egy gránát, és én valahogy három katonát kimenekítettem a bunkerből? Magam se tudom, fiam, hogyan történt, százszor meséltem már. De akkor még kitüntettek, mert bár zsidó voltam, de hős katona. De ma, ha a fronton történik valami ilyen, jobb esetben is csak azt mondják: hősieken csinálta ugyan, de csak egy nyomorult zsidó.

ADOLF Csak ennyi a különbség?

(A növendék – vagy a tanár – eközben már gyakorolni kezd odaát, hegedűszól: Bartók Szólószonáta hegedűre, Baráti Kristóf repertoárjából. Az apában régóta halmozódik a mondandó és az indulat.)

DR. SCHULLER Amikor teljesen mozgósított a Monarchia, 300 ezer zsidó volt a frontokon – a rabbik áldásával. Én báró Hazai Samu

vezérezredes, a volt honvédelmi miniszter alatt szolgáltam a 46. közös gyalogezredben. Csak két éve halt meg, de ha még élne, mit tehetne? Tudod-e, hogy amúgy a Szepességi utcai Kohnok édes unokatestvére volt?

ADOLF Kohn Sámueléké?

DR. SCHULLER Igen, éppen így hívták őt is eredetileg.

ADOLF De ti akkor igazi katonák, valódi honvédek voltatok.

DR. SCHULLER A Talmud az mondja: az országod törvénye – törvény!

ADOLF Nem inkább arra vonatkozik ez, hogy: te csak adózz, zsidó!

DR. SCHULLER Igen, de vérrel és katonáskodással is lehet fizetni – a rabbik 1914-ben ezt is kimondták. És ennyi elég is volt.

ADOLF Nekem te még mindig hős vagy, Apa.

DR. SCHULLER *(egyre felindultabb)* De azoknak, akiket három éve például innen, Debrecenből vittek ki a frontra, a 106/2-es meg a 106/3-as munkásszázadoknak már csaknem a háromnegyede nem él, fiam. Érted ezt? Voronyeys után folyamatosan csak hátráltak és pusztultak. Csak ennyi hír érkezett róluk. Hát kinek a háborúja ez?

ADOLF Talán a rendes katonáké, a „vérbeli” magyaroké.

DR. SCHULLER Majd’ a fele már oda-
veszett azoknak is ebből a zászlóaljából. Akkor kinek a háborúja? *(Felpattan, már szinte kiabál, a fiú csöndesíténé.)* A fronton a keretlegények az orosz foglyokkal nem bánnak úgy, mint a mieinkkel, pedig együtt szenvednek, egyszerre pusztulnak a sárban... Ahogy a csendőrök meg a rendőrök minket is csak ütnek és megaláznak minden egyes nap, mintha nem

egyazon közös, nyomorult háború hátszágában szenvednénk... Már ott kinn, a csataterektől távoli dohánypajtában is jócskán vannak halottaink...

ADOLF De remélem, Apa, már nem akarsz visszamenni abba a pokolba!

DR. SCHULLER A pokol, fiam, ott van, ahol az ördög tartózkodik. Az meg folyton költözik. Akkor meg hova mehetnék én előre?

ADOLF Például ide, a könyvesszekrény mögé.

DR. SCHULLER Ebbe a kuckóba? Egy razzia elől: lehet. Ha már is jönnének értem. Vagy holnap. Esetleg még három napra. De három hónapra? Ki tudja, meddig tart ez még? Te talán itt leszel, fiam, hogy etess, vagy hogy kime-
nekíts a fal mögül? És édesanyád hogy bírná ezt betegen? Vagy azt hiszed, ő itt maradhatna, kívül a nagy lakásban? Amelyikre egy sor szomszédnak már olyan régóta fáj a foga? Csak véletlen, hogy nem vették el már eddig is.

ADOLF Apa!

DR. SCHULLER SömA Jiszróél... *(Int a kezével, imába kezd.)* Mintha nem is magyarok lennénk mi is! Ádajnaj Elajhénü... Hát kinek a bűnéért kellene még bűnhódnunk, Uram? Ádajnaj Echod!

ADOLF *(odalép, megöleli)* De jó, hogy itt vagy, édesapa!

DR. SCHULLER *(visszazökken)* Itt vagyok, fiam! De hol van anya?

(Csend lesz, csak a halk hegedűzajt halljuk most valamivel jobban.)

DR. SCHULLER Hol van az édesanyád, Adolf? *(Csend.)* Talán kórházban? *(Csend.)*

ADOLF Ott van már egy hete, Apa. Hüttl professzor befogadta a kli-

nikára, elég nagy kockázatot váltalt...

DR. SCHULLER Akkor én most bemehetek hozzá?

ADOLF *(próbálja visszatartani magát a sírástól)* Megpróbálhatjuk, bujkálva, hátulról a kis utcákon át. De jobb lenne inkább holnap, Apa, habár holnapután úgyis készültem hazahozni. Képzeld, Gerlay kölcsönadta a kocsiját.

DR. SCHULLER Kicsoda? Gerlay? *(Önkéntelenül.)* Kizökkent a világ, óh, kárhozat...

(Fordul a színtér.)

7. jelenet

Szín: A városi rendőrség bejárata előtt, akár közvetlenül a tábla alatt, június 20-án késő délután. A népek ki-be járnak, mint más hétköznapokon is.

Jelen vannak: Házmester (Pac Béla)

Bogzas Elek (szállítmányozási előadó)

(Amíg a két férfi beszélget, hátul – vagy elől – az úttesten is zajlik a városi „élet”: akár egy német harci jármű is elhaladhat, egy-két SS is átmehet a színen. Egy megszállt, háborús, megbombázott, szétzilált életű és erkölcstű kisváros képe.)

BOGZAS Valami nagy dolog készül, Béla, igazi, nagyszabású: már az egész csendőrség mozgósítva van, vasúti kocsikat gyűjtünk vidékről. Képzeld, még a Járműjavítóból is el kellett hozatnunk párat, a felújítás alól, pedig elvileg a front előbbbséget élvezne minden előtt...

HÁZMESTER *(mintha nem is párbeszéd lenne: mindketten mondják a magukét)* Ma is beadtam két levelet, barátom: egyet a mi házunkban, egyet a szomszéd kis utcában lévő lakásra vonatkozólag. Elek, képzeld, ezek még mindig bujkálnak...

BOGZAS A téglagyári berakóálomásra már a Birodalomból is érkezett egy üres szerelvény, de az persze nem lenne elég. Várhatóan 12-14 ezer „kiteleplőt” kell majd elszállítanunk egypár nap alatt, tudod? Ez egy igen komplex feladat, barátom...

HÁZMESTER Azt mondta a hivatalvezető itt az irodán, hogy több mint kétezer ilyen levél érkezett már, érted, csupán csak ide, őhozzájuk. De ez hazafias kötelesség...

BOGZAS Tudod, öregem, Beregfy tábornok, a VI. Honvédtest parancsnoka is segítséget ígért a városnak az akcióhoz – hallottam erről a főnököm egy bizalmas telefonbeszélgetését. És Bessenyei Lajos kormánybiztos főispán úr is a mi oldalunkon áll, Béla.

HÁZMESTER Hát hol állna? Hogy érted, Elek, hogy a miénken?

BOGZAS Hát a zsidótalanításban, Béla kérlek. Mindenesetre, a birtokba vehető és lefoglalható teherautók meg pótkocsik összeírása is folyik már egy hete, és még szekereket is kértünk be vidékről, a csendőrség segítségével. Sok lovas szekeret. Úgyhogy, kérlek, itt minden rendben lesz.

HÁZMESTER A németek állítólag nagyon hálásak nekünk, állampolgároknak, a segítségért... Nélkülünk talán nem is bírnák...

BOGZAS A németek ott vannak, öregem, mindenütt, és növekszik a létszámuk. A főnököm egy vala-

mi Sigmund Siedl nevű SS-kapitánnyal tárgyal, aki azt mondta, nekünk nagyon olajozottnak kell lennünk. De büszke is vagyok a szakértelmünkre, öregem: harminc éve vagyok itt szállítmányozási tisztviselő, de eddig ez a legnagyobb, a legszebb feladat, amelyben részt vehetek. Ma is későig bent maradunk.

HÁZMESTER Na és a lakás, Elek?
A lakás a legfontosabb...

BOGZAS A legfontosabb a zavartalan elszállítmányozás lebonyolítása, Béla kérlek.

HÁZMESTER Persze, persze, de nehogy elkéssünk a lakásokkal...

BOGZAS A rendőrfőnök irányításával egy különbizottság alakult, már a gettózár elrendelésekor, a maradékok elkobzására és a lakások kiürítésére... érted?

HÁZMESTER De Elek! Engem nem érdekelnek a holmik. Annyira.

BOGZAS Meg lett egy különbizottság a lakáskiigénylések elbírálására is... De első dolgunk maguknak a zsidóknak a...

HÁZMESTER Azt mondd inkább, Elek, odaadtad-e az én lakásigénylésemet is?

BOGZAS Biztosíthatlak, kérlek, megvannak az embereim mindenütt. Ők is tudják és elismerik, mekkora technikai szervezőmunkát végzek én most...

HÁZMESTER *(izgatott, de már ingerült is)* Jól van, jól van, Bogzas. De akkor legalább azt mondd meg végre, mikor lesz a gettókiürítés?

BOGZAS *(színpadiasan kivár)* Szerintem, te meg én elgondolni sem tudtuk volna, kérlek, hogy milyen közeli ez az idő...

(A színtér fordul.)

8. jelenet

Szín: A Szepességi utca végében, néhány háznyira a Hatvan utca sarkától. Június 20-án késő este.

Jelen vannak: Csendőr 1, Csendőr 2

(A háttérben egy teherautó berreg szinte folyamatosan, néha leáll. A két egyenruhás pár lépést ide-oda sétálva beszélget. Nyugodt estének látszik. Természetesen cigarettáznak.)

CSENDŐR 1 Akkor jön az a teherkocsi, tizedes, vagy nem jön?

CSENDŐR 2 Oda áll majd a Földműves Szövetkezet elé, főtörzs, a másik kölcsönautóhoz.

CSENDŐR 1 Kölcsön!

CSENDŐR 2 Nincs elég járművünk, uram. Lovakkal mégse vadászhatunk kuplerájban! *(Röhögnek.)*

CSENDŐR 1 De akkor ez a berregő itt hova siet?

CSENDŐR 2 Azt mondja a sofőr, jártnia kell a motort, mert lemerülhet az akkumulátorja.

CSENDŐR 1 Bizony, az előfordulhat errefelé jó néhány férfiemberrel is. *(Nevetnek.)* De az most nekünk sem lenne jó: még itt ragadnánk éjszakára. *(Jót nevetnek.)*

CSENDŐR 2 Mennyi időnk van még, főtörzs?

CSENDŐR 1 Öt perc múlva beme gyünk: rajtuk ütünk.

CSENDŐR 2 De főtörzs! Ha most elvisszük a kurvákat a téglagyárba, hova megyünk majd esténként, szolgálat után?

CSENDŐR 1 Csak a negyedit visszük ki, Bendecs, a papír szerint. A többi marad még... a szolgálatban... höhöhö...

CSENDŐR 2 *(szolgálatkészzen nevet ő is)* És mi alapján válogatunk,

főnök? Szórszín? Alul vagy felül?
(Már felszabadultan röhögnek.)

CSENDŐR 1 Nálunk úgy mondják:
lennszőke. Már hogy a lába közin.
Érti-e?

CSENDŐR 2 Értem hát. De remélem,
az a gyönyörű, Márta nevű cigány
jány, az marad még, mer' azt
nagyon sokszor le akarom még
dönteni.

CSENDŐR 1 Én itt ezeknél nem vó-
tam sose, öcsém, mer' a tekin-
tély, az tekintély. De nálunk a
kurvákér' sose kellett fizetni. Mán
egy nagyobb kenyérér' vagy rúd
kolbászér' is ment a dolog. Legin'
koromba'. De mi is a családneve
annak cigány nőnek?

CSENDŐR 2 Tudom én, főtörzs?
Tán... Horváth Márta.

(A főtörzs papírlapot vesz elő, a lám-
pa alatt nézik együtt a listát.)

CSENDŐR 1 Horváth, Horváth... Ja,
megvan. De ez nem fog menni,
tizedes, mer' aztat elvisszük.

CSENDŐR 2 Pont az én cafkámát?!
De hiszen annak még bárcája is
vót! Hát mit követett el? Azon kí-
vül, amit velem el-elkövetett egy-
párszor? Háháhá...

CSENDŐR 1 Kiderült, hogy ő meg
egy másik, de az nem is roma,
hanem fehér, rendszeresen be-
árultak minket a zsidóknak a get-
tóban, a csendőröket meg a rend-
őröket, ezér' oszt' néhány házba'
mán tudták előre, mikor megyünk
razziázni. Éppen ezek itt ni, a Sze-
pességi ucca elején.

CSENDŐR 2 Na és? Úgyse mennek
ezek innét sehova, őrzik az egé-
szet körös-körül, meg le is vannak
kerítésezve az utcavígek.

CSENDŐR 1 De állítólag olyankor
egypár helyen gyorsan elrejtet-
ték a pincébe meg a falak mögé

az ezüstöt meg a nagyobb já-
nyokat.

CSENDŐR 2 A nagyjányokat? Aztán
minek?

CSENDŐR 1 Jaj, Józsi, ne legyen mán
olyan mulya! Hát nemcsak a kurvák
tudnak jól tekerni. Meg van ne-
künk egypár kollégánk is, öcsém,
akik nem vetik meg a szűziesebb
falatokat, még ha az erőteljesebb
behatásokkal járna is együtt. (Csí-
pómozgással mutatja.) Érti mán?
Az ezüstről meg, gondolom, ma-
gyarázat né'kül is tudja, mire jó.

CSENDŐR 2 De főtörzs!

CSENDŐR 1 Na?

CSENDŐR 2 Szabad kérdezni, maga
hány éves is?

CSENDŐR 1 Negyvennégy.

CSENDŐR 2 És mikor jöttek át Er-
délyből?

CSENDŐR 1 Még '921-ben.

CSENDŐR 2 Akkor mán többet élt
itt, mint ott, mégis mindig úgy
mondja: nálunk így vót, nálunk ezt
csinálják, azt csinálták...

CSENDŐR 1 Maga ezt nem értheti,
Bendecs. Az ember költözhet sze-
relemből, elhurcolkodhat nyomo-
rúságból, vagy akár el is futhat, ha
muszáj nekije, mer' úzik őtet, de
azt, hogy kicsoda ő valójába', hogy
ki vót az apja, anyja, a családja,
a leszármazását meg a nevelésit,
azt sose felejtethi el. Ez az, amiér'
még akár meghalni se kár, ha úgy
hozza a helyzet... Hát nem állatok
vagyunk mi, ecsém. Na, itt az idő,
indulhatunk. Szóljon a szakasz-
nak, hogy bemegyünk a bordély-
ba, egyszerre a kettő házba. A te-
herautók meg álljanak közvetlen a
kapuk elé!

(A színtér fordul.)

(A II. felvonásnak vége.)

III. FELVONÁS

1. jelenet

Szín: Az ismert Schuller-lakás a Püspöki palotában, másnap, 1944. június 21-én, kora reggel.

Jelen vannak: Dr. Schuller Hermann, Adolf

(Halkan beszélgetnek, de közvetlenül a közönség előtt: mintha „hármán” lennének. És odaát zeneóra van újra: Ravel: Tzigane, Baráti Kristóf.)

ADOLF Apa, én egyedül is hazahozom Anyát ma a Gerlay kocsjával. Ha még tartja a szavát. Láttad őt, erős annyira, hogy bírni fogja. Neked meg el kell bújnod mindenképpen, itt ne találjanak.

DR. SCHULLER Búvóhely? Ugyan! Kinnél?

ADOLF Azt hallottam, hogy a Sükettek Intézetének pincéjébe befogadnának pár embert.

DR. SCHULLER Ha már hallottad, fiam, akkor az már nem lehet biztonságos.

ADOLF És ahol én vagyok nappal, a kollégium élelmiszerraktárában?

DR. SCHULLER Ki van még ott?

ADOLF Másik két fiú, katonaszökevények. Volt kollégisták.

DR. SCHULLER És ha még jönnek páran, hogy férnénk el, ki vigyázna?

ADOLF Van egy tanár, aki néha...

DR. SCHULLER Majd letartóztatják őt is a németek, mint Juhász-Nagy Sándort.

ADOLF Már kiengedték Nádudvarról.

DR. SCHULLER Mert a református püspöki kar egységesen tiltakozott. De ettől még Révész Imre püspökből nem lesz Baltazár Dezső püspök!

ADOLF Nem a neve teszi a püspököket... tőled tanultam, Apa... hanem az élete.

DR. SCHULLER Latinul?

ADOLF Episcopum...ööö...accusativ...

DR. SCHULLER ...facit...

ADOLF Episcopum facit non nomen, sed vita.

DR. SCHULLER Tehát oda sem mehetek. Ez kilátástalan.

ADOLF Azt is hallottam: Baltazár püspök zeleméri birtokán is bújnak.

DR. SCHULLER Legfeljebb a nagy rokonsága, például a Vásáryak: a volt polgármesternek meg a fivérének is jobb, ha visszavonulnak a mai helyzetben. Látod: Baltazár már nyolc éve halott, és még mindig lezsídozzák itt, a saját városában. Én emlékszem az unokájának egy hangversenyére még '942-ből: Mozart... K. 107-es zongoraversenyét játszotta a kisfiú, Tamás. Na, ott szívesen megbújnék, hallgatni azt a csodagyereket, akit még Dohnányi is diákjának fogadott.

ADOLF Meg a katolikus egyháznál is lehetnek jó emberek: állítólag a Szent Anna-templom alatt van egy alagút, és egy labirintus víz onnan többfelé, még a Svetits alagsorába is. Olyan... menekülőutak...

DR. SCHULLER Erről jut eszembe, fiam: vigyázz Ánjára! Lukácsék nagyon rendesek, de ettől a házmes-tértől óvjad őt nagyon!

ADOLF Áthívjam?

DR. SCHULLER Semmiképpen se: már úgylis rettenetesen szegény. *(Füledni próbál.)* Milyen fura zaj van már egy jó ideje.

ADOLF Én is hallottam, messzebb-ről... mintha... teherautók lennének...

DR. SCHULLER Talán valamilyen katonai egység vonul át a városon... De tudod, Adolf, valami mégis volna...

ADOLF Igen.

DR. SCHULLER Emlékszel Feri bácsira, akinek a szekeren ültél néhányszor gyerekkorodban?

ADOLF Mikepércsen? Hát persze, két éve is jártunk arra baromfiért.

DR. SCHULLER Na, ő egyszer, igaz, még akkoriban, azt mondta: ha valami baj lenne, segítene. Sokkal tartozik nekem, de meg nagyon emberséges népek is... Van egy kis tanyájuk kint a földeken.

ADOLF Akkor csak oda kellene eljutnod valahogy. De üzeni már nincs idő.

DR. SCHULLER Tizenegy kilométer innen. De anyád nélkül nem megyek sehova.

ADOLF De Apa, te vagy most veszélyben, neked máris indulnod kellene.

DR. SCHULLER Akkor is csak késő este volna esélye.

ADOLF Nekem, mondjuk, csak egy bő kétórás út lenne.

DR. SCHULLER Nekem azért valamivel több, pláne a kertek alatt, de anyádnak gyalog... *(Csak ingatja a fejét.)*

ADOLF Majd én vigyázok rá.

DR. SCHULLER Neked kellene inkább elrejtőznöd, fiam. Ha eljutnál oda, lapulj meg a kiserdőben, és csak sötétedés után közelítsd meg Feri bácsiék házát, hátulról, a kertek, az istálló felől. Ne félj, az öreg kutya meg fog ismerni, játszottál vele, etetted: csak az ember felejt.

ADOLF Én szívesebben maradnék a kollégiumban.

DR. SCHULLER Jól van, de ígérd meg, Adolf, hogy legalább utánam jössz, ahogy tudsz.

ADOLF Nem tudom, Apa. A te hited, a te erőd, a te tudásod ma nagyobb érték, fontosabb, mint az én ígéretes tehetségem...

DR. SCHULLER A mi jövőnknek, Adolf, ha lesz még itt nekünk jövőnk, ennek a kis maradéknak, és ennek az öregembernek is már a te hitedre, a te erődre és a te tudásodra lesz nagyobb szüksége.

(Közben a háttértől felhangzik a következő tanóra „hegedűdanája”: Bartók, II. hegedűverseny, Baráti Kristóf. Csendben hallgatjuk, majd az apa hirtelen elhatározással feláll, és áldásra tárja a karjait a fiú feje fölé.)

DR. SCHULLER *(hangosan kezdi)* Jöszimchá Elajhim kö-Efrájim vöchi-Mönásé! Isten tegyen olyan erőssé, fiam, mint Efraim és Manasszé, Jákob ősapánk unokái! És áldjon meg téged az Örökkévaló, és védelmezzon! Jövorechöho Ádajnaj vöjismorecho! *(Halkuló hangon fejezi be az áldást: a zene erősebb.)* Joér Ádajnaj ponovilecho. Jiszcho Ádajnaj ponovilecho, jöszimcha, ha solajm. *(A zene szünetében.)* Most már elindulhatunk a klinikára. Hol van a sárga csillagod, kisfiam?

ADOLF *(keresi a könyvben)* Nem találom.

DR. SCHULLER Úgy emlékszem, kell lenni egy másiknak itt, az íróasztalfiókban. *(Kiveszi.)*

ADOLF De hát itt volt az enyém is, ebben a könyvben. Elvette valaki? Talán a csendőrök kutattak is?

DR. SCHULLER Vagy éppen azért vették el azt a fiút, mert megtalálták nála.

ADOLF Egy kereszténynek nem tilos sárga csillagot tartani.

DR. SCHULLER És viselni? Az minek számítana?

ADOLF Az nem lehet, hogy ő kiadja magát zsidónak, te nem ismered őt. Egyenes ember, és őszintén elkötelezett protestáns. Mindenesetre, reggel utánajárok, mi lett vele, megnézem a szállásán is.

DR. SCHULLER Csak nehogy emiatt kapjanak el!

ADOLF Nem maradhatok vesztég, ha valaki miattam bajba kerülhet!

DR. SCHULLER Akkor most már elindulhatunk édesanyádhoz?

ADOLF Mehetünk.

DR. SCHULLER Csillag nélkül?

ADOLF Úgy járok már egy hete.

DR. SCHULLER Nem jó ötlet.

ADOLF Ez nem ötlet, apám – ez lelki önvédelem.

DR. SCHULLER Azért tedd be ezt a zsebedbe! *(Indulnak.)* Még mindig ez a zaj... Én megyek ki elébb, a melléklépcső felé. És ne feledd: Feri bácsi egy kicsit már süket...

(Kilép, csendesen behúzza maga mögött az ajtót. Adolf is elindul, de menetben kiteszi az asztalra a sárga textilt.)

(A színtér fordul.)

2. jelenet

Szín: Ismét a debreceni nagypiac széle, a Csapó utca, közel a Kossuth térhez, nem messze a Kálvin tértől. A közelben teherautók roboghatnak, erős a zajuk. Esetleg hangszórós járművek haladnak el. Néhány asztalt látunk csak, meg a már ismert kofa-asszonyokat. Június 21-én délelőtt.

Jelen vannak: Kofa 1, Kofa 2

Csak később lép elő az idősebb férfi, szatyorral: Lukács dr.

KOFA 2 Tudja, komasszony, azéir' én se vagyok deszkábul...

KOFA 1 Oszt mire mondja ezt kend?

KOFA 2 Ahogy friss reggel gyöttem a Hatvan utcán vigig, oszt' elniztem ezeket a zsidákat a lovas szekerekben, a nagy batyúkkal, lábasakkal, pulyákkal... hát... *(Fejcsóvál.)* ... És nem azéir', mer' jajveszikeltek *(mer' a sorsa az meg van írva mindenkinék), de még egy pár csepp könnyem is kicsurrant valóba'.*

KOFA 1 Én csak a gettónak erről a vigiről láttam az egíszet, mer' ippeg' csak a sarokig mentem el *(hát nem hagyhattam itt a portéikát soká), de olyan vóut néizni, mintha a közípkorba' lennéink téin'leg. Lovasokkal vóutak körülvéive, ippeg' csak papot nem láttam a nagy kereszttel, de mer' hát zsidáok, ugye. Meg hát a hóhéirt nem láttam menni megettük. De pont olyan vóut, esküszök rá. Ment elül egy nagy, erős, fehér ruhás férfi, a két kezivel felemelt egy nagy színes holmit, tudja, amiből imádkozni szoktak a zsinagaogába', s még ínekelt is, mint egy kántor.*

KOFA 2 Hát mer' a' vóut az, a kántorjuk, hallottam. De hát, eccer túl kellett léipni ezen a gettón is... valahogyan. Azonba' látni is eztet – azéir' az mégiscsak más vóut. Mán kora hajnaltúl vonultak a tíglagyár felé, tereltük őket, mint a jaoszágot. De egy csomó arc az ismerős vóut, innét a piacrúl.

LUKÁCS *(egy ideje már áll mellettük, figyel)* Csak beszélgetnek, asszonyok, vagy hoztak is valamit eladni?

KOFA 2 Óu, ezer bocsánat, uram, csak elragadott bennünket a törtiénelem, ugyebár. Tecci tunni... a gettó, ugye...

LUKÁCS Hogyne, hogyne, láttam én is, kérem. És nem tetszett, amit láttam.

KOFA 1 Tén'leg? S mi okbúl nem?

LUKÁCS Mert van, kérem, rossz ember, és van, kérem, jó ember. Van hasznos ember, és van haszontalan. Van becsületes és becsstelen, tehetséges meg nem tehetséges. Én csak ezeket ismerem, kérem. És ma, kérem, vittek mindenkit válogatás nélkül.

Kofa2 Tán szelektálniuk kellett vóuna, az uraság szerint?

LUKÁCS Azóta szelektálunk egymás között, jóasszony, amióta csak lejöttünk a fáról. *(A karjaival mutatja is.)* Ez hasonló mihozzánk, az különbözik tőlünk... az hasonló, ez különböző...

KOFA 1 De kedves uram! Vajon ki válogathat ember meg ember között? Hacsak az úristen nem.

LUKÁCS Én a nem zsidók között is tudnék rostálni, kérem szépen. Legalább a fele selejt annak is.

KOFA 2 És ha szabad kérdezni: máskülönbe' mihhez íért a nagyságos úr? Szakmájára néizvéist, úgy értem.

LUKÁCS Zenetanár voltam, kérem, a nyugdíjazásomig, azóta inkább csak... galambászokodom a hétvégén a tanyán...

KOFA 2 Bocsánatot kéírek, uram, de ettől mán annyira teccik éírteni a nípekhez is, hogy tudna méíg szortéírozni is közöttük?

LUKÁCS Nem ettől, jóasszony, mert se az igazságosság, se az emberiségesség nem hozzáértés vagy valamiféle szakma, hanem inkább nevelés meg hit kérdése, és én hívó ember vagyok, amióta csak jární tudok.

KOFA 1 Az uraságot nemigen láttuk méíg errefelí, tán nem is itten teccik lakni?

LUKÁCS Dehogynem, de inkább a feleségem jár bevásárolni. Csak ma reggel visszafordult, mert megret-

tent a gyűlölettől, ami a debreceni utcákat elöntötte.

KOFA 1 *(halk hangon, de nem ellenségesen)* Jaj, hogy nem fiél az uraság ilyeneket mondani féínyes nappal?!

LUKÁCS Lehet, hogy félek, asszony-ság, de bizony ezt el kell mondanía néha az embernek, ha lehetősége van rá, mert ha benne szorul, sok kárt tehet a lelkében. Mert bizony, ma a gyűlölet a legerősebb érzés ember és ember között. Higgyék el nekem, a gyűlölet erősebb a szeretetnél, erősebb az irigységnél, a vágyakozásnál, de még a haragnál is erősebb. Na de megyek is már, mert lassan dél van.

KOFA 1 Jaj, de még nem is teccett venni semmit se.

LUKÁCS Sajnálom, jóasszony, de ma csak ennyi időm volt a bevásárlásra. Különben is, azt mondják: a nem vevés is vásárlás... A viszontlátásra. *(Elballag.)*

KOFA 1 *(egy kicsit emészti az iméntieket, nem is érti)* Kinek az ura lehetett ez?

KOFA 2 *(gúnyos)* Galamblelke van néíkiye, az biztos. De ma inkább híéják kellene ide, komaasszony.

KOFA 1 Nem szarkák, Marika? Mer' én meg azt hallottam itten a soron hátul, hogy többen mán csapatot is toboroztak: kutatni. Úgy mondták: „ásatásokra” a zsidaok pincéibe. Méíg mielött a lakásokat kiutalják valakiknek.

KOFA 2 Valóba'? Pedig aszongyák, nagy a rendőrszigor a privátin gettó-lopókkal szembe'. Ahogy az összejátszókkal is az: akik csen-cselnek a zsidaokkal, mer'hogy úgy elmenekítik a vagyont az államtól. Vagy akik elrejtik maguknál a holmit, hogy majd őnekik visszaadják kéisőbb.

KOFA 1 De mer' a lakásokba' lévő holmik nem járnak hozzá a kiutalásokho', Mária: a bútort, könyvet, ruhát, azokat összeszedeti majd a város, oszt' a mán begyűjtött javakkal együtt máshogyan kiosztassa.

KOFA 2 Aztán kinek?

KOFA 1 Azt beszélik, hogy a munkások meg az iparosok között, ármegettéirítéis ellenibe'.

KOFA 2 Nem adják oda a szegínyeknek?

KOFA 1 Inkább a túliélőknek, Mária. Mer' ez a háború méig nem iért víget, gyühet ide méig megin' a bomba is, meg a muszka is, de méig a nímet is.

KOFA 2 Hallja-e, komaasszony! De ha ezek méigis visszagyünnéinek ide, meg a falunkba is, oszt' mindent visszakéírnének? Akko' mi lenne?

KOFA 1 Hát, mi lenne, mi lenne? Maga visszaadná?

KOFA 2 (széttárja a karját) Hát, ha kéínytelen vóuník. Hát maga?

KOFA 1 (ő is széttárja) Én nem vettem el túllük egyetlenegy szöget se...

(A színtér fordul.)

3. jelenet

Szín: A lakás a Püspöki palotában. Már június 22-én este. A könyvtárszobát látjuk, amely üres és sötét, de látjuk egyúttal a könyvszekrény mögötti szűk mélyedést is, egészen közel a nézőtérhez. Apa és fia egy-egy sámlin ül, zokniban, szorosan egymás mögött, több hely nincs is. Fejükön ún. „kapedli”. Egy lelógó égő világít fentről, s egy kicsi asztalkán öt szál gyertya ég: a gyász előírásai szerint. Adolf néha körmöl valamit egy

kis füzetbe. Ha beszélnek, a hangjuk tompa, monoton, de érthető. Kint nagy a csend.

Jelen vannak: Adolf, Dr. Schuller
Később: Házmester

(Az apa előre-hátra hajlongva mormolja a gyászolók Kaddish imáját, talán más sokadszor.)

DR. SCHULLER „Jiszgáddál, v'jiskáddás s'mé rábbó... – Nem is lehetnél itt, amikor a Káddist mondom, hiszen én, az apád, még élek. – ...B'olmo di-v'ro chir'uszé v'jámlich málcuszé...” (A karóráját próbálja megnézni.) Már lassan kilenc óra van. Megint nincs már itt benn semmi levegő.

ADOLF Nemsokára úgyis indulnod kell, Apa. Ha kimegyünk, ott nem gyűjtünk villanyt, tedd le a csillagot, és a legjobb öltönyödet vedd fel, ne ezt, amit bevagdostunk: talán az nem lesz olyan gyanús, ha nappal meglátnak valahol.

DR. SCHULLER Pedig a gyász törvénye szerint nem is tehetném le a beszaggatott zakót végig, amíg „süvét” ülünk... Olyan előírás ez a gyászban, fiam, mint a letakart tükör...

ADOLF ...és csak azt az egy bőröndöt vidd, a ruhákkal.

DR. SCHULLER (apai elismeréssel) Egészen felnőtt vagy már, fiam.

ADOLF Én már nem lehetek többé gyerek.

DR. SCHULLER Huszonnégy óra alatt négyszer mentünk ki innen, öt-öt percre. Mint egy börtön.

ADOLF A végéig kibírnám, ha tudnám, mikor lesz az.

DR. SCHULLER Gyere el velem, kisfiam!

ADOLF Ketten nagyon feltűnőek lenénk. Két férfi.

DR. SCHULLER Ellenkezőleg: senki se gyanakodna. Mindenki tudja, hogy tegnap hajnalban kiürítették az egész gettót, mit keresne még két zsidó Mikepércs vagy Debrecen utcáin.

ADOLF *(témát vált)* Száz éve még egyetlen zsidót sem engedtek be ebbe a városba.

DR. SCHULLER De azóta virágzó életet és kultúrát honosítottunk meg itt. Együtt éltünk a népekkel. Felsorolni sem lehetne, mi mindent építettünk, alkottunk itt is. S ki mindenki!

ADOLF De most mégis, történelmi lépéssel mérve: egyetlen perc alatt minden elpusztult.

DR. SCHULLER Rettenetes kimondanom, fiam, de talán jobb és méltóságosabb, hogy az édesanyád tegnap itt hagyott bennünket. Mert ami még ezután jön itt...

ADOLF Az összes barátomat elvitték. Az összes lányt, akire csak valaha ránéztem, elvitték. Az összes tanáromat, akitől valami tudást kaptam. *(Szinte sír, összeomlóban van.)* Anyát, a nénémet, a kis unokaöcsémet, mindenkit. Hát ki vagyok én nélkülük, Apa?

DR. SCHULLER Gyere hát el velem, esdekelve kérlek, fiam!

(Csend ül az odúban és a kinti szobán is. De hirtelen zaj hallatszik.)

ADOLF Hallod, Apa? Hallod?

DR. SCHULLER Jön valaki. Oltsd el a lámpát!

ADOLF A gyetyákat is!

(Eloltják, elfújják, és elnémultan figyelnek. Kintivilágosodik a tér: az előszoba-lámpa fényénél a házmester lép be a szobába, felkattintja a csillárkapcsolót. A kulcsomót nagy zajjal ledobja az asztalra, körbe-körbe

járkál, nézegeti, emelgeti a tárgyakat az íróasztalon, a vitrinben, de aztán gyorsan az ablakhoz lép, összehúzza a vastag sötétítő függönyt.)

HÁZMESTER *(a közönség felé fordulva)* Jó estét, zsidók! *(A bentiek osszerezzennek.)* Minden bizsonnyal jobb helyet találtunk már nektek, mint ez a kis... 110 kvadrátméteres... lakáska. *(Kárörvendően mosolyog.)* Mindenesetre én kiigényeltem már a lányoméknak – a szoba-konyhám mellé. Szerencsére vannak hozzá barátaim is.

(Fütyörészni kezd, egy bőröndöt emel ki a sarokból, kinyitja, kiszórja belőle az összekészített férfiruhákat, és rakodni kezdi, ami a keze ügyébe kerül.)

HÁZMESTER *(beleszagol a levegőbe)* Milyen füstszag van itt. Tán ég a ház? Kár lenne érte, hiszen már az enyém is. *(Megint a levegőt szagolja.)* El ne törjenek ezek itt!

(Közben a törékeny vázát, hamutálat stb. a korábban földre szórt fehérneművel borítja be, a tulajdonos gondosságával pakol, aztán lecsukja a bőröndöt.)

HÁZMESTER Na, egyelőre ennyit. *(Újra mintha a közönséghez szólna.)* A többiért is majd jövök, jövögetek, zsidók.

(Még egyszer körbenéz, a falon valamit lepedő borít, mi már tudjuk, mi az: gyász van, de a házmester lehúzza róla a textilt; egy kisebb, már Petróniusz által is „használt” tükröt takart.)

HÁZMESTER Hát ez? Azt hittem, festmény. Valaki nagyon csúnya lehetett itt.

(Jót nevet, közelről nézi magát a tükörben: a háta mögött a könyv-

szekrény a bújókka. Hosszan nézi, hátra is fordul, és a könyvszekrényre bámul, a kopó ösztönével. Talán oda is lép, odaszagol. Aztán egy kisebb méretű festményhez lép, próbálja kiolvasni a művész nevét.)

HÁZMESTER Hol-ló. Holló Lö. (Nevet a viccén.) De káááár, hogy nem Munkácsy Mö. Azt jobban szeretném. Az nem zsidó. De mintha ez az ember meg éppen itt fenn bérelt volna műtermet még nemrég is. Na mindegy: nálam jobb helye lesz.

(Leveszi a képet, a hóna alá fogja, és kifelé indul a két „csomaggal”. Veszti a kulcscsomót, a villany kialszik, zárcsörgés, újra csend lesz, és teljes sötétség.)

DR. SCHULLER Adolf!

ADOLF (lassan ocsúdik: szóltak hozzá) Igen, Apa.

DR. SCHULLER Valamit írtál délután.

ADOLF Igen, verset akartam.

DR. SCHULLER Erről itt?

ADOLF Á, dehogyis. Ebben nincsen se lélek, se költészet.

DR. SCHULLER Talán... Anyáról?

ADOLF Aha.

DR. SCHULLER Elmondod?

ADOLF Pár sor van csak meg...

DR. SCHULLER Nem baj. Te egyszerű vagy nagy költő leszel, fiam...

(Csend, várakozás, sötét.)

ADOLF A hold tükre fekete tócsa, megmártózom

benne mégis, hátha valami kis fényt lelek:

a hajnal holnap legalább derengést hozzon...

Minek is futnék én, s hová?! A váza eltörtött,

mire megszédtem vón' a csokrot anyámnak!

Nincsen tovább, s holtával újra megjelöltek.

Vajon kiáltanak-e majd a friss hantunk fölött:

Vége van, emberek, mehetnek.

Mire várnak?

(A benti kisvillany felgyullad, némán ülnek, amíg:)

(A színtér újra fordul.)

4. jelenet

Szín: A téglagyár előtti tér, egy lyukas tetejű téglatároló szín alatt a szélén, június 23-án kora délelőtt. Petróniusz egy szétvágott és kiterített krumpliszákon fekszik összekucorodva, a vállán is egy ilyen zsák. (Éjjel igen hideg volt.) Szorosan mellette a gettójelenetből már ismert rabbi, a vállán a fehér táleszal. Mindketten összevert arccal, sáros ruhában, sérült, érzékeny, fájlalt végtagokkal. Beljebb többen is ülnek csöndben.

Jelen vannak: Petróniusz, Rabbi

Később: Lilike

(A háttérben menekülttábor-„szerű” hangok és események: edénycsörgés, gyerekviszály, téglahordó emberek nyögése, parancsszók, ütlegek, jajok.)

RABBI Bocsásson meg, fiatalember, de még nem ismerem önt. Belitzer Jónás rabbi vagyok. Talán vidéki? Úgy látom, vannak itt már mindenfelől a járásból. Idehajtották őket gyalog – két nap alatt...
PETRÓNIUSZ Nem, uram, én debreceni vagyok.

RABBI S melyik imaházunkba jár?

PETRÓNIUSZ Egyikbe sem, kérem. Ugyanis nem vagyok zsidó.

RABBI Á. Csak a sárga csillag miatt gondoltam. Talán kitértnek tetszik lenni?

PETRÓNIUSZ Nem, dehogy!

RABBI Pardon. Akkor talán politikai? Ritka, mert a kommunistákat már...

PETRÓNIUSZ Nem, politikai sem vagyok.

RABBI *(visszavonul)* Elnézést kérek, nem akartam tolatkodó lenni.

PETRÓNIUSZ Végzős teológushallgató vagyok.

RABBI Á. Tehát keresztény...

PETRÓNIUSZ Az vagyok. De kérem, ne mondja el itt senkinek.

RABBI És miért ne, uram?

PETRÓNIUSZ Mert nagyon szégyellem magam a hittársaim nevében is.

RABBI Értem önt. Mégis: most mindketten itt ülünk a földön összevert, vérző arccal, összezúzott csontokkal. Pedig egy jiddis mondás szerint: „E fetter Rof und e magerer Galech taigen beide nicht. A kövér rabbi és a sovány plébános nem az igazi.”

PETRÓNIUSZ Csakhogy én református lelkész leszek, uram.

RABBI Á, igen: egy „kohelet”. Egy prédikátor. De látja, kolléga, ez sem óvta meg önt. Pedig egy megköötözött embert nem szabad verni, ahogy egy régi jiddis szólás is tanítja: „A gebundenen schlugt man mit.”

PETRÓNIUSZ „Lex iubet, gratia iuvat. A törvény parancsol, a kegyelem segít.”

RABBI Én is ilyeneket mondok a híveimnek, csak jiddisül vagy héberül. Mert tehetetlen vagyok, uram. Mert nem vagyok alkalmas arra, hogy fellázítsam őket a sorsuk ellen. Türelem, mondom egy nap százszor is, mintha az Úr üzenetét tolmácsolnám, pedig az ajkamon

az a szó akarna előtörni, hogy Géhenen, ez itt a pokol kapuja, emberek, szakítsuk fel, és fussunk el innen bárhova! De ezek itt mind öregek, betegek, gyerekek. És ráadásul az én lábam is már ebbe a földbe gyökerezett...

(Egy fiatal nő közelít szinte térden mászva, guggolva a szín belsejéből, kezében csupor.)

LILIKE *(halk hangon, aggodalommal, félelemmel, körbe-körbenézve)* Egy kis vizet hoztam, Rebe.

RABBI Köszönöm, Lilike, de nem vagyok szomjas. Add a gyerekek inkább!

LILIKE Ő már ivott, Rebe...

RABBI Akkor adj ennek a fiúnak itt egy kortyot, az ő szomján talán még lehet enyhíteni...

(A fiatal nő átnyújtja ez edényt, Petróniusz mohón iszik belőle, visszaadja, a nő továbbmászik.)

PETRÓNIUSZ Nagyon köszönöm. Tényleg látszott rajtam?

RABBI A régi zsidók szerint: „Der Dalesz legt sich zum Ersten auf den Ponem. A nyomorúság először az arcunkra ül ki.”

PETRÓNIUSZ Kérdezhetek valami személyeset, rabbi?

RABBI Nekünk itt már nem maradt más, csak személyes.

PETRÓNIUSZ Úgy értem: nem vonom-e önt el a gyülekezetének gondjaitól?

RABBI Ön már az én gyülekezetemhez is tartozik, fiam. Ahogyan néhány „zelne” is itt, láthatja, akik a sorstársainkká váltak. A prostituáltak, akik a gettónk szomszédai voltak, és igaz emberekként viselkedtek.

PETRÓNIUSZ „Nolite iudicare, ut non iudicemini!”

RABBI Úgy van: „Ne ítéld, hogy ne ítéltess!” Köszönöm, fiam. Jegyezzé meg, hogy napnyugtakor itt közös imával fogjuk köszönteni az estét, kelet felé fordulva, a 19 áldással: Smóne eszré – 18 áldás. A jeruzsálemi második szentély pusztulása óta mondjuk.

PETRÓNIUSZ És a tizenkilencedik?

RABBI Á, az csak a besúgók ellen szól.

PETRÓNIUSZ Milyen gyakorlatiasak...

RABBI Inkább csak hagyományosak. Ön is eljöhethetne este.

PETRÓNIUSZ *(fanyar iróniával)* Nem is nagyon tudnék távol maradni...

RABBI ...és elmondhatná az ön saját imáját is, ha úgy tetszik...

PETRÓNIUSZ *(csak úgy prózában, helyeslően bólogatva, de keserűen, sőt szinte kérdőn)* Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben, szenteltesd meg a te neved...

RABBI *(halkan, de tisztán, jiddisül)* Unser Foter, der du bist im Himel, gehejligt zol veren dejn Nomen...

(Innen együtt mondják az imát, egyszerűen, külön-külön nyelven és megszólalásokkal, de néha egy-egy mondatot akár egyszerre is.)

PETRÓNIUSZ ...Jöjjön el a te országod; legyen meg a te akaratod, mint a mennyben, úgy a földön is. A mi mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma. És bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk azoknak, a kik ellenünk vétkeztek...

RABBI ...Dejn Kénigrejch zol kumen, dejn Vile zol gethun veren ojf der Erd azoj vi im Himel. Gib unz hejt unzer téliches Brojt, un fergib unz unzre Sulden, azoj vi mir fergében unzere Suldiger. Un fihr unz nit in

Prífung, nejertbehit unz fun dem Slechten.

PETRÓNIUSZ *(fejezi be)* ...És ne vígy minket kísértésbe, de szabadíts meg a gonosztól. Mert tiéd az ország és a hatalom és a dicsőség mind örökké. Ámen!

(Közben a színtér már fordul a következő jelenet felé.)

5. jelenet

Szín: A téglagyár előtti tér egy másik szelete. 1944. 06. 23-án délelőtt.

Jelen vannak: Jolánka, nyolcéves kislány

Bözsi, az anyja, 35 körüli, fejkendő fiatalasszony

Csendőr 3, Asszony 1, Asszony 2

(Petróniusz és a Rabbi a forduló színpad egyik végéből látja – csupán nézőként, velünk együtt – a következő rövid jelenetet: egy síró kislány szalad ki az egyik téglaszín alól, és egy csendőr lendül ki utána.)

JOLÁNKA *(sírva kiált)* Nem, neeem! CSENDŐR 3 Állj meg, kölyök. Állj meg! Az anyád...!

JOLÁNKA Neeem. Anya!

CSENDŐR 3 Elkaplak úgyis. Add ide azt az órát!

(Egy asszony kilép a szín alól utánuk, jajgat, rémült, futna a gyerekért, de két idősebb asszony visszatartja.)

ASSZONY 1 Bözsi, ne menj ki! Haggyad őt, mert még...

BÖZSI *(kiált)* Add oda az órát, kislányom! Jolánka, add oda!

(Jolánka megbotlik, felbukik, de feláll, nézi, merre fusson, ezalatt a csendőr utoléri, elkapja a karját, durván lenyomja.)

CSENDŐR 3 Na ugye, kis rohadék!
Csak megvagy! Dugdosod az aranyamat?

JOLÁNKA *(már a földön fekszik)*
Nem is. A nagymamámtól kaptam
a hatodik születésnapomra.

ASSZONY 2 Add oda, kisonokám,
vesz a nagymama neked másikat...

JOLÁNKA De Nagyiiiii!

(A csendőr rátapos a gyerek kezére: reccsen a csont, aztán lehajol, letép egy kicsiny karórát a csuklójáról, a szeméhez emeli, de mielőtt odébb lépne, még belerúg a kislány lábába a lópatkószegecs szízmájával.)

CSENDŐR 3 Legalább most megtanultad egy életre!

(A színtér közben fordul tovább, visszaza a korábbi jelenet szereplőjéhez.)

6. jelenet

Szín: A korábbi, lyukas téglatároló-menedék alatt. Folytatás.

Jelen vannak: Rabbi, Petróniusz

Később: Csendőr 1, Csendőr 2

(A két férfi messzebről, kissé fel-emelkedve, feltérdelve nézte végig az iménti jelenetet. Most visszaülnek a helyükre némán.)

PETRÓNIUSZ *(nem számonkérően, inkább megértő tehetetlenséggel)*
Ilyenkor, rabbi, hogyan viseli el, hogy nem tehet semmit?

RABBI Amit én tehetek, azt talán megtettem, hiszen éppen imádkoztam – önnel együtt... De mondja csak, kérem, valamit szeretett volna kérdezni korábban.

PETRÓNIUSZ Igen, töprengek már egy ideje ezen, rabbi! Hogyan

döntse el az ember: mikor melyik hívásának, melyik küldetésének feleljen meg elsősorban, főképp, ha választania kell.

RABBI Hallgatom önt.

PETRÓNIUSZ Most, ugye, háború van és halál. Ez de facto. De nemrég megismerkedtem egy lánnyal: nem az én felekezetem, nem az én társadalmi rangom, nem az én elhivatottságom, de mégis úgy éreztem, hogy az én szívem megmozdítója, és az én szellem meghódítója. De facto. De ugyanakkor figyelek a halott apám útmutatásaira és az élő anyám aggódó vágyaira is. Egyúttal személyes küldetéstudatom is van, vannak ambícióim, és a tanáraink meg az egyházam is számít a kitartó hűségemre meg az előmenetelemre. Ezek is mind, mind: de facto. S végül az én istenem is megfogalmazza – persze nem égő csipkebokorként, hanem csak a saját gondolataimon keresztül – az ő tiszta fogalmait és eszményeit: de fide. Hitből.

RABBI S a kérdése?

PETRÓNIUSZ Ha ezek néhol és valamennyire mégsem egyeznek egymással, akkor vajon melyik hívás, melyik rendeltetés legyen az első, a legfontosabb?

(Csend, ezalatt a háttérzaj – katonai parancsszó, jaj, vonatfütyty – felerősödik.)

RABBI *(kinéz)* Talán megint kezdődik!? Csendörgyűrű lesz, talán podgyász-rovancs...

PETRÓNIUSZ *(sürgetően)* Nos, rabbi?

RABBI Nem tudok válaszolni, fiatal ember, legfeljebb én is csak kérdezni tudok, a Szentírással: „Mert kicsoda tudhatja, mi legyen az

embernek jó a világon, és kicsoda az, aki megmondhatná az embernek, mi következik ő utána a nap alatt?”

PETRÓNIUSZ Tehát az egész élet csak bizonytalanság, rabbi? Vagyis: szolgaság?

RABBI Az egész élet szolgálat, tiszteletes úr. Seneca szerint.

PETRÓNIUSZ S szabad tudnom, önt miért verték meg ennyire?

RABBI Talán, mert a fiam megszőkött a gettóból, Istennek hála! Vagy talán, mert én nem menekültem el, amikor tehettem.

PETRÓNIUSZ Tehette volna?

RABBI Tegnap elmehetett innen hivatalosan is egy maroknyi zsidó, köztük két rabbi is, valamilyen felsőbb kvóta szerint. Talán pénzen vették a szabadságot, talán más „értéket” kellett adniuk érte...

PETRÓNIUSZ ...és ön?

RABBI Ha a szívünk keserű, hiába veszünk cukrot a szánkba... „As auf dem Harzen ist bitter, Helft nit in Maul Kejn Zikker!”

PETRÓNIUSZ És fáj a verés, rabbi?

Rabbu Nagyon sokakat megvertek, amikor a rendőrök hajnalban rárontottak az otthonainkra. Az ember hajlamos elfelejtkezni a legegyszerűbb mondatról is: „Hominem te esse memento.”

PETRÓNIUSZ „Emlékezz rá, hogy ember vagy”?

RABBI Úgy van. És ön mért van itt, fiatalember?

PETRÓNIUSZ Talán, mert a helyére álltam valakinek, de be kellett látnom, hogy ezt a felelősséget még nem érdemeltem ki.

(E percben a két ismert csendőr megjelenik.)

CSENDŐR 1 Na, pattanjék, ember, mer' elsétálunk a főhadnagy úrhoz.

(Nehezen tápászkodik fel, de miközben őt elvezetik, belerúgnak a földön ülő rabbiba.)

CSENDŐR 2 Csússz odébb, öreg, nem látsz?

PETRÓNIUSZ De kérem, mit ártott maguknak az az ember?

CSENDŐR 2 Úgy látszik, főtörzs, ez se kapott még eleget.

CSENDŐR 1 Ártani, talán éppen ez nem ártott, de valamikor csak megszületett. Hehe.

RABBI Látja, fiam: az ember hetven-éves koráig tanul, bis siebzig Jahr, mégis tudatlanul hal meg.

PETRÓNIUSZ *(vezetik, de még visszaszól)* Ön már mindent tud az életről, rabbi...

RABBI *(szinte kiáltva)* Talán mégsem tanultam elég alázatot. „Kük erab, werst du wissen, wie hoch du bist.”

PETRÓNIUSZ *(már távolabbról, szinte csak mi halljuk)* De rabbi...

CSENDŐR 2 *(meglöki)* Eredj mán, neked itt már nem vót visszabeszélni!

PETRÓNIUSZ Pedig ez talán maguknak is szólt volna...

RABBI *(már csak önmagának mondja)* Nézz lefelé, és meglátod, milyen magas vagy.

(A színtér elfordul, és forog a következő jelenet felé.)

7. jelenet

Szín: Ugyanaz a téglagyár előtti rakodótér (tömegnyomor-szállás), csak egy másik darabja. Folytatásként. Június 23-án délelőtt.

Jelen vannak: Petrónius, Főhadnagy

(Az iménti szereplők, vagyis a fogoly és a két kísérője már az üzemka-

puban áll: odaértek a felügyelőhöz. A főhadnagy intésére a két csendőr továbbmegy, a két férfi pedig a forgó színpad haladtával szemben lépeget már a téglagyár belső udvarán a tiszt ismerős irodája felé. Mint egy baráti sétán. Csak az egyikük sántít.)

FŐHADNAGY Na, Petró vitéz? Hogy tetszett odakinn? A „tiéid” között? Még mindig maradni szeretnél inkább?

PETRÓNIUSZ Talán jobb lenne, ha mégsem maradnék.

FŐHADNAGY Na látod, ez az emberi válasz. Akkor hát az vagy te is: csak ember.

PETRÓNIUSZ És te? Te mi vagy? Te mennél innen, vagy maradnál inkább, ha tehetnéd, Pálházy felügyelő?

FŐHADNAGY Hová mennék? A front-ra? Oda mehettem volna: férfitpróbára! Előléptetésért – ha túlélem. Hogy miért maradtam éppen itt? Mert itt nagyobb szükség van rám, tudod? Mert ehhez jobban értek, a hátszínhez. Itt többet tehetek a hazámért.

(Csend. Távoli vonatfütty.)

Máskülönben... elég jól nézel ki, öcsém, jól áll neked ez a... hősszerep. Meg ez a pár monokli. Így is szeretek veled vitatkozni, bár bevallom, azért jó érzés, hogy azt csinálhatsz veled, amit csak akarsz. Meglep engem is, hogy eddig élve hagytalek, de ez jobban izgat, mint az, hogy lelővesselek. Vagy lelőjelek. Nehogy azt hidd, hogy megtalálná a megyés püspök bácsikád a tetemedet: téglagyár ez, Petró, kemencével és salakdombbal. Nem te lennél az első.

PETRÓNIUSZ Nem féled Istent?

FŐHADNAGY (elfelejtkezik magáról) Dehogynem. És lassan már tényleg csak káromolom néha...

(Csendőr 2 jelenik meg, utolérve a felletését. Tiszteleg, de a kezében egy csecsemő.)

CSENDŐR 2 Uram, uram, felügyelő úr!

FŐHADNAGY Mi az már megint?

CSENDŐR 2 Megin' eztet találtuk.

FŐHADNAGY Még egy csecsemőt? Mi van itt, babaház? Vagy bábaház?

CSENDŐR 1 Nem, uram, ez ugyanaz a kölyök.

FŐHADNAGY Honnan tudja? Megismeri?

CSENDŐR 2 Csak gondolom, uram. Van itt egy háromhetes is, de ez nem az. Ez tegnap eltűnt, de mára előkerült. A külső takarót kicserélték rajta, de a belsőt, amit egy lepedőből varrtak össze, azt nem.

FŐHADNAGY Most hol találták?

CSENDŐR 2 A kerítésen kívül, főhadnagy úr. A katonák hozták be.

FŐHADNAGY Akkor meg mi közünk van hozzá?

CSENDŐR 2 Kidobták, innen.

FŐHADNAGY És életben maradt?

CSENDŐR 2 Kutya baja. Zsidó ez is: talpára esett, mint a többi macska.

FŐHADNAGY S miért nem a százados úrhoz viszik? Az őrzés az ő dolga...

CSENDŐR 2 (belevág) Jelentem, őt berendelték a laktanyába, mert elkészült a csendőrkerületi elszállítási menetrend, műveleti zónákra bontva. Valamint, hogy holnapra őt is...

FŐHADNAGY (közbeváág) Na jó, adja ide a kölköt, és rendeljen el sorakozót a harmincnál fiatalabb nőknek.

CSENDŐR 2 Nem fogják elvállalni, főhadnagy úr: akit eddig meg-

kérdeztek a fiúk, egy se hallott róla. Azért dobták ki: hátha valaki elviszi.

FŐHADNAGY Pedig az övék, és ha az övék: akkor zsidó. Csatlakoznia kell a fajtájához.

CSENDŐR 2 Akkor hát, uram?

FŐHADNAGY Még mit akar?

CSENDŐR 2 Mi legyen ezzel itt?

FŐHADNAGY Intézkedjen mégis a százados, elvégre ő a karhatalmi parancsnok.

CSENDŐR 2 Jelentem, épp' azt kezdem volna mondani az imént, hogy hazament csomagolni, mert őt rendelték ki szerelvényparancsnoknak az első vonathoz, ha holnap vagy holnapután indulás lesz.

FŐHADNAGY Helyes, legalább jó kezekben lesznek ezek. *(Visszafordul Petróniuszt felé.)*

CSENDŐR 2 Khm.

FŐHADNAGY Mi az még, tizedes?

CSENDŐR 2 Mondott még valamit a százados úr, ami...

FŐHADNAGY ...ami...?

CSENDŐR 2 ...ami önt is érintheti, uram.

FŐHADNAGY Nocsak! S mi volna az?

CSENDŐR 2 Ószerinte a főhadnagy úr se marad már itt sokáig, mert a többi vonathoz is kellene majd magyar vonatparancsnokok... a határig... vagy Kassáig...

(Csend lesz egy-két pillanatra, a főhadnagyban leperereg helyzetértékelésének gyorsfilmje, de hamar magához tér a meglepetésből.)

FŐHADNAGY Nos, ez meglepett. De köszönöm, hogy elmondtá. Akkor hát döntsön maga, Bendecs, és intézze el!

CSENDŐR 2 Mit intézzek, uram?

FŐHADNAGY Saját hatáskörében. Egyszer és mindenkorra.

CSENDŐR 2 De hát mit, uram?

FŐHADNAGY A kölköt. Megértette, tizedes?

CSENDŐR 2 *(néz maga elé, neki is kell idő a válaszhoz egy ilyen kérdésre, halkán felel)* Igenis, felügyelő úr!

(Hátraarc után CsendőR 2 elmegy a gyerekekkel, a főhadnagy „nyájasan” betessékeli a sántikáló Petróniuszt az irodájába.)

(A színtér közben átfordul a szobabelsőbe.)

8. jelenet

Szín: A már ismert udvari iroda, június 23-án délelőtt.

Jelen vannak: Petróniusz, Főhadnagy

(A főhadnagy ül, lába az asztalán, a másik férfi áll, kényelmetlenül változtatva sérült lábait.)

PETRÓNIUSZ Hát ezek lennének itt kinn a te nagy ellenségeid. Egy vén pap, egy csecsemő...

FŐHADNAGY Cserebogár lesz belőle is...

PETRÓNIUSZ S hová vinnétek őket holnap?

FŐHADNAGY Végre egyszer: dolgozni. Hasznos munkát végezni.

PETRÓNIUSZ Hiszen csak nők, öregek, gyerekek!

FŐHADNAGY Ó, mi csak együtt tartjuk a családokat. Ez csak humánus, nem? Különben is: a bera-kás technikai lebonyolítása a mi dolgunk, de a vezénylés jórészt már a német biztonsági rendőrség feladata lesz.

PETRÓNIUSZ Minden jóézésű embernek tüntetnie, tiltakoznia kellene. Együttérzés a nyomorultakkal – ez a protestáns misszió!

FŐHADNAGY Te már nem fogsz tűntetni, Petróniusz. Hacsak nem akarsz mégis inkább... elmenni... *(Int a kezével, mutatja.)*

PETRÓNIUSZ Lesz majd helyettem más. Mert tettekkel kell hirdetni, hogy Krisztus az úr az emberek minden irgalmában.

FŐHADNAGY Előbb lesz itt rend annál! Végre.

PETRÓNIUSZ A rend országát akarjátok – még a nép pusztítása árán is?

FŐHADNAGY Mi a földet és a népet egyszerre akarjuk szolgálni.

PETRÓNIUSZ Éppen száz éve, hogy fellázadt a magyar a német ellen, és itt már megint a német dirigál.

FŐHADNAGY Rosszabb látni a keleti vést, mert onnan fenyeget a nagyobb veszedelem.

PETRÓNIUSZ Talán ide is ér. De ezek és magyarázat lehetne az embertelenségre?

FŐHADNAGY Te vagy, aki nem lát az orráig: a függetlenség, a nemzet-lét most ezt a politikát követeli mindenkitől.

PETRÓNIUSZ A németek legázolnak minket, csak lőpor vagyunk számukra az ágyúikhoz, és pattantyúsok. Ez a háború egyszerre öncsonkolás és nemzetcsönkítés, az ország testének lassú kivéreztetése...

FŐHADNAGY Micsoda nagy szavak! Mint egy államférfi! De már Isten sem állíthat meg minket.

PETRÓNIUSZ Megint káromolod Őt?

FŐHADNAGY Csak szóban, öcskös, érzésben talán még nem.

PETRÓNIUSZ Pedig lehet, te már hitet is cseréltél...

FŐHADNAGY Legföljebb istent váltottam a hitem fölött. Hitet ezek próbáltak váltani odakint. *(Mutatja is.)*

PETRÓNIUSZ Én itt kint csak szenvedőket láttam meg haldoklókat. Csak megkínzott emberekkel beszéltem!

FŐHADNAGY Igen, vallatjuk egyiket-másikat: hogy előadják, amit még eldugtak. Az én módszereim nyomán még azt is, amit el se dugtak, és elárulom neked: ebben a villanyáram a legjobb tanácsadónk.

PETRÓNIUSZ Emlékszem, amikor még a szabad akarat volt a legjobb tanácsadónk, az eleve elrendeltetés az iránytűnk, és az ember megmentése volt önmagunk megmentésének záloga.

FŐHADNAGY Na takarodj innen, Petróniusz! Tűnés! Menj, ahova akarsz, amíg meg nem gondolom magam!

PETRÓNIUSZ Dobass ki, ha utadban vagyok!

FŐHADNAGY Én ugyan nem. De tudod, mit? Halj meg akkor itt, ha annyira szeretnéd. Mi legyen: mérreg? Vagy akasztás? Úgyis minden napra jut egy öngyilkos, ahogy más megyékben is. De addig itt maradhatsz, nézőnek. Hopp, gyere csak, gyere: megint valami műsor van odakint...

(Újra zajongás hallatszik kintről: az ajtóhoz siet, kinyitja, kibámul. Késerves gereksírás, felnőtt-jajgatás, káromkodás hangzik fel a háttérből. Petróniusz is odasántikál, és kinéz.)

FŐHADNAGY Nézd az új népedet! *(Az ajtóban állnak, mi nem látjuk, amit ők.)* Na, Petró vitéz? Még mindig inkább maradnál?

PETRÓNIUSZ Nem, nem maradnék, ha tehetném. De nem tehetem: én már a harcomat megvítam, és belátom, nem várhatok tovább a népemre, most nem számíthatok rá, hogy felsorakozik mögöttem.

FŐHADNAGY Na jól van, elég: jól kibeszélgettük magunkat – egy életre. Most állj oda, és maradj csendben, vagy fohászkodj hal-
kan, magadban, hogy holnap jó vonatkozásod legyen...

PETRÓNIUSZ *(a fal mellé lép, ez van a közönséghez közelebb, s csak magának mondja, mintha imádkozna)* „Az igazat és a hamisat megítéli az isten...”

FŐHADNAGY *(leül az asztalához, papírokat vesz elő)* Nekem viszont még el kell olvasnom és alá kell írnom néhány tucat érdektelen „ki-települési kérelmet”.

PETRÓNIUSZ „...mert minden ember akaratjának ideje van...”

FŐHADNAGY Adminisztrálok, mint egy jó vasutas. *(Elgondolkodva.)* Pedig egyszerűbb lenne csak lőni...

PETRÓNIUSZ „...és ideje van minden dolognak is, Ő nála.”

(A színtér közben már fordul.)

9. jelenet

Szín: A lépcsőkön, a Déri Múzeum előtti téren, valamelyik nagy, allegorikus Medgyessy-szobor alatt: Tudomány, Néprajz, Művészet, Régészet. Június 23-a, délután.

Jelen vannak: Dr. Schuller, Rendőr 1, Rendőr 2

(Dr. Schuller a legjobb öltönyében, sárga csillaggal, a kezében egy nagy, sötét kendőbe kötve néhány ruhadarab és könyv. Ezt a batyut lóbálja járás közben. A rendőrök köznapi egyenruhában, kerékpárt tolva. Egyikük tisztos, a másik segédrendőr, a váll-lapokon csíkok, csillagok nélkül /1944-től mint a katonai rendfo-

kozatok/. Megállnak, pihenőt adnak az előállítottaknak, aki leül, míg ők cigarettáznak.)

RENDŐR 1 Nahát! Nem gondotam vóna, hogy eccer még a saját taní-
taomat kell előüállítanom.

DR. SCHULLER Ne túlozzon, Szal-
ka: csak helyettesítettem abban az iskolában pár hétig, 25 évvel
ezelőtt.

RENDŐR 1 Tessík csak tegezni nyu-
gottan, mint rígen. Az jaó iskolám
vót néikem.

DR. SCHULLER És most csalódott?

RENDŐR 1 Nem azért... mer' tudtam,
hogy zsideonak tetszik lenni a ta-
nítáo úrnak... csak hát mostan...

RENDŐR 2 Hát, hogy mégiscsak egy
szekrényből kellett elővonnunk
magát, talán azért...

RENDŐR 1 És a tanítáo úr csalódott
éinbennem?

DR. SCHULLER Hogy rendőr lettél?
Nem, fiam. Mindenféle munka, ha
jól végzik, becsülettel, szorgalma-
san, értékes lehet és hasznos.

RENDŐR 2 Meg hogy, ugyebár, hát,
bujkáló szökevény az úr, hogy úgy
mondjam, és aki bújik, az ugyebár...

DR. SCHULLER Az bűnös?

RENDŐR 2 Hát... ugyebár, az nem
egyenes úton jár.

DR. SCHULLER Aki megszökik egy
fogolytáborból, ahová ártatlanul
vitték be?

RENDŐR 2 Hát ugyebár, én ahhoz
nem értek, hogy ki az ártatlan, ki
nem.

RENDŐR 1 A tanítáo úr biztosan nem
követett el semmit, Béikéisi.

RENDŐR 2 Aztat mi nem tudhassuk,
komám. Lehet. A neve minden-
esetre maj'nem ugyanaz, mint aki
miatt minket kiharancsoltak.

RENDŐR 1 Csak ez Hermann, az
meg Adolf. Tudod, Áron!

RENDŐR 2 Darab-darab. Mondtam néked: vigyük ezt, ha nincs a másí-
sík.

DR. SCHULLER De hiszen biztosan én vagyok, akit keresnek (félti a fi-
át!), én szöktem el a túsztáborból.
Vigyenek vissza oda, Szentgyörgy-
pusztára!

RENDŐR 2 Oda már ne menjen visz-
sza, jóember, mer' az a tábor tán
már nem is létezik.

RENDŐR 1 Úgyhogy most a téigla-
gyárhoz kell menjünk magával
is, ha nincsen is igazán ínyemre,
mert hát ugye, a tanítáom... de a
parancs, az parancs. A főhadnagy
úr már várja magát, állítaolag.

DR. SCHULLER A főhadnagy úr, Szal-
ka? A főhadnagy úr igen sok időt
töltött el éppen ezen a helyen,
ahol most ülök. Fazekas főhad-
nagy úr.

RENDŐR 1 Fazekas? Nálunk? Vagy a
csendeőrségnél?

DR. SCHULLER Inkább a katonaság-
nál. Tudták maguk, fiúk, hogy va-
lamikor éppen itt, a Déri Múzeum
helyén terült el a híres debreceni
Füvészkert? Pap tavának a kiszá-
rított medrében. Merthogy Fazekas
Mihály, a nagy költő volt az a fő-
hadnagy.

RENDŐR 1 De hiszen tanultuk is, ta-
lán épp a tanítáom úrtól. Az a lú-
dasmatyis. Óu, már a gyerekek is
olvasta. (Egy kicsit „eltévedt”, de
már józanodik.) Na de, indulnunk
kellene már, tanítáom úr.

DR. SCHULLER (nem szaval) „Nyomd
bé, fiam, a süveged jól, s rettentő
kardod magyarán markodba szo-
rítván: Rajta vitéz!”

(Schuller feláll, elindulnak, tolják a bi-
ciklit, menet közben folytatódik a be-
szélgetés.)

(A színtér fordul, gurul velük.)

10. jelenet

Szín: Az iménti jelenet folytatásaként.
A háttérben, amerre mennek, már
az ismert Hatvan utcai házak sora –
kivetítve? –, a tegnapelőtt még volt
gettó bedeszkázott ablakaival. Június
23-a, délután.

Jelen vannak: az előbbieket: Dr. Schul-
ler, Rendőr 1, Rendőr 2

RENDŐR 2 Egyvalamit azért nem ér-
tek én, tanító úr, és megkérdez-
ném, ha már így összehozott ben-
nünket a sors, ugyebár.

DR. SCHULLER Hallgatom, kérem.

RENDŐR 2 Hogy lehet az, hogy ma-
guk, zsidók, még akik ennyire
okosak is, mint maga, soha sem-
miér' se tiltakoznak, nem tüntet-
nek, nem harcolnak, és hogy mink
meg a csendőőrök, meg akármik,
folyton azt csinálhatnak magukkal,
amit csak akarnak: begettőzés,
kigettőzés, lakáskiürítés, leköpés
satöbbi. Akárhányan legyenek is
éppen együtt?

DR. SCHULLER Kérem, egyszerű vol-
na azt mondanom, hogy a férfiak
a fronton vannak mind, munka-
szolgálatban, fegyvertelenül, és itt
csak az öregek, betegek, nők,
gyerekek maradtak, esélytelenül
minden ellenállásra, de magam
sem akarom elhinni, hogy csak
ennyi lenne az oka. Tudják, sok
évszázad múlt el a zsidók törté-
netében: szétszórva a nagyvi-
lágban, megalázva, még a harc
esélyétől is megfosztva, folyton
valamiféle remények ködös or-
szágútjain menetelve, menekülve.
Pár évtizede volt csak, hogy úgy
látszott: itt, ezen a vidéken mégis
emberi élet vár a zsidókra is. Hát
ez most szertefoszlott. Érti, amit
mondani szeretnék?

RENDŐR 2 Talán.

DR. SCHULLER És ha most mégis azt kérném maguktól, Szalka József, hogy erresszenek el engem?

RENDŐR 1 *(nagyon meglepődik)* De hát ezt... hogy gondolja a tanítao úr?

DR. SCHULLER Azt írja Fazekas Mihály az imént már idézett versének a végén: „Nagy szíved után nagy lelked azonban, mely győzöttön könyörülő, nyomban kövessen.” Hát így gondolnám, fiam.

(Megállnak, Rendőr 1 tényleg érti. Hümmög, krákog, és Rendőr 2 arcát lesi: az mit szól.)

RENDŐR 2 *(zavarban van, éppen ezért dühös)* Most mér' engem nézel, Szalka? Hiszen ismersz! Különben is, te vagy a magasabb rendfokozatú!

RENDŐR 1 *(kivár, gondolkodik, szenved)* Ne haraguggyík, tanítao úr. Én elengednéim. Még ű is elengednéi, ismerem évek óta, jao ember. De hát a parancs, az parancs.

(Állnak, mintha valamiféle felmentésre várnának.)

RENDŐR 2 Indulnunk kellene. *(Elindulnak.)*

DR. SCHULLER *(csak folytatja)* „Szegegy testem bár nem óhajt jó lelkétől elesni, de ez órá keveset hajt, s jobb hazát megy keresni.”

(Továbbmennek.)

(A színtér fordul.)

(A III. felvonásnak vége.)

IV. FELVONÁS

1. jelenet

Szín: Az ismert felügyelői iroda a téglagyárban. 1944. június 24-e.

*Jelen vannak: Petrónius, Főhadnagy
Később: Csendőr 2*

FŐHADNAGY Néha de szeretnék megütni, Petró!

PETRÓNIUSZ És mért nem teszed?

FŐHADNAGY Ha hiszed, ha nem: magasabbrendűségből. Én úgy tartom: a mi erőnket az igazság érte jobban segíti, mint az ütle. Én inkább meg akarlak győzni téged.

PETRÓNIUSZ „Veritatis fides verborum adminicula non desiderat.” Talán érted még: „Az igazság hite le nem szorol a szavak támogatására.”

FŐHADNAGY De a tettekére igen. És mi a tettek új politikája vagyunk. A vagyont sem holmi alantas irigységből akarjuk elvenni a zsidóktól. PETRÓNIUSZ Pedagógiai okokból talán?

FŐHADNAGY Gúnyolódsz, de igenis szükségünk van rá. Sokba kerül a nemzetisztítás. Új korszellem, új rend közeledik, amely már megszületett, de még küzd és döccen az internacionalizmus botlatókövein. De születőben van az új magyar nacionalizmus, a miénk. A tiszta keresztény szellem és erkölcs mezején. Nem marad benne idegen faji elem.

(Kopognak.)

FŐHADNAGY *(elégedetten önmagával)* Tessék!

CSENDŐR 2 *(belép)* Felügyelő úr, alázatosan jelentem, két rendőr előállított egy zsidó fajú gyanúsítottat.

FŐHADNAGY Hol?

CSENDŐR 2 A városban, azon a...

FŐHADNAGY (közbevág) Már megint mi közünk hozzá? Hozzánk csak a különleges ügyek tartoznak. Vagy a nagyon gazdag zsidók. (Nevet.)

CSENDŐR 2 Csakhogy ez az illető személy....

FŐHADNAGY Vetessék létszámba, és rakják valamelyik halomhoz odakint.

CSENDŐR 2 Megtettük már, uram, de véletlenül meghallottam a nevét.

FŐHADNAGY Nocsak. S mi az?

CSENDŐR 2 Ugyanaz, mint ennek itt: Schuller. Gondoltam, a felügyelő urat talán érdekelni fogja...

FŐHADNAGY Naná, hogy érdekel az ikertestvére ennek! Egy másik Schuller Adolf!

CSENDŐR 2 Attól tartok, uram, hogy az nem Adolf, és ikrek sem lehetnek, mert akár az apja lehetne ennek.

FŐHADNAGY (felismeréssel) Lehet, hogy az is.

CSENDŐR 2 Hozzam ide, uram?

FŐHADNAGY Semmiképp se, tizedes. Most vigye, ahová kell. Majd szólok, ha látni akarom.

CSENDŐR 2 Igenis! (Sarkon fordul, kimegy.)

FŐHADNAGY Látod? Már megvan „apuka” is. Nos: most hogy dönténél, Hamlet? Menni, vagy nem menni?

PETRÓNIUSZ Te nem választást kínálsz, inkvizitor, csak büntetést.

FŐHADNAGY Hát akkor fuss el! Mehetsz: a hitedet megtartottad. Nézd csak meg, milyen magas máris a kukorica itt kinn, a kerítésen túl. Most megszökhetsz, eredj! Elfordulok, nézd! (Nem fordul el.) Nincs senki a közelben, a németek a gyárudvarban és a vágányoknál

készülődnek a holnapra. Na? Talán félsz, hogy mégis lelövetlek? Minek? Csak egy sima, „szökés miatti eredményes fegyverhasználat” lenne... hidd el... senkit se érdekelne!

(Petróniusz lassan, sántán az ajtóhoz lépdel. Megáll, kinyitja, kinéz. Zaj indul. A főhadnagy is mögé lép. Nem látjuk, amit ők látnak, csak azt, hogy a tiszt kivesz egy pisztolyt a zsebéből, és a háta mögé rakja a kezét.)

(A színtér fordul.)

2. jelenet

Szín: A téglagyár udvara. Ahogy fordul a színtér, a korábbiak már hátul állnak, szinte szemben a közönséggel, a nyitott ajtóban, középen pedig újabb szereplők jelennek meg. (1944. 06. 24-e.)

Jelen vannak: Petróniusz, Főhadnagy, Csendőr 3 vagy 4, Anja

(A már ismert csendőr, vagy egy másik vezet egy fiatal nőt, aki szakadt, gyűrött ruhában van, és botladozva jár: nagyon megerveheték, vagy valami más történt. Közben a színtér lassan továbbfordul.)

CSENDŐR 3 *(megállnak, mert a főhadnagy int neki)* Jelentem, ezt a rendőrök fogták el a városban. Azt mondták, írásos bejelentésre mentek.

FŐHADNAGY Lám csak, vannak még hazafiak!

(Petróniusz felismeri a lányt, pedig elég nehéz: az arca is piszkos, véres, a ruhája összeszaggatva, lerí róla, mi történhetett: Anja az. Kiáltana, ahogy megpillantja a fiút, de nem jön ki hang a torkán. Nézik egymást néhány

másodpercig, a lány szemén is döbbenet ül, de a csendőr odébb löki.)

PETRÓNIUSZ *(dermedten, keserűen, tehetetlenül, maga elé)* „Non mors humano subiacet impero.”

FŐHADNAGY Mit nem mondasz, lel-kész? Még hogy „a halál nincs az ember hatalmában”? Vajon mért van az, hogy még mindig ennyit találunk ezekből a judeókból ott a belvárosban. Pedig azt hittem, itt minálunk nem fognak bújtatni egyet sem.

PETRÓNIUSZ *(visszafordul a főhadnaggy felé az ajtóból)* Meggondoltam: mégis maradni akarok!

FŐHADNAGY Ez biztos? De akkor holnap már nem lesz itt egyikőnk sem...

PETRÓNIUSZ E pillanatban nincs is ennél nagyobb bizonyosság!

(Főhadnaggy visszafordul, még egyszer megnézi a lányt, akit már éppen elvezetnek, de nem lát rajta semmi különöset. Visszalép, Petróniusz szemben áll vele.)

FŐHADNAGY *(játszik a pisztollyal)* Akkor hát, mégis inkább utazni szeretnél, Petróniusz, és nem futni.

PETRÓNIUSZ Így van. De tudod, mit? Engedd el azt a lányt ott kinn, és akkor mégis elfutok. Megígérem.

FŐHADNAGY Úgy? Tehát valamiért cserébe mégis elszaladnál? Ez üzleti ajánlat. Talán történt valami, amiről nem tudok? Vagy talán ismered ezt a lányt?

PETRÓNIUSZ Nem ismerem. De tudom, hogy ártatlan.

FŐHADNAGY Az meglehet. Viszont zsidó.

PETRÓNIUSZ Inkább tíz bűnöst futni hagyni, semhogy egyetlen ártatlant elveszejteni! Tudod még?

FŐHADNAGY Tudom: inkább tíz ártatlant megégetni, semmint hogy egyetlen bűnös is elmeneküljön!

(A főhadnaggy lassan elmegy a másik férfi mellett, ki az udvarra, ahova már nem látunk ki. Csak egy pisztolylövést hallunk. És Petróniusz arcát látjuk.)

(A színtér fordul, miközben néhány távoli vonatfűtő hallatszik, és madár-csicsergés.)

3. jelenet

Szín: Ugyanaz a téglagyári iroda, de a korábbiakhoz hasonló pozícióban elhelyezkedő két másik szereplővel. Június 25-én, délután.

Jelen vannak: Hadnaggy, az új kémelhárító felügyelő, civilben.

Adolf

(A hadnaggy egy nagy halom papír mögött áll, és telefonál. Feltehetőleg feljebbvalóval beszél, látszik a tartásán, hallatszik a beszédén, de néha ki is mondja: a csendőrpárancsnok van a vonalvégen. Adolf előtte áll, toporog már percek óta. Nagyon fél.)

HADNAGY Az lehetetlen! Az képtelenség, uralam... Biztosíthatom önt, ezredes úr... habár én csak két napja vagyok itt, ön által kinevezve, hogy ilyen nevű személy, pláne teológus, egyik kifutott szerelvényen sem tartózkodik... Igenis. De uralam, a névsorok teljesen precízen vannak összeállítva, ahogyan nyilván ön előtt is ott fekszenek a listák. Minden elszállított zsidót pontosan regisztráltunk... Igenis... hogyne... Én személyesen ellenőriztem minden vagont... Igen, a püspökségtől ide is telefonoztak, sőt, ma járt itt valamilyen egyházi

is... Igen, ő az... de természetesen én... De a Gestapo... Igenis, ezredes úr... Elnézést kérek, de... Igenis, ezredes úr... De én... Igen. Értettem!

(A hadnagy amúgy teljesen indulatosan „katonaember”, de most mégis kell neki pár másodperc, míg összeszedi magát és ő is leteszi a telefont.)

HADNAGY *(nézi a fiút, nem lehet tudni, mi fog történni)* Szóval, maga azt állítja, hogy maga az.

ADOLF Igen, én vagyok Schuller Adolf.

HADNAGY Az az ember, aki tegnap, a lista szerint elvasutazott innen...

ADOLF Nem, hanem akinek...

HADNAGY ...akinek a vonaton kellett volna... utaznia...

ADOLF Igen, uram. És akit elvittek helyettem, az egy dunántúli református egyházkerület megyés püspökének édes unokaöccse... teológus...

HADNAGY *(közbevág)* Ez teljes abszurdum, ember. Maga kompromittálni akar engem? Kinek a sugallatára? Még hogy én indítottam volna el egy transzporttal a megyés püspök rokonát? Hallhatta, mit mondtam a csendőrpáncsok úrnak az imént, nem? *(Kilép az asztal mögül, járkal Adolf előtt, de inkább saját magával vitázik.)* Ugyan, kérem: itt fegyelem van és törvényesség. Én inkább úgy látom, hogy maga, maga szeretett volna megmenekíteni valakit: egy zsidót – a vonatozástól, csak lekészte a csatlakozását!

ADOLF Nem erről van szó, uram...

HADNAGY Tulajdonképpen még meg is érteném: a barátság nagyon fontos, de ami történik, az egyszerre politikai és igazgatásrendészeti ügy is, tehát több törvényt is

sért egyszerre a maga... a maga... bűnös szándéka... Kegyetlenül meg is büntethetem emiatt, érti? Internáltathatom. De nekem most nincsen időm ilyesmire, ember. *(Láthatóan komoly indulatok kavarnak benne.)* Még csak egy ilyen ügy hiányozna! Nincs nekem elég gondom így is?

ADOLF Kérem szépen...

HADNAGY Pofa be! Gondolkodom. *(Hamar lehiggad: profi.)* Tudja, kérem, innen a napokban néhány szerelvény még útnak fog indulni, és ezekkel nekem nagyon sok dolgom lesz. A következő vonat már kint áll 20 órája a gazdasági sínen, indulásra készen, rajta a teljes bevagonírozott szállítmánnyal. De hát háború van! *(Rosszkedvűen.)* És valószínűleg magam is felszállok majd az utolsó járatra, ha jól értem az imént a felettesem rosszallását. Tehát, bármit kezdek is én most magával – lássa be, Schuller Adolf, vagy kicsoda –, itt már se maga, se én sem tehetünk semmit – a maga ügyében.

(Kopognak.)

HADNAGY Igen!

CSENDŐR 1 *(belép)* Főhadnagy úrnak jelentem...

HADNAGY Hadnagy. Csak hadnagy.

CSENDŐR 1 Elnézést. A megszokás. Jelentem, hogy a szentgyörgypusztai táborból megjött a maradék szállítmány, kizárólag férfiak, és a parancs szerint, ugye, mindenképpen fel kell őket rakni a már bent álló szerelvényre.

HADNAGY Igen, na és?

CSENDŐR 1 Az tele van, hadnagy úr, dugig. Legalább nyolcvan zsidó vagononként.

HADNAGY Úgy? *(Gondolkodik, aztán Adolffhoz, aki döbbenet figyel.)*

Na látja! (A csendőrhöz.) Akkor
űritsék ki az utolsó két vagont!

CSENDŐR 1 Értettem, uram. És mi
legyen amazokkal? Visszajöjjenek?

HADNAGY Ide?! Már semmiképp se.
Inkább táborozzanak le a síneken!

Őrzéssel. Amíg beáll holnap haj-
nalban majd az új vonat. Leléphet!

CSENDŐR 1 Igenis! (Sarkon fordul.)

ADOLF (megdöbben) Na de, uram...

HADNAGY Mondtam már: pofa be!
(Gondolkodik, dühös, de enyhül.)

Hány éves is vagy te, fiú?

ADOLF 18 leszek a jövő hónapban
(maga is most szembesül a sza-
vakkal)... ha leszek.

HADNAGY (hirtelen indulattal) Úgy-
hogy menj innen a francba, kö-
lyök, amíg szépen beszélek! Vilá-
gos?

ADOLF De felügyelő úr, higgyen ne-
kem! Itt a... a légoltalmi igazol-
ványom és az anyakönyvi lapom
másolata...

HADNAGY Az bárkié lehet, és bármi-
kor hozzád kerülhetett. Pláne, ha
menteni akartál valakit. (Egészen
közel megy.) Mi akarsz te lenni:
talán valami mártírféle? (Vizsgálja
az arcát.) De hiszen te nem is vagy
zsidó!

ADOLF (szinte megijed) Én?

HADNAGY Te, te. Az arcod színma-
gyar, ha bajuszod lenne, bejöhet-
tél volna Vereckénél! A ruháza-
tod se jellegzetesen zsidós, sőt.
A beszéded pedig kulturált és...
tisztá magyar, mint Petőfié vagy
Szabolcska Mihályé, aki valami-
kor nagyapámmal együtt tanult itt
a református kollégiumban. S hol
van a sárga csillagod?

ADOLF Az nincs nálam, uram...

HADNAGY Na ugye!

ADOLF ...de tessék, tessék, itt van
a zsebemben a zsidó kissapkám,
a kapedlim...

HADNAGY Tudod, nekem hány ilyen
volt már a kezemben? Még olyan
is, amelyik ilyen apró kis gyémán-
tokkal volt körben kidekorálva,
így. (Mutatja is, és egyre dühö-
sebb.) Nem ettől lesz zsidó valaki!
Na, eredj innen!

ADOLF Be tudom bizonyítani, hogy
zsidó vagyok. (Kigombolja és le-
veszi a felöltőjét, és folytatná is...)

HADNAGY Ne te ne, te barom! Csak
nem kezdesz itt vetkőzni nekem?
Minek nézel te engem, homo-
szexuálisnak? Na, takarodj innen
sebesen, te nyomorult, mert ha
nem indulsz azonnal, olyan rette-
netesen megveretlek, hogy apád
se vert meg jobban soha! Így már
világos?

(Dühösen hátat fordít, bemegy a hát-
só szobába, talán a mosdóba, bevág-
ja az ajtót, jelezve, hogy részéről az
ügy befejezve. Adolf tanácstalanul áll
egy darabig, aztán lassan, tétován
elindul kifelé a felöltőjét maga után
húзва.)

(A színtér fordul.)

4. jelenet

Szín: A téglagyár előtti külső tér.
A kerítésen belül látszik a berakodó
terület egy darabja – már a gyűjtőtá-
bor nagyobb részének kiűritése után
vagyunk: mindenütt szemét, a szél
egy szétnyílt babapólyát fúj, a föl-
dön zsákok, egy jellegzetes feke-
te „bóher-kalap”, bőrdöngők, táskák,
pokrócok, főzőedények stb. 1944.
június 26-a vagy 27-e, késő délelőtt.
A szereplők a kerítésen kívül állnak,
de ácsorognak odébb még többen is
rajtuk kívül. Statiszták? Bámészko-
dók? Tanúk?

Jelen vannak: Adolf

ifj. dr. Varga Zsigmond lelkész, bölcseész, civilben, de: fekete öltöny, fehér ing, magas fekete mellény, szemüveg.

Katona 1 járőrben, gyalog, puska a hátán.

Katona 2 gyalogos járőr puskával és mások.

(A háttérben emberek mozognak, a téglagyári „gettóüzem” azért még „működik”: teherautó indul, megáll, leugrálnak, rakodnak, német, magyar vezényszavak, vonatfüttty.)

KATONA 2 (csak odakiált, járőrben van, megy tovább) Ne bámészkodjunk itt kint se, emberek! Nincsen mit nézni, haladjunk innét tovább!

KATONA 1 (másokhoz szól, valahová oldalra) Tessenek kérem elhagyni a gyár környékét! Igyekezzenek!

KATONA 2 (távolabbról) Vége van, emberek. Mehetnek, mire várnak?

KATONA 1 (közelebből, félhangosan, szinte már csak maguknak) Vagy legalább menjenek innen messzebb!

KATONA 2 Ez messzibbről se lesz szebb, komám!

KATONA 1 De azért jobb, mint a front, nem?

KATONA 2 Hát...

(A színpad fordul velük, beforgatva a közönség elé a két másik szereplőt.)

ZSIGMOND (törli a szemüvegét, de lehet, hogy a könnyeit) Bocsáson meg, kérem, hogy megszólítom, és éppen itt... de ön ismerős nekem. Úgy vélem, talán mifelénk lakik...

ADOLF (odafordul) Az lehetséges, uram. Vagy esetleg ön lakik mifelénk.

ZSIGMOND (jobban megnézi a mellette állót) Vagy talán inkább a kol-

légiumban találkoztunk... (Megörül.) Ön édesapám egyik növényedéke... (Őszintén örül.) Én ifjabb dr. Varga Zsigmond vagyok.

ADOLF (meglepdődik) Varga tanár úr fia?! Már emlékszem önre. Engem Schuller Adolfnak hívnak.

ZSIGMOND Szervusz. (Kezet fognak.) Apám is emlegetett mint tehetséges költőt, még korábban, amikor bejártál az előadásaira, külön engedéllyel... Nahát! A Schuller tanár úr fia a zsidó gimnáziumból!

ADOLF (lemondóan) Igen, létezett valaha egy ilyen iskola is. És édesapád hogy van?

ZSIGMOND Igen rossz állapotban. Már nem tud beszélni, csak írógép „segítségével”, azzal is csak úgy, hogy az egyik kezével emeli a másikat a billentyűkhöz, de azért folyamatosan dolgozik, bibliai tanulmányokon. Én is csak azért vagyok most itthon – félig-meddig inkognitóban –, hogy még egyszer láthassam őt.

ADOLF Sajnálom.

ZSIGMOND Különben Bécsben tanítok, és lelkészként is dolgozom. Közben teológiából is ledoktorálok. (Vált.) De... én azt hiszem, tudom, hogy te most mért vagy itt, ahol nem kellene lenned.

ADOLF Igazán?

ZSIGMOND Petróniusz miatt. Aki apám legtehetségesebb tanítványa... és az én barátom.

ADOLF (izgatott) Tehát te tudod, mi történt vele?

ZSIGMOND Csak sejtem én is. A meggyés püspök úr napokon át telefonáltatott a Rektorátusra, hivatalosan is kerestette az unokaöccsét, de hiába. Minket is hívott kétszer. Én próbáltam összerakni a mozaikokat: a kollégiumban emlékeztek rá, hogy Péter egy könyvért ment

el, éppen tihozzátok, azután egy diáktársa még látta őt két csend-őrrel gyalogolni itt a Külsővásártér végében.

ADOLF Én is csak hallottam, hogy járt nálunk, és hogy talán elvitték. Éppen azért jöttem ide, hogy jelentkezzem, és megtudjam.

ZSIGMOND Az nem volna okos ötlet, különösen, mert Péter már biztosan nincs a táborban. Végül sikerült elérnem itt egy hadnagyot, a gyűjtőhely biztonsági parancsnokát, de ő csak tegnaptól van kinevezve...

ADOLF Tegnap is kijöttem, de csak járkáltam itt körbe-körbe, nem mertem bemenni...

ZSIGMOND Megértelek. Úgy hiszem, ennek a tisztnek inkább már a romok eltakarítása lesz a dolga. (Vagy a nyomok eltüntetése?) Mindenesetre tagadta, hogy tudna bármit is Péterről. Azért lepődtem meg, hogy te itt vagy, mert a kérdésemre viszont azt állította, hogy szerepel a listáiban két Schuller nevű személy is. Az egyik idősebb...

ADOLF (döbbenettel) Azt mondta, két Schuller?! Nekem nem mondta. Akkor az a másik az én édesapám!

ZSIGMOND Nem is tudtad?

ADOLF (csak rázza a fejét)

ZSIGMOND Mást a hadnagy nem közölt, de én megmondtam telefonon a püspök úrnak, hogy úgy vélem, az öccse igenis a vonaton van a deportáltakkal. Csak már nagyon messzire innen. A főtiszteletű úr még megpróbálkozik, hogy Kasánál, ami átmeneszítő állomás, elérje a vonatparancsnokot, valami Pálházyt. Ha még nem indultak tovább. De ez igen lehetetlen cél... a háborús körülmények miatt...

KATONA 1 (távolabbról) Hé, emberek! Nem hallják? Pedig már szóltam az elébb! Tessenek továbbhaladni, nincs itten semmi bámulnivaló!

ZSIGMOND (visszakiált) Megyünk, kérem, máris! (Adolfhoz.) Gyerünk odébb, mert még idejönnek! (Elindulnak.)

KATONA 2 És ne menjenek közelebb a kerítéshez se! (Már inkább maguknak.) Mert még elkaphatják a bajt.

KATONA 1 Ja, ragályos. (nevetnek) De azért, az igaz, ugye, komám, hogy jobb, mint a front! Nem? (A másik nem válaszol.)

KATONA 2 (odébb lépnek, másfelé szól) Nem hallják? Vége van, emberek, mehetnek. Mire várnak?

KATONA 1 Te tudod, komám, mert te már voltál ott! Ugye, jobb, mint a front, vagy nem?

(A színtér fordul a szereplőkkel együtt, előbb egy újabb látószögébe a kiürítés alatt álló gyűjtőtábornak: esetleg éppen egy batyukkal felmálházott csoportot terelnek odébb, aztán fordul a következő jelenethez.)

5. jelenet

Szín: Részben az előbbi, de már távolabbról, valamilyen fa- és vályogházak közelében. A valódi zajok egy darabig „dübörögnek” még a háttérben, aztán a jelenet közepétől „sterilizálódik” a környezet: csak a szavak maradnak. A szereplők már egészen a közönség előtt állnak.

Jelen vannak: Adolf, ifj. dr. Varga Zsigmond

Később: Rendőr 1, Rendőr 2

ADOLF Bocsáss meg, Zsigmond, de nekem mennem kell...

ZSIGMOND S ha szabad kérdeznem, hová indulsz? Úgy értem, mihez kezdesz most? Esetleg segíthetek...

ADOLF Engem elzavart az a tiszt, pedig erősködtem, hogy én vagyok én. Nyilván, nem szeretné, ha kiderülne a tévedésük, talán még botrány is lenne, nem? Politikai skandalum...

ZSIGMOND Talán igen, talán nem. De te itt már semmit sem tehetsz Péterért.

ADOLF Bemegyek a csendőrlaktnyába és feladom magam. Hátha ők még tudnak telefonálni Kasára.

ZSIGMOND Ők se fognak. De téged majd szépen feltesznek valamelyik vonatra, értelmetlenül. Ugyan, a politikusok azt mondták, meg persze a németek is, hogy csak munkára viszik ezeket az embereket, de hidd el nekem, barátom (én Bécsben valamivel többet halottam erről): ez nem így van. És ha igaz, amit mondanak, a valóság szörnyűbb, mint egy rémálom. S higgy apámnak, tessék, itt van *(nagy papírlapot vesz elő, szét-hajtja)*, éppen ma reggel ütötte az írógépébe ezt a mondatot, amikor kiderült, mi történt *(olvassa)*: „Nincsen felfelé út egy olyan folyamon, amelyen annyi az örvény, a hínár meg a ragadozó piranha, mint azon a zúgó folyón, amelyen itt ezek a népek – beleértve minket magunkat is – innen most elindultak.”

ADOLF Hiszen ez az: hogy nincsen! De akkor legalább elmehetek az enyéim után. *(Sírás feszíti.)* Az anyámat a kórházból, a betegágyról szedték le a rendőrök, és többekkel együtt egy Rába Botond platóján hozták ki ide. A klinikai

rendőr kijelentette, hogy ha haza tudna menni a néni, akkor a téglagyárig is eljut majd. De ő nem élte túl az utat. Ezt is már csak az ápoló mondta el, amikor mentünk volna érte apámmal. A testét ismeretlen helyre vitték, még eltemettetni sem tudom az őseim hite szerint. Mondd meg hát, tiszteletes úr: szabad volna nekem ezt túlélnem?

ZSIGMOND Neked mindenképp élned kell, Adolf!

ADOLF Az apám hazaszökött a túsztáborból, de tegnap elkapták, éppen most tudtam meg tőled. Viszszajött értem a faluból, ahová két napja elindult megbújni. Vagy el se jutott odáig? Öreg és beteg, és talán ő is ezen a vonaton fog meghalni nyomorultul az összes rokonommal együtt. Hát hogy lenne szabad nekem ezt túlélnem, mondd meg, Varga Zsigmond lelkipásztor!

ZSIGMOND Neked ezt akkor is túl kell élned, Adolf! És nemcsak magad miatt.

ADOLF Egy barátom, aki a te barátod is, az életét áldozza értem, lehet, éppen ezekben a percekben, és ez elviselhetetlen érzés. És elfogadhatatlan is, mert ez itt, ami most történik, velünk történik, ez a mi kálváriánk, a mi elpusztulásunk. Érted? Ez a mi kínszenvedésünk, a mi Golgotánk, ez a mi Jézus Krisztusunk áldozata...

ZSIGMOND Elismerem a jogodat a fájdalom minden stációjára. De te most mégsem teheted meg, hogy meghalsz önként a tieid után!

ADOLF S ugyan miért nem? Ha már úgyis mind halottak vagy rabok egy vassíneken futó gályán, akiket szerettem?

ZSIGMOND Ne hidd, hogy csak temitattad mondom ezt, bár őszintén

aggódom érted, és imádkozom is. De az, hogy feladod magad, s hogy eggyel több vagy kevesebb áldozata lesz ennek a borzalomnak, az a végső elszámolásnál talán már nem sokat jelent. (Bocsássa meg az Úr nekem a száraz szavakat!)

ADOLF De mégis ez a pontos igazság. Az én életem már nem segít senkin és semmin. És már nem lesz szükség tanúkra sem.

ZSIGMOND Igaz tanúkra mindig szükség van, Adolf. De talán megmenekül néhány ember a debreceni romok alatt is. S ahogy hallottam, a fővárosban még ott vannak a zsidók a gettókban meg a védett házakban, talán megmaradnak közülük is egypáran. És nézd, itt is laknak emberek a vasút meg a téglagyár körül, ezekben a faházakban, vályoglakásokban: ők is tanúk lehetnek... Ahogyan Jézus mondta a tanítványainak: „Amikor leszál rátok a Szentlélek, erő tölt el benneteket, és tanúim lesztek Jeruzsálemben.”

ADOLF De ezek a tanúk mind, ha megmaradnak is, csak egyszerű emberek. Talán nem pontosan emlékszem, de éppen édesapádtól hallottam egy előadásán, hogy ugyan elfogadhatjuk az emberek bizonyágtételét, de az Isten bizonyágtétele a nagyobb. De vajon abban lehet-e még minekünk bízunk?

ZSIGMOND Ez János apostolnak a közönséges első leveléből való. De hogy bízunk kell az emberek tanúságtevésében, az is része Jézus Krisztus üzenetének. A front már csak pár száz kilométerre van innen: talán még egy-két hónap, és ez az egész lidérces világ véget ér. Talán még fél év, ami nagyon

sok, tudom, de legalább van reményünk...

ADOLF „Es ist kein süßer Leiden, denn Hoffen?”

ZSIGMOND Németül is tudsz? Nem egy könnyű mondat. Hogyan fordíthatnám? „A reménykedéssel könnyebbedik a szenvedés.” Vagy inkább: A remény könnyít a szenvedőkön?

ADOLF Akárhogy is fordítod: akinek reménye van csupán, az csak egy nádszálra támaszkodik... És énnekem már nincsen se erőm, se jogom, se hitem, hogy túléljem, ami velünk történik...

ZSIGMOND De hiszen te még szinte gyerek vagy!

(Már egészen előrejönnek, a közönség elé.)

ADOLF Azért maradjak életben, Varga Zsigmond, hogy bizonyítsam: az én népem is itt élt valaha a Kárpát-közben? *(Elkeseredett, tetetetlen.)*

ZSIGMOND Emiatt is, igen, de nemcsak emiatt! Hanem, mert a te életben maradásod éppen a reményt igazolhatja.

ADOLF Az én reményemet vagy a tiédet?

ZSIGMOND A miénket, mindkettőnkét. Talán milliókét. Tudod, édesapámnak az a legfontosabb hitbéli és emberi alapelve, amit nekem már kicsi gyerekkoromban megtanított, és én hiszem azóta is: „Non videri sed esse!” Neked le se kell fordítanom: „Nem látszani, hanem lenni kell!”

(Csend. Állnak a tábor és a téglagyár körüli szegénynegyed sárházai között, egy sínpár és egy váltó mellett, és ha film lenne, talán jöhetne a nagytotál. De ehelyett a két kerék-

páros rendőr gurul arra éppen, talán „rendezni” a gyár körüli helyzetet.)

ADOLF Köszönöm a jó szót, Zsigmond. Én indulok.

ZSIGMOND Mehetünk együtt: talán velem biztonságosabb neked is...

ADOLF Velem már neked sem volna biztonságos... *(Kezet szorítanak.)*

ZSIGMOND Akkor hát, hová?

(Adolf csak vállat von, int és elindul.)

ZSIGMOND *(már a közönség előtt áll egészen)* És ne felejtsd, barátom, hogy talán te vagy az egyetlen igaz tanúja annak is – velem együtt, ha én is megmaradok ebben a sötét légkutatban –, hogy a prédikátorok még itt vannak közöttünk...

(A két rendőr már egészen elől ke-rekezik. Leszállnak a nyeregből, el-mennek Adolf mellett, megnézik, de a másik férfi felé indulnak.)

RENDŐR 1 Mondtam néked, Áron, hogy az a másik lesz az. Nízd meg a ruháját!

RENDŐR 2 Ja. Az tényleg olyan, mint egy pap, Józsi.

RENDŐR 1 *(odalépnek Zsigmond-hoz)* Jó napot kívánok. Ön ifjabb doktor Varga Zsigmond?

ZSIGMOND Igen, az vagyok, kérem.

RENDŐR 1 Református teológus, ugye, aki Bécsből van itthun?

ZSIGMOND Mit óhajtanak tőlem?

RENDŐR 2 Velünk kellene jönnie, uram!

ZSIGMOND És miért kellene?

RENDŐR 1 Én aztat nem tudom, kérem, csak azt, hogy a Gestápo valamiér’ nagyon haragszik magára, mer’ igencsak keresteti...

ZSIGMOND A Gestápo? *(Néz Adolf után, hogy elég messzire jutott-e már.)* Pedig nem érkezett még el a harag napja, a „dies irae”.

(A rendőrök csak hümmögnek, néznek egymásra, vállat vonva. Adolf látja, mi történik, talán hallja is még, s csak áll tehetetlenül. De végre elindul.)

ZSIGMOND Megkérdezhetem, hogy az urak vajon olvasták-e az Új Testamentumban Pál apostolnak a rómabeliekhez írt levelét?

RENDŐR 1 *(néznek egymásra értetlenül)* Hát... ebbe’ a formába’... valószínűleg nem, uram.

ZSIGMOND Arról, hogy az emberek megkeményített és meg nem tért szívük szerint gyűjtik magukban a haragot...

RENDŐR 1–2 *(csóválják a fejüket)* Nem, ezt nem olvastuk...

ZSIGMOND ...arra a napra gyűjtik a haragot az emberek magukban, amikor Isten kinyilvánítja majd, hogy igazságosan ítél...

RENDŐR 1 De kérem, tiszteletes úr... Minket csak idekűttek magáér’...

ZSIGMOND *(látja, hogy Adolf már kilépett a „képből”)* Megértettem. És most már el is indulhatunk...

(Indulnak, de közben a színtér már fordul, és sötétedik.)

6. jelenet

(Amikor a színtér valamennyire már elfordult, a sötétedésben is jól látszik, hogy az új színtér a debreceni piac már ismert széle, pultokkal, alakokkal, amelyek azonban mind mozdulatlanok, és csak pár másodperc múlva érzékeljük, amikor ismét teljesen kivilágosodik a tér, hogy a mozdulatlan alakok mind csak nagy, színes kartonfigurák: kofák, rendőrök, katonák, a darab szereplői, köztük Adolf, Petróniusz, Varga,

Schuller, a Főhadnagy stb.. Állnak kimerevítve az életük, az életünk egy dokumentumszerűen nem létező, mégis, dokumentatív meghatározó pillanatában, mintegy emlékeztetőként a feltehetőleg tapsolni készülő közönség számára.)

(Miután a színtér csak 15-20 másodperc múlva fordul tovább, ezalatt a szereplő-alakok sora és a közönség „farkasszemet” nézhet egymással, majd újra sötétedni kezd, és közben a színtér is végleg eltűnik. De közben a hegedű már szól: Beethoven, D-dúr hegedűverseny, Baráti Kristóf kezeitől.)

(Függöny, tapsrend.)

(A függöny az új fél-sötétben záródik, de már látszik, hogy nem üres a „fala”: kivetítve rá vagy az iménti piacjelenet fotóját látjuk, vagy/és a Református Nagytemplom előtti teret valamikor a közelmúltban, vagy/és

a téglagyár egy 1944-es fényképét, vagy/és stb. stb...)

(A kihaladó közönséget aztán a ruhatári pultokon egy sor kartondoboz várja, tele mindenféle kisebb-nagyobb kitűzővel. Mellettük „becsületkasszaként” tányérok és feliratok: 1 db ára 5 Ft. A kartonból kivágott színes kitűzőkön lehetnek a darab fotózott jelenetei vagy a szereplők, például a Főhadnagy és Petróniusz egymás mellett állva, mosolyogva, összefont vállakkal, vagy Adolf és valamelyik csendőr ugyanígy, stb. Vagy valamelyik darabbéli helyszín képe, esetleg egy lebombázott debreceni városrész, például a neves Ispóty vagy a gettó egy archív fotója, avagy éppen a várost jelképező Nagytemplomé. Vagy pusztán egy nemzeti színnű zászlócska, egy egyszerű, korpusz nélküli kereszt vagy egy magányos sárga csillag.)

VÉGE

Tibi luditur – tinéktek szól... Tudom, egy kicsit fellengzős kezdés egy rövid hátlap-szóhoz, de ez volt a jeligéje e nem nyertes műnek Debrecen drámapályázatán, ezért idézem ide: hátha most célba jut. Tudván persze: senki sem lehet se próféta, se prédikátor a saját szülőföldjén... Igaz, annak idején egyetemet is úgy választottam: milyen szak nincsen a városban. Így lettem közgazdász. Majd újságíró, író, előadóművész, szociológus, dramaturg, művészeti becsüs, a papírok sorrendjében. Végül apa és költő. (Samu 12 éves.) S talán drámaíró, mégis. A korszakváltoztatás idején egy pár évig vállalkoztam is: volt vagy 10 saját gazdasági, művészeti társas-cégünk (INTERA Rt., INTERART Stúdió, INTERECO, INTERTYPE, PLAYBOY stb.), innen nézve már: mind haszontalanul, bár azoknak a történeteknek egy szeletét is éppen megírtam egy másik város idei drámapályázatára... De vajon bölcs dolog manapság pályázgatni?

Valamikor bölcsészdoktor lettem: az *elmeegészségügy szociológiai kérdéseiből* (1980), de a mai korban valahogy egyre jobban értékelem az annak idején kutatottakat. Egyetlen hivatalos munkahelyem, a Magyar Rádió, ma már szinte eszembe sem jut, azt is elfelejtettem, hogy 2008-ban, a gyesről visszatérve, szinte „elüldöztek” onnan. Utolsó munkaköröm, *A Szabó család szerkesztése és forgatókönyvének írása* is már csak egy messzi emlék, ahogy a riportok száza, a hangjátékok, a rádiós-televíziós műsorvezetés, a hangos vasárnapi publicisztikák, a dokumentumdarabok is. Meg a nemzetközi elismerések (PRIX EUROPA, PRIX ITALIA) egy dokumentumfilm oberhauseni fődíja (*Bagóhegy boszorká-*

nya, 1980), a rádiós, tévés, könyvkiadói nívódíjak tucatjai, vagy az Erdei Ferenc-díj, a Puskás Károly-díj, meg a többiek... „Pálmáim s méltóságim, ti legyetek igazi barátim!” – írta nekem egy debreceni Fazekas még 200 évvel ezelőtt. Talán ezért kezdtem el 35 év után újra verseket írni pár éve egy kórház mélyén, úgy mondták: a „halálsoron”.

S bár valamikor mozgalmas „társasági” életet is éltem: *Szociológiai, Pszichiátriai, Bibliophil* (alelnök), meg tagságit: *PEN Club, MÚOSZ, Művészeti Alap*, és baráti társaságaim jókedvvel fűszerezték át minden szabadidőmet; ma már szinte csak a család az egyetlen társaságom: elszállt felőlük az életidő... A *Magyar Hegymászó Szövetségnek* is már csak együttérző figyelője vagyok, pedig valamikor az *Első Magyar Mount Everest Expedícióval* még rajthoz álltam (1996). Azóta félkészben áll egy könyv, a magyar hegymászás történeti szociográfiája, de rövidesen kézbe veszem újra, ígérem. Csak előbb talán útjára bocsátok egy verses-, aztán meg egy novelláskötetet, biztos, ami biztos: az internet engem még nem ragadott el...

S ami eddig megjelent? (Pár könyv a több tucatnyi szociográfiai cikk, tanulmány, művészeti dolgozat mellett): *Egy nap boldogság* (Szépirodalmi, 1979), *Családi kriptá* (Szépirodalmi, 1980), *Téboly, terápia, stigma* (Szépirodalmi, 1983, 1984, Magyarország felfedezése sorozat), *Végtelen a tenyérben* (Múzsák, 1987), *Fekete oltár* (Interart, 1989), *Kalandok Keleten* (Interart, 1990). *Lombánya* (Napkút, 2012), *Mulatós zsoltár* (Napkút, 2014), *Vertikális kalendárium* (Napkút, 2015).

Cédrus Művészeti Alapítvány
1136 Budapest, Pannónia u. 6.
Telefon: (1) 247-6657
Mobil: (30) 511-3762
E-mail: szongy@gmail.com
Honlap: www.naputonline.hu

Felelős kiadó: Szondi György
Szöveggondozó: Kovács Ildikó
Tördelőszerkesztő: Szondi Bence
ISSN 1787-6877
ISBN 978-615-80686-8-0